

АСЕН ДЖАКОВ
ХИМАЛАИТЕ
СЛЪНЦЕ И СНЕГОВЕ

chitanka.info

ВЕЛИКАТА ДОЛИНА НА НЕПАЛ

Най-тържествено е посрещането на гостите, дошли в Непал със самолет. Не става дума за някакви тържествени церемонии. Всичко започва още от въздуха. Строени като за почест, с бели, празнично лъскави дрехи, хималайските върхове посрещат гостите на Непал. Погледите на туристите обикалят по шпалира на почетния караул. Прозорците на самолета са много тесни за такава голяма планина. През тях се виждат стотици върхове, наредени между Дхаулагири^[1] и Еверест. Заслужено и поетично е името Хималаи — царство на снеговете. Не по-малко вярно и красиво е името Непал — жилище в подножието на планината.

Не успях да се нарадвам на гледката, когато самолетът започна да се снижава. Под нас се откриха сухите, червеникави била на ниските Хималаи, дълбоко нарязани от реките. Между тях и високите Хималаи се простират редица котловини, някои от които с равни полета на дъното си. Най-голямата от тях се нарича Великата долина на Непал. Гледана от самолет, тя напомня Софийското поле. Някога и тя е била дъно на езеро. Легендата разказва, че покровителят на науката, богът Мандхутри, разсякъл с меч си планината и водите на езерото, увеличайки живеещите в него влечуги, се излели към долината. Племената, населяващи околните области, открили равната котловина, покрита с мека и плодородна почва, и бързо я заселили. Всичко благоприятствало за създаването на прекрасните градове Катманду, Патан и Бахтапур. Сега те са обединени под общото име Катманду — столица на Непал.

Гледана от въздуха, Великата долина на Непал е много пъстра. Сред зелените ниви са разхвърляни малки селца. В единия край, заел внушителна площ, е Катманду, почти слят с Патан. Отделя ги само блестящата лента на р. Багмати. На хълм в другия край на долината е скупчил къщите си Бахтапур. Сред низите се открояват тъмночервените петна на тухларни работилници с по два комина в средата. И всичко това под синьото южно небе.

Румен Воденичаров — ръководител на експедицията

Асен Джаков — момче за всичко

Недялко Попганчев — завеждащ финансите

Павел Радев — главен готвач и фотограф

Симеон Груев — отговорник по транспорта

25 март 1983 г. Аерогара София. Децата ни закачиха на вратовете сини мъниста с червен конец против уроки. Жените ни накичиха със здравец. Радост и сълзи, цветя и прощални целувки. Заверихме си билетите, претеглихме по-леката част от багажа, а по-тежката взехме за ръчен. Най-после излетяхме. Петима българи: Румен Воденичаров, Недялко Попганчев, Павел Радев, Симеон Груев и аз. Бяхме планинари, занимавали се по-рано с алпинизъм. В момента повече

време отделяхме на туризма и ските. Дългите години на бродене из нашите планини ни бяха научили на много. Смятахме, че имаме необходимия опит и тренираност за маршрута, който си бяхме избрали. Бяхме се сприятелили в планините, но за пръв път се събирахме в този състав с раници на гърбовете. Румен и аз имахме известен хималайски опит. Той беше прекарал там четири месеца, а аз — два. Заради това единодушно го избрахме за ръководител на експедицията. Всички, с изключение на Недялко, бяхме планински спасители. Това му действуваше успокоително и понякога трябваше да му напомняме, че 100-килограмов човек като него се носи много трудно.

За мен всичко това започна от една съботна вечер през зимата на 1981 г. Дежурех като планински спасител на база „Алеко“. Случайно оттам мина старият ми приятел Румен Воденичаров. Той дълго разправя за предстоящото си пътуване до Непал. Като любител на пътешествия копнеех за далечни и необикновени страни. Като планинар мечтаех за най-високите планини на планетата. А Непал е страната, в която могат да се осъществят мечтите на планинарите и пътешествениците. На шега казах на Румен:

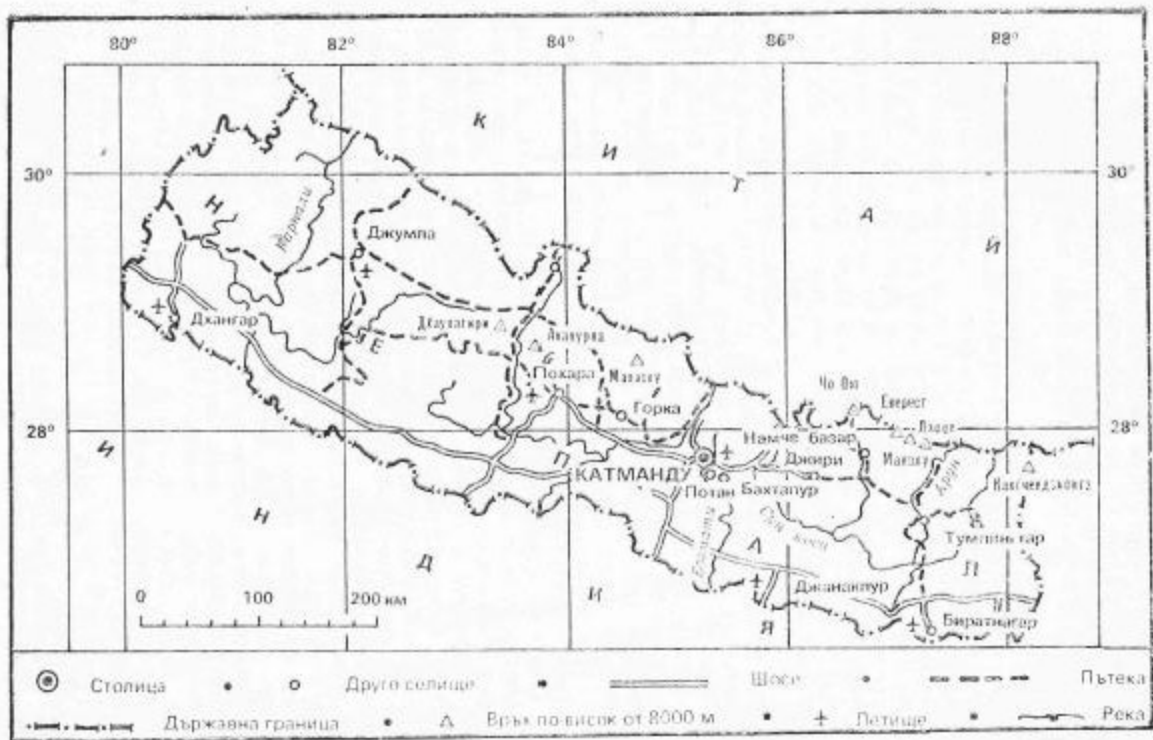
— Да знаеш как ми се идва с теб!

— Какво ти пречи да дойдеш?

Има моменти в живота, когато човек трябва за кратко време да вземе много важно решение, което може да измени съдбата му. От малък се стремях към далечни пътешествия. А наистина и нищо не ми пречеше.

— Румба, идвам с теб!

Отначало никой не вярваше, даже самият аз. След редица трудности успях да си уредя документите и на 20 март 1981 г. за пръв път излетях за Непал. Третият член на тогавашната ни група беше Венелин Петров, фотограф, китарист и рекордьор по дълго спане. От нас само Румен познаваше Непал. Беше ходил там през 1980 г. с разузнавателната група на експедицията „Лхоце '81“ и се славеше като познавач на страната. През 1981 г. изминахме за два месеца над 600 км по непалските пътеки като индивидуални туристи. Достигнахме подножието на южната стена на Анапурна и посетихме базовия лагер на експедицията „Лхоце '81“, където разделихме с българските алпинисти радостта от победата.

След завръщането ни с Румен решихме да организираме по-сериозна туристическа експедиция в Непал. Искахме да стигнем до подножията на осемте непалски осем хилядника и да проучим по-добре възможностите за туристически и леки алпийски експедиции. Започнахме подготовката през есента на 1982 г. Ръководството на туристическо дружество „Рила“, в което членуваме, с готовност подкрепи нашата инициатива. Бяхме подпомогнати също от ДСО „Млечна промишленост“, НПК „Малчика“ и ЦК на БЧК. Започнаха дългите месеци на подготовката. Към Нова година съставът на експедицията нарасна на десетина души, но после някои се уплашиха от трудностите. До самолета стигнахме петима. За една нощ долетяхме до Делхи. Три дни, прекарани под гостоприемните грижи на работниците в Българския културен център, бяха достатъчни да си уредим непалска виза и да разгледаме набързо индийската столица. На четвъртия ден отлетяхме за Непал.

Летището Трибхуван, на което се приземи самолетът ни, е единственото международно летище на Непал с модерна бетонна писта. От него има редовни полети до Индия, Бирма, Бангладеш и Тайланд. Посрещна ни още недостроената нова сграда на летището,

гостоприемно отворила врати за постоянно увеличаващите се туристи. Минахме бързо паспортния контрол. Митничарите се интересуваха само дали сме алпийска експедиция — за да ни обмитят храната и някои други неща. Румен бързо ги разубеди:

— No expedition! Only trekking! (Не сме експедиция, само туристи!)

Провериха ни също за кинокамери, които се нуждаят от такса за снимане, след което митничарят драсна с цветен тебешир по един санскритски знак на багажа ни — печат за проверка. „Автоматичната“ врата, задвижвана ръчно от един непалец, се отвори и ние се озовахме на улицата пред летището. Върху нас се нахвърли шумна тълпа. Предлагаха ни носач, рикша, такси, хотел и какво ли не. За щастие познавахме нравите на страната и се справихме бързо. Успяхме да се натъпчем заедно с огромния си багаж в една стара „Волга“ и благополучно да се доберем до „Red House“ („Червената къща“) — хотел, познат ни от предишното идване. Това е частна къща с десетина стаи, кухня, столова и малко дворче. Учудващи са необикновената за Непал чистота и ред, поддържани от хазайката, вечно засмяна непалка, облечена в традиционното за страната сари. Това сигурно е най-женствената от всички женски дрехи, носени по света. Представлява щамповано или бродирано петметрово парче плат. Началото му се увива като дълга пола, а краят се мята на раменете така, че кръстът да се показва между гънките, за да подчертае грациозността на тялото.

Първият — най-напрегнатият — етап от експедицията ни завърши. Бяхме стъпили на непалска земя и ни оставаха два месеца ходене и носене — неща, с които бяхме свикнали.

Останалата част от деня посветихме за уреждане на трекинг^[2] пермити — разрешение за пътуване из страната. Входните визи важат само за столицата и някои по-големи градове. За пътуване по други райони са нужни разрешения, издавани от полицията срещу минимална такса — един вид пътен данък. Тази работа се проточи до вечерта поради големия наплив на туристи. Освободихме се чак по тъмно и с Румен поведохме нашите приятели, идващи за пръв път в Непал, на вечерна разходка из Катманду.

Винаги, когато влизам в старата част на града, имам чувството, че попадам в някаква страна на приказките. Толкова необикновено изглежда всичко. Още през VIII в. владетелят Гуна Кама Дева

преместил столицата си в Кантипур. Така се наричал Катманду до XVI в. Това е било епоха на бурно развитие на градовете във Великата долина. Кантипур, Патан I Бахтапур — три столици на три княжества (сега Патан и Бахтапур са квартали на Катманду). Живели са ту в мир, ту във война, но са се развивали паралелно. Кантипур е бил център на занаятите и търговията. Патан е бил център на будистката наука и култура. Имал е няколко висши будистки училища, някои от които с по три факултета: богословски, медицински и тайни (наг-па) — за мистични обреди. Бахтапур е бил град на земеделци и търговци. Славата на тези градове се е носила в Индия, Тибет и дори в Китай.

През XVIII в. войнствените гурки превзели и разграбили градовете във Великата долина. През 1769 г. техният предводител Притви Нараян обединил Непал и пренесъл резиденцията си от непристъпния планински замък Горка в Катманду. Оттогава градът става столица на Непал. Гурките засилват индуистката вяра^[3] за сметка на преобладаващия дотогава будизъм^[4].

Сега 90% от непалците изповядват индуизъм, 7% — будизъм и 3% са мюсюлмани. Наличието на различни религии не пречи за мирното им съжителства, особено на будизма и индуизма. Те си разменят някои божества, имат общи храмове и празници. Това преплитане се чувства силно в архитектурата на култовите постройки. Храмовете имат самобитен стил, характерен за Непал и сътворен във Великата долина.

Според старо предание името на Катманду произлиза от името на стар хан за пилигрими — Кастамандил, построен от ствола на един гигантски хималайски кедър (каща — дърво, мандиа — заслон). След като става столица, градът започва да се разраства и сега има към 400 000 жители (заедно с Патан — 120 000, и Бахтапур — 60 000).

Духът на миналото се чувства най-силно в старите квартали на Катманду. Там улиците са криви и тесни. Покрити са с калдъръм, чакъл или кал и са много оживени. Пъстроцветна тълпа от туристи, тръгнали да гледат и снимат, непалци, които купуват и продават, носачи с товари на гърба или бутащи колички. Между тях се провират звънящи велосипеди и рикши, бръмчащи мотоциклети и свирещи автомобили. За допълване на картината спокойно вървят свещени крави, а между краката им се провират бездомни кучета. Денем те скитат тихо или се излежават на припек, но нощем улиците минават в

тяхна власт — цяла нощ се гонят и лаят. Внимавайте, когато ходите по улиците, да не настъпите някое от тях. В Непал има бяс по животните, а настъпените кучета често хапят. Кравите са по-безопасни. Те са дребни и с кротък характер.

Само понякога спират направо на улиците и задръстват движението. Набожните непалци не ги пъдят, а само ги заобикалят. На зеленчуковите пазари положението с кравите е по-тежко, особено за продавачите. Те полагат неимоверни усилия, за да отклонят вежливо желанието на кравите да опитат плодовете на труда им. Само когато са сигурни, че не ги гледат; продавачите дават израз на близостта си с навлизания в страната атеизъм. Тогава кравите се запознават с някои от по-тежките му аргументи.

Старите къщи имат от 2 до 4 етаж, като повечето са с магазинчета. Непалското магазинче е приятна гледка. То е в долния етаж на къщата и заема предната ѝ част. Към улицата има от 1 до 5–6 двукрилни дървени врати. Често те са украсени с резба. Прозорци няма. Когато магазинчето работи, всичките врати са отворени навътре, така че от улицата се виждат само колоните между тях. Стоката е наредена красиво навсякъде, където може да се сложи — по стените, пода, тавана, вратите, колоните между тях и даже на улицата. Продавачът — мургав, нисичък непалец, винаги се усмихва и приветства клиентите си със звучния непалски поздрав „намасте“. Седи на малко столче или на пода по турски. Често му гостуват приятели. Те сядат на пода, приказват, пушат и пият чай. Щом спрете пред магазинчето, веднага ви канят вътре. Може да се пазарите от улицата, но по-добре влезте вътре. Това го изисква добрият тон на непалските обичаи. Внимавайте да не си ударите главата! Непалците са ниски и правят ниски врати. Може да седнете. Обикновено предлагат „футъйл“ във вид на малка кръгла рогозка. Ако се пазарите дълго и за нещо по-голямо, може да изпратят някое хлапе да донесе чай. Пазарлъкът е цяло изкуство. В Непал никой не слага цени на стоките. Цената е въпрос на пазарлък. Не бързайте да купувате! Това може да обиди продавача. Въръжете се с търпение. Магазините са отворени дълго. Всеки ден от тъмно до тъмно, а понякога работят дори на свещ. Може да обиколите няколко магазина и пак да се върнете. Ще ви посрещнат като стар познат. Ако сте забравили парите си, не е голям проблем. В магазините не само се продава, но се и купува. Може

да вземете нещо срещу часовника или фотоапарата си и да доплатите с джобно ножче или друга дреболия. Купите ли нещо или не, продавачът ще ви изпрати с усмивка и пожелание за нови срещи.

Тези магазинчета с окачени пъстри стоки отвън придават особен колорит на улиците. На площадите и по-широките места на улиците стоките се предлагат направо върху постлани на земята рогозки или хартии. За щандове често се използват стъпалата на храмовете. Когато минавате покрай тези сергии, проследяват погледа ви и ви предлагат гривни от „чисто“ сребро (което позеленява на втория ден), автентични „старинни“ предмети (произведени преди туристическия сезон) и много други стоки със съмнително качество. Цената, която ви казват първоначално, понякога е пет пъти по-висока от тази, която би ги задоволила. Много търсени и предлагани са непалските ножове — кукри. Те са гордостта на непалците и ненапразно на видно място в герба на страната има два кръстосани кукри. Представяват дълъг, тежък и извит нож с дървена или калена дръжка, покрита с резба или инкрустации. Каниите са кожени или дървени (ако религията забранява на стопанина им да използва кожа). Сериозните кукри са изработени от хубава стомана и от добри майстори. Скъпите образци са инкрустирани със сребро и имат полускъпоценни камъни на дръжката и канията. Комбинацията на сини тюркоази с червени тибетски корали на бял фон от сребро може да превърне един нож в красиво произведение на изкуството. Непалците използват кукрите за всичко. С тях секат дърва, дялат греди, режат тютюн и правят клечки за зъби. Непалският войник също е въоръжен със здрав кукри. Ножове се продават въз всички сувенирни магазини и на всички пазари. Често по улиците ме спираха продавачи на ножове. Те носеха стоката си по джобовете или затъкната в пояса. Наборът им беше голям по качество, размер и цена. За реклама на хубавите ножове с тях пред очите на клиента издялват стружка от някой евтин нож. Най-голям е асортиментът в специализираните магазинчета. Обикновено там има по няколко десетки вида кукри — от тенекиени имитации до еднометрови ножове за обезглавяване на телета с един удар при религиозни жертвоприношения. Тези тежки оръжия с фина изработка смущават с цените си даже богатите туристи.

Най-впечатляващото място в Катманду е централният площад. Там са се притиснали една до друга десетина индуистки пагоди. Това

са храмове с два или повече покрива, разположени един над друг, като горните са по-малки. Широките им стрехи са подпрени с масивни греди, изпъстрени с дърворезби, най-често изобразяващи сцени от житието на бога, патрон на храма. Около пагодите се разхождат десетина годишни непалчета, които на учудващо добър английски език предлагат услугите си на туристите. За една рупия^[5] те като първокласни гидове обясняват дърворезбите и историята, показват други храмове и дават всякаква информация. Вечер по време на религиозни празници непалците палят много свещички и кандила до стените на пагодите и те изглеждат съвсем нереални на това мъждукащо, феерично осветление. Централно място на площада заема 4-метров барелеф на Шива.

Според индуистката религия всеки човек, семейство, село, град и държава трябва да имат бог покровител. Покровителят на Непал е Шива — богът творец и разрушител, един от трите основни богове на индуисткия пантеон. На барелефа той е изобразен с три чифта ръце, танцуващ върху жертвата си. На короната му има човешки черепи. С първата си дясна ръка пие димяща кръв от чаша череп. С първата си лява ръка прави заклинателен знак. С останалите си десни ръце държи смъртоносни хладни оръжия, а в левите му има човешка глава и ръка, току-що отрязани. Гърлото му е синьо и потвърждава неговото прозвище — Нилакантха (със синьо гърло). То е сменило цвета си, след като Шива изпил отровата на земята, за да избави човечеството от нея. Над главата му са нарисувани слънцето и луната — олицетворение на индуисткия космос.

До храмовете се издига 8-етажната сграда на стария кралски дворец. Срещу него е дворецът на живата богиня — Кумари дева. Това е момиченце, избрано от висшата браманска каста по 18 външни признака. Нея я обучават да се владее до съвършенство, защото, ако се изплаши на някоя церемония, ще дойдат големи беди. Народът и туристите могат да я видят само през определени дни. Когато се съберат няколко желаещи и оставят малко пари на съответно място, тя се показва през прозореца на своя дворец. Павел се опита да я заснеме, като извади фотоапарата си с бързи движения, но един от слугите го изпревари и пред обектива му застана красиво ветрило от паунови пера. Снимането на богинята може да донесе само нещастия. Веднъж в годината извеждат от двореца малката красавица с нарисувано на

челото трето око. Това е нейният празник, 8-дневният Индраджатра в края на август. Тя обикаля пълните с възторжена тълпа улици, носена в разкошна носилка. Даже кралят ѝ се покланя и моли за разрешение да управлява през следващата година. Момиченцето е богиня от неколкогодишна, докато ѝ потече кръв от рана или от физиологията на идващата женственост.

Централният площад на Патан има същия характер като този на Катманду. В изработката на неговите храмове и дворци личи, че жителите му са били най-изкусните строители във Великата долина. Площадът навява спокойствие и тъга за бившето величие на Патан. Чувства се, че градът се е развил постепенно, без сътресения и корените му се губят далече във вековете.

Бахтапур се намира на 14 км от Катманду. Свързва ги единствената в Непал тролейбусна линия. Градът е разположен на хълм, гъсто застроен с тухлени къщи. Тези тухли са част от богатата земя на Бахтапур. С тях са покрити улиците и площадите, построени са къщите и са издигнати храмовете и дворците. Когато залязващото слънце погали града с лъчите си, тухлите му придават цвят на стара мед. Бахтапур има форма на триъгълник. Според една легенда това е, защото самият Вишну^[6] го е създал във форма на свещена раковина по времето, когато боговете са ходели по земята. За потвърждение на божествения му произход жителите на града, известни със своята набожност, построили много храмове и го нарекли Бахтапур — град на вярващите. Той е бил столица на Великата долина от XII в., докато кралят Якша Мала разделя през XV в. кралството между четирите си деца. Първородният му син остава в Бахтапур. Дъщеря му получила Патан, а малките му синове — Катманду и Банепа (малко градче в източния край на Великата долина). Този опит за запазване на мира и разбирателството завършва печално и става причина за съперничество и войни между близките кралства.

Бахтапур е достигнал най-голям разцвет по времето на краля Бупатиндра Мала. Той е построил дворец, гордеещ се със своите 99 двора, сега доста разрушен от земетресенията. Вратите и прозорците му са покрити с прекрасни резби. Сега добре е запазена стената с 55 прозореца. Златната врата на двореца, през която е трябвало да влезе богинята на кралството Телей Бахвана, се смята за едно от най-ценните произведения на Непалското изкуство. Срещу нея, на

гранитна колона, е поставена позлатена статуя на краля. Той е във военни дрехи с пълно въоръжение, с тюркоазени пръстени на ръцете, загледан в построения от него дворец. Суетният владетел искал статуята му да остане неповторима и заповядал да отрежат ръцете на неварския Микеланджело. Хитрият скулптор разбрал това навреме и дълги години се правел, че довършва статуята. През време на царуването на Бупатиндра Мала е построен също най-високият храм в Непал — пагодата Ниатопола, издигаща петорния си покрив над площада Тоумади.

Старините в Бахтапур, както и повечето в Непал, са в доста окаяно състояние. Сега Великата долина е включена в списъка на ЮНЕСКО за първите 57 незаменими и е изключителна общочовешка стойност ценности. Днес охраняваното наследство там включва 7 групи сгради, разположени в различни райони на долината: комплексите на кралските дворци и храмове в Катманду, Патан и Бахтапур; комплексите от храмове в Сваямбоднат, Пашупатинат, Боднат ступа и Чангу Нараян. Седемте архитектурни ансамбъла се състоят общо от 132 сгради, които правителството на Непал има намерение да съхрани и реставрира в съответствие с неотдавна приетия генерален план. Разчита се много на помощ отвън с парични средства и специалисти.

Пашупатинат е най-големият индуистки храм в Непал. Славата му е известна далеч зад пределите на страната. Там редовно могат да се срещнат поклонници от далечни страни. Някои идват от Индия със специални автобуси, но има и скитащи индуисти — садху, които ходят пеша по няколко месеца, обикаляйки светите места. Цялата им собственост се състои от дрипави дрехи, малко котле и дървена тояга. По пътя те преживяват от подаяния. Около храмовете много от тях просят пари от бедните вярващи и от богатите туристи. За съжаление неиндуисти не се допускат в Пашупатинат. Това е обяснено на табелки до вратите, а за тези, които не разбират, под табелките стоят полицаи с еднометрови бамбукови палки. През главния вход се вижда само позлатеният свещен бик Нанди, обърнал сякаш нарочно задницата си към погледите на любопитните друговерци. Павел, най-запаленият ни фотограф, беше готов да приеме индуистката вяра само, за да влезе вътре с фотоапарата си. За негово съжаление трябваше да му обясним, че индуистката вяра, за разлика от повечето други, не може да се

приеме. Индуист може само да се родиш. Като утешителна награда го заведохме на отсрещните хълмове, откъдето можеше да се снимат позлатените покриви на храма. Пашупатинат е построен до свещената р. Багмати. На нейния бряг, под стените на храма, има няколко каменни площадки. Това са местата за кремиране. Всяка каста си има площадка. Когато някой умре, близките му събират или купуват дърва, натрупват ги на съответната площадка, слагат отгоре умрелия и подпалват кладата. Тленните останки и въглените разпръскват във водите на реката. Рибките изяждат недоизгорялото, а костите се понасят от Багмати към р. Ганг и оттам към океана.

Имах щастието да наблюдавам празниците по случай рождения ден на Буда — 18 май. Това е двудневен национален празник. Непалците, независимо от вярата си, се обличат официално и се отправят към някой будистки храм. Този ден всичките култови места на будистите се окичват с разноцветни молитвени знаменца, представляващи парчета лек плат, върху който с дървени щампи са напечатани молитвени текстове. Флагчетата са нанизани на въженца и така получените гирлянди се окачват нависоко. Вятърът ги развява и всеки полъх отнася по една молитва към небето. Този ден посетих Сваямбоднат, комплекс от будистки и индуистки храмове, разположен на хълм в края на Катманду. Включих се в потока празнично облечени непалци, изкачващи се по централната стълба на хълма. На върха се учудих от многото храмове и чортени, около които се движеше пъстрата тълпа. Там наистина повярвах, че във Великата долина има 2500 религиозни постройки. Централно място на хълма заема голяма будистка ступа. Чортен или ступа буквално значи място за жертвоприношение или други религиозни обреди. При построяването им в тях се заиждат останки от заслужили ламы^[7] и свещени текстове. Всеки елемент на ступите има символично значение. Квадратната или правоъгълна основа символизира солидната земя. Полусферата над нея — водата. Върху нея има куб с четири чифта всевиждащи очи на Буда, гледащи в основните посоки на света. На ступата Сваямбоднат очите са от позлатена слонова кост. Будистите вярват, че погледът на тези очи ги следи отвисоко и вижда всичките им добри и лоши дела. Вместо нос между очите на Буда е нарисувана стилизирана санскритска единица, символизираща абсолютизма на Буда. Понякога на челото има нарисувана голяма точка. Тя символизира третото, вътрешното око

на Буда, с което той вижда мислите на хората. Нагоре ступите продължават с пирамидална или коническа кула (символизираща огъня) с 13 стъпала. Стъпалата символизират пътя към светлината на Буда. Над кулата има елемент с форма на полумесец, символизиращ въздуха, а острието, завършващо ступата — етера, т.е. свещената светлина на Буда. Сваямбоднат и Боднат ступа са най-старите запазени ступи в Непал. Те са построени първоначално от великия цар на Индия — Ашок, покровител на будистите, живял през III в. пр.н.е.

На неколкостотин метра и „няколко века“ от старата част на Катманду се намира новият център. Там улиците са широки и асфалтирани. Сградите са построени в съвременен стил. Централната улица — Дурбар марг, водеща към новия кралски дворец, има съвсем модерен вид. На нея са разположени няколко съвременни хотела с пет звездички, представителства на авиокомпаниите, туристически агенции и други учреждения.

След Англо-непалската война (1814–1816 г.), през която англичаните не успели да присъединят Непал към индийските си колониални владения, а само отнели част от равнините му и наложили приемането на английски резидент в Катманду, премиер — министърът Янг Бахадур заграбил властта от ръцете на кралската династия. През 1856 г. този проанглийски настроен държавник издал законите на Рановете, според които мястото на министър — председателя станало наследствено и принадлежало на династията Рана. Кралете на Непал останали практически лишени от власт. След националната революция от 1950–1951 г. крал Трибхуван Бир Бикръм Шах възвърнал властта на своята династия и рязко изменил държавната политика към осъвременяване на живота. Той отворил границите за чужденци и Непал престанал да бъде Шангрила — затворена страна. Неговият син — крал Махендра, и внукът му, сегашният крал Бирендра, продължават тази политика, резултатите от която личат на всяка крачка.

Трите дни, с които разполагахме, се оказаха малко даже за бързо разглеждане на Катманду. Но Хималаите ни зовяха и трябваше да оставим столицата за известно време.

---

[1] При транскрипцията (освен навлезлите в езика ни като Лхоце и Дхаулагири) авторът пропуска буквата „Х“ след съгласна, което е по-

близко до непалския изговор с придихание, давано на английски с „h“
↑

[2] Произлиза от южноафриканската дума trek — пътешествие, преселение, обикновено с волски коли. Сега в Непал се използва за многодневни пешеходни преходи по определен маршрут. През 1983 г. там имаше 14 такива маршрута ↑

[3] Индуизъм — религиозна система, представляваща комплекс от разнообразни вявания. Възникнал е през VII в. пр. н. е. Разпространен е предимно в Северна Индия ↑

[4] Будизъм — религия, зародила се в Индия през V в. п. н. е. Разпространен е в Югоизточна Азия ↑

[5] 14 рупии = 1 щатски долар (курс 1983 г.) ↑

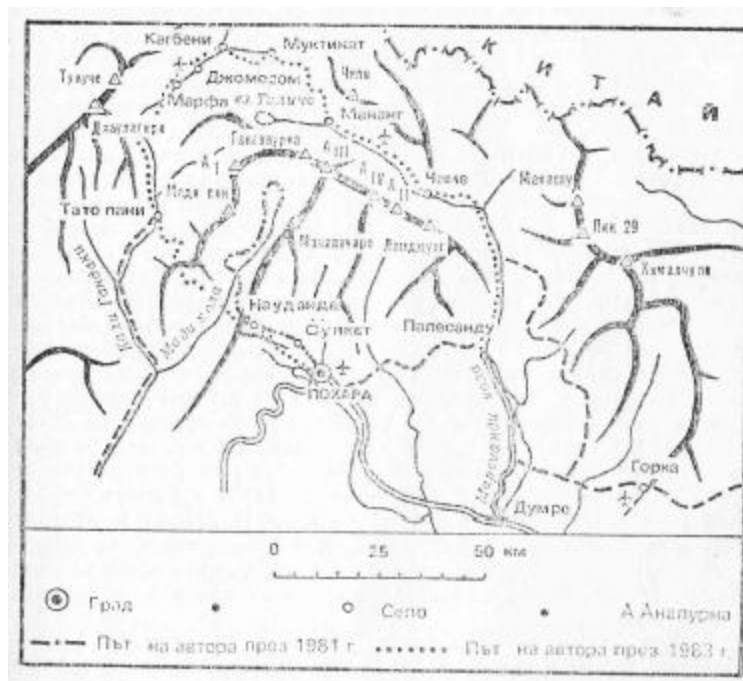
[6] Вишну — един от трите основни богове на индуисткия пантеон ↑

[7] Лама — будистки свещенослужител. В буквален превод — няма по-висок ↑

ПЪТИЩАТА

В 6 часа сутринта поехме към автогарата. Имахме билети за скъп, експресен мини бус до град Похара, разположен на 200 км западно от Катманду, в подножието на Анапурна химал. Разстоянието се изминава за 8 часа с половинчасова почивка на обяд.

Пътищата на Непал са толкова стари, колкото цивилизацията му. Голямо влияние за тяхното развитие оказват характерните особености на страната. Тя заема площ от 141 000 км², от които само 4% са равнини, разположени предимно край южната граница. Наричат се терай и са част от Индийската равнина. Останалата територия се състои от полупланински и планински райони, нарязани от дълбоки речни долини, със стръмни склонове и посока от север на юг. Това силно затруднява строежа на пътища, имащи предимно перпендикулярно направление.

Непал има 15 млн. жители, повечето от които се занимават със селско стопанство. Промислеността и търговията, макар заемащи

малко работна ръка, са области със стари традиции. Още в първите векове на новата ера произведенията на непалските занаятчии са били известни далеч зад пределите на страната. Тяхната слава се е носела от Индийския океан до Китай. Това говори за широки търговски връзки, изискващи сериозни пътни артерии. Древните пътеки постепенно ставали повече и по-широки, покривали се с калдъръм, подобрявали се пътните им съоръжения.

До 1951 г., когато Непал отваря границите си за чужденци, външното влияние било незначително. Оттогава международните връзки бързо се развиват, което довежда до интензивно развитие на капиталистическите отношения. Започва усилено строителство на шосета, предимно с чужда помощ. Първата връзка на Катманду с Индия и оттам със света е била 45-километрова товарна въжена линия. В момента Непал разполага със 102 км теснолинейна жп линия, построена в терайте, свързана с индийската жп мрежа. Шосетата са около 5000 км, половината от които са асфалтирани. Основен шосеен възел е столицата. Оттук тръгват 3 главни пътя: Трибхуван раджпат — на юг за Индия, Притхви раджпат — на запад за Похара и Арнико раджмарк — на североизток за Тибет. Силно е развит пътническият въздушен транспорт. Има към 40 летища за вътрешни връзки, предимно с тревни писти.

Шосетата са тесни, често само с едно платно. При разминаване се налага колите да излизат на банкета. Равните и прави участъци са сравнително редки. Обикновено шосетата се изкачват с остри завои над шеметни пропасти, за да преминат някой превал и се спуснат от другата му страна като безкрайни лъкатушещи ленти.

Автомобилите са събрани от цял свят и от всички времена. Първите леки коли са се появили в Катманду през 50-те години, преди построяването на шосе дотам. Те са били пренесени на гръб в разглобено състояние и след това сглобени на място. Наред с индийските, американските и съветските марки все по-често се срещат японски. Интересно е въоръжението на армията. В гаражите ѝ мирно съжителстват съветски, американски, японски и английски джипове.

Автобусите са предимно индийско производство, марки „Ашок-Лейланд“ и „Татаи“ — модели от времето на войната. От всяка страна на пътеката имат седалки с по три маломерни места, съобразени с размерите на непалците. Те са толкова близо една зад друга, че след 2

часа возене колената изтръпват и ви се струва, че са излишни. Не помага местенето нито наляво-надясно, нито нагоре-надолу. На 3-ия час започвате да чувствувате, че твърдостта на седалките е по-голяма от допустимата, и изпитвате желание да слезете и да си починете на дървената скамейка за по-меко. Багажникът на автобуса е отгоре. Започва малко зад предното стъкло и свършва на края на автобуса. Отстрани остават само тесни наведени надолу пътеки. Парапетите са високи 20–30 см. Отпред има половинметров сандък за брезент със същата височина. Стълбата отзад на автобуса е широка колкото него. Наподобява шведска стека. Не се учудвайте, че описвам толкова подробно багажника. Това е, защото, когато автобусът се напълни със 100–150 души, отгоре върху багажника се качват още стотина. Те сядат на багажа, на перилата, на сандъка с брезент, даже понякога има правостоящи. На стълбата и по вратите се возят двадесетина пътника на къси разстояния. Не мислете, че това е законно положение. Напротив. На границата на окръзите се минава край полицейски контролни пунктове с бамбукови бариери на шосето. Често полицаите спазват закона и отварят бариерата само когато пътниците от покрива, стълбата и вратите слязат. Автобусът преминава в другия окръг и спира след 100 м. Пътниците се качват на старите си места и пътуването продължава.

Въпреки някои неудобства, возенето на покрива е най-приятно. Вътре в автобуса непалците пушат, плюят по пода, а голямата пренаселеност в топло време ви дава възможност да усетите не особено голямата им любов към личната хигиена. На покрива, особено ако се вредите да седнете на сандъка за брезента с лице напред, ще се чувствате много по-удобно. Ще ви лъха насрещният вятър, ще виждате всичко напред и встрани по-добре от шофьора, на арматурното табло на който често сядат по двама-трима души с гръб към движението. Отгоре ще имате най-добрата възможност за фотографиране. Пазете се някой клон да не ви свали отгоре и при влизане в Катманду не забравяйте да си наведете главата при преминаването под жиците на тролейбуса. Трябва също да се държите здраво, иначе при някое внезапно спиране може да паднете пред автобуса. Обслужващият персонал на автобуса се състои от шофьор, помощник-шофьор и кондуктор. Шофьорът кротко изпълнява функциите си. Помощникът седи от външната страна, между него и вратата. Той следи за качването

и слизането. При трудни ситуации като разминаване, остри завои и тесни места на пътя слиза и дава сигнали на шофьора. Сигнал за тръгване е два удара по ламарината, за спиране е един, за опасност — серия бързи удари. Най-тежка е работата на кондуктора. Добре пресован, обслужил пътниците вътре, той излиза през задната врата, таксува хората на стълбата и се качва на покрива. Там той започва да изпълнява упражнения, достойни за цирка. Обикаля багажника по тясната пътека около него, прескачайки краката на седналите по перилата. Таксува всички пътници, багажа, козите, кокошките и другите животни, качени на покрива. Той не продава билети, а има кочан, в който записва имената, маршрута, бройките и багажа. Пише в два екземпляра с индиго. Един за пътника, друг за автобусната компания. Книжните пари обикновено държи сгънати надлъж, между пръстите на лявата си ръка. Ако има много хора, кондукторите понякога се придвижват, стъпили на отворените прозорци, държейки се за перилото на багажника. След като таксува всички, кондукторът слиза долу през първия отворен прозорец. Ако някой откаже да плати, започва гоненица. На помощ идва помощник-шофьорът. Зрителите се заливат от смях. Накрая обикновено гоненият слиза и чака следващия автобус. Всичко това, разбира се, става през време на движение. На спирките групи непалчета щурмуват автобуса отвън и отвътре, носейки тави, пълни с банани, кокосови орехи, нарязани на парчета, палачинки, белени и небелени варени яйца, сладолед и други непалски лакомства. До тръгването на автобуса настава глъчка като на пазар. Редовните спирки са малко, но автобусите спират навсякъде, където им вдигнат ръка или има хора за слизане. По нанагорницата, където движението е бавно, качването и слизането стават по време на движение. Това за Непал е нормално, защото максималната разрешена скорост е 40 км/ч, а средната е под 25!

За превоз пътниците често използват и камиони. Те обикновено са големи, без ремаркета. Кабините им са широки колкото каросерията, за да се съберат повече хора. Върху кабината имат малък багажник за товар и хора. Отвън камионите са боядисани ярко или изрисувани с пъстри картинки като добруджански каручки. Отпред, по средата на кабината, суеверните шофьори закачат малко огледалце, гледащо напред. Старинно поверие говори, че такива огледалца, закачени на челата на конете, пъдят злите духове от пътищата.

В Непал, за разлика от повечето други страни, където се борят за тихо движение и забрана на звуковите сигнали, на задната страна на превозните средства често пише на английски с едри букви „Horn please“ (Моля, свирете). Леките коли се използват предимно за движение в градовете. С тях превозват хора и багаж в неограничени количества. Между многото нови автомобили има доста ветерани, техническото състояние на които понякога е такова, че движението им се явява загадка за науката и техниката. Напоследък в непалските градове масово навлизат мотоциклетите, предимно японски и индийски. Там мотоциклетът е семейно превозно средство. Едното дете гордо възсяда резервоара, непалецът кара, зад него непалката седи с двата крака от едната страна, развяла пъстро сари, с невръстна рожба в ръцете, а отзад на багажника седи най-голямото дете. За градски транспорт наред с такситата се използват мото рикши, индийско производство на базата на моторолери „Веспа“. Отзад имат по две колела и малка кабина. Въпреки миниатюрните си размери могат да возят 6–7 души. Те все повече изместват велорикшите, придаващи характерен вид на непалските градове.

Асфалтовите шосета в Непал свързват само големите градове. До селищата, разположени в по-ниските и достъпни райони, водят пътища с мека или чакълеста настилка, често проходими само за джипове. До всички други селища и махали се достига по безкрайните непалски пътеки, строени векове наред с труда на много поколения. Централните пътеки са широки по 3 метра, покрити с калдъръм и имащи стъпала от дялан камък на всяко изкачване и спускане. По-голяма част от товарите се пренася по тях на гръб от хиляди носачи. Основната пречка за широкото използване на товарни животни са пълноводните реки и лошите мостове над тях. Още се срещат мостове, изплетени от лиани или вързани от бамбукови пръчки. Те издържат трудно тежестта на натоварен човек и са непреодолима пречка за животните. Непалското правителство има програма за постройка на висящи мостове с метални конструкции, които значително ще разширят обсега на товарните кервани. Заедно с отдалечаването от централните райони пътеките стават все по-тесни и по-тесни, докато се превърнат в едва забележими пътечки, водещи към колибите на усамотени монаси...

По асфалтовото шосе автобусът ни закара на края на град Похара (1069 м н.в.)^[1], до ез. Фева. Градът е разположен между него и р. Марди кола. Околните му върхове са покрити със зелени гори, а над тях, сякаш донесени от някакъв приказен свят, се издигат гигантските върхове на Анапурна химал, блестящи на слънцето с вечните си снегове. Най-личен от тях е Мачапучаре (Рибена опашка). Висок е 6997 м. Той кара алпинистите да настръхват, гледайки отвесните му стени и остри ръбове. Английска експедиция, организирана от Уилфрид Нойс, го щурмувала през 1957 г. Атаките на алпинистите се разбили 60 м под върха от непосилно трудните за катерене скали. След това Джими Робъртс — ръководителят на експедицията, успял да убеди Непалското правителство да запази върха „девствен“. Сега той е един от свещените върхове на Непал, които ще останат непокорени, като символ на неосквернената чистота.

Къщите на Похара са едно- и двуетажни, повечето от тях доста стари, но построени по-нарядко от тези на Катманду. Там липсва старият дух на градовете от Великата долина с многото храмове и шумни пазари. Характерен колорит на Похара придават хипитата от цял свят. Тяхното нашествие е започнало през 1968 г., след като битълсите посетили Непал. Скоро много от техните поклонници — хипита, се отправили към Катманду. Сега техният брой значително е намалял и централното им сбирнище се е преместило в Похара. Изглежда, там ги привличат евтиният живот и леснодостъпните наркотици. Най-често хипитата безделничат в малките хотели и ресторанчета на брега на ез. Фева. Там може да ги намерите по всяко време на денонощието, седнали на тихи приказки с лула хашиш или марихуана в устата. За разлика от туристите и — алпинистите, поели пътя нагоре, те са тръгнали надолу, откъдето малцина се връщат. В този квартал на Похара на всеки ъгъл ни спираха непалци, от 10-годишни деца до белобради старци, и ни предлагаха „най-евтините“ и „най-хубавите“ наркотици. Марихуаната берат по околните хълмове и я сушат, а хашиша го произвеждат почти във всяка къща. Непалците рядко пушат наркотици. Използват ги само за припечелване. Повечето от тях дори не съзнават опасността, която крият и която започва да надвисва над непалската младеж, възприемаща всичко добро и лошо от чужденците.

Похара е изходен пункт на алпийските експедиции и трекерите, избрали за своя цел Анапурна химал и Дхаулагири химал. Един от най-красивите и най-трудните трекинг-маршрути в Непал е обиколката на Анапурна химал. Това беше първата цел на нашата експедиция. След весело прекарания първи април, с много шеги и приятелски лъжи, преспяхме в палатките на брега на ез. Фева. Рано сутринта тръгнахме по нашия маршрут. Нормалният път за него започва от северния край на Похара по разбит камионен път, който след 7 км достига селището Суикет (1100 м н.в.). От него тръгват истинските непалски пътеки, покрити със стабилен калдъръм, износен от времето и многото пътници. Пътят и неговите съоръжения със своята древност и солидност ме караха да мисля с уважение и лека тъга за отдавна умрелите и много талантливи строители. Понякога имах чувството, че се движим по добре поддържан римски път, пренесен в ХХ век. След Суикет калдъръмът е широк 2–3 метра. Той се изкачва и спуска по планинските била без излишни завои. Директното изкачване е възможно благодарение на безбройните каменни стъпала. На 20–30 минути ходене има площадки за почивка, снабдени с всички удобства: каменни пейки за поставяне на багажа (без пътникът да се навежда), дървета с хладна сянка и като награда за уморения пътник — прекрасна гледка към близките и далечни Хималаи. Пейките, наричани дармасали, често са строени в памет на някой умрял от неговите близки и са разположени на кръстопътищата, превалите, до чешмите и на местата, от които се открива хубав изглед, а пътникът има нужда от почивка. За времето, когато са строени, може да се съди по възрастта на дърветата, понякога дебели повече от метър. Те най-често са баняни с огромни корони. Баняните се смятат за свещени дървета, защото прозрението на Буда го е осенило под банянова сянка... По склоновете те изпъкват на фона на другата растителност и по тях ние се ориентирахме за главния път. Почивките ни на дармасалите ставаха по-приятни от срещите с най-различни пътници. Непалците рядко знаят английски, но имат голямо желание да контактуват. Те са дружелюбни, винаги усмихнати, готови да дадат всякаква информация или да направят дребна услуга. След това, разбира се, те не отказват цигара или дребна монета за бакшиш. Това ни най-малко не накърнява гордостта им. В Непал не видях просяци, ако не се смятат недъгавите край храмовете и закачливия поздрав на непалчетата „намасте миттай“

— добър ден, дай бонбон. Когато спирахме, се убеждавахме колко оживен е пътят. Непалците сноват по него като мравки, носейки на гърбовете си големи кошове, закрепени само с един ремък на главите им. Срегнахме дребна непалка, носеща 50 — килограмова торба с цимент! Сигурно самата тя тежеше по-малко. Край нас минаваха кервани от дребни кончета, катъри и магарета, пъстро украсени и подрънкващи с мелодични звънчета. Първото животно по стар обичай, пренесен от Тибет, носеше над главата си опашка от як и огледалце на челото си.

По пътеките срегнахме много трекери. Някои от тях ходеха като нас самостоятелно, други бяха наели носачи, трети ползваха услугите на трекинг-агенции. Последните плащаха от 20 до 50 долара на ден. За това им носеха багажа, опъваха палатките, готвеха им храна и ги водеха по маршрута. При среща трекерите се поздравяваха като стари познати, обменяха помежду си информация за пътя, хотелите, храната, цените, снежната покривка във високите части на планината и много други полезни неща.

---

[1] Височините в книгата са взети от справочници, които авторът е ползвал в Непал ↑

НИВИТЕ — ГИГАНТСКИ СТЬПАЛА

След Суикет пътеката започва да се движи между терасирани по склоновете ниви. Удиви ме жизнеността на непалците, обработващи склонове с наклон, достигащ 40°. По тях селяните правят тераси, понякога широки само 1 метър, укрепени с каменни зидове. Някои от тези ниви са строени (защото там нивите наистина се строят) преди векове и постоянно са поддържани. През всеки мусон водата разбива някои зидове и отнася от почвата. След мусона непалците поправят зидовете и връщат почвата на мястото ѝ, качвайки я по склоновете на гръб в кошове. Напояването е от реките по вади, често дълги няколко километра, които довеждат водата до най-горните ниви. Оттам тя тече от тераса на тераса, докато се загуби в най-долните ниви.

Природата не е глезила непалците, ако не се смятат най-високите планини, които им е подарила и които засега малко ги топят и малко им пълнят stomасите. На книга гъстотата на населението там е около 100 човека на км², но на практика положението е много по-тежко, защото 33% от територията е планинска с височина над 5000 м и се посещава главно от туристи и алпинисти, 40 % е планинска — от 1000 до 5000 м, а равнините са само 4%. Въпреки тези трудности селското стопанство осигурява 80% от износа на страната, половината от суровините за промишлеността и 60% от националния доход. В него са заети 93% от населението на страната — един от най-високите проценти в света. Това са основните причини, накарали селяните да се покатерят по стръмните склонове високо в планината.

Непалците обработват миниатюрните си ниви на ръка или с дървено рало, теглено от дребни крави. Орането по тези места е сложно изкуство. На края на нивите, често дълги само десетина метра, за да започне обратната бразда, селянинът изтегля ралото напред, между кравите, и те, балансирайки на ръба на нивата, се обръщат. След като изоре едната нива, той разпряга кравите, сваля ралото на долната, после кравите една по една почти на гръб, запряга ги отново и оранта продължава. Така след всяка нивичка...

Основната храна на непалците е оризът. Те го отглеждат в пониските места с добри възможности за напояване. Терасите за него се ограждат с ивица натрупана земя, която задържа водата за заблацияване. За изтичането се правят специални каменни преливници. На доста места се прибират от ориз през влажния период и от пшеница или ръж през сухия по две, даже по три реколти. Оризът в Непал е с по-дълги зърна и след сваряване запазва снежно белия си цвят. Непалците са майстори на готвенето му. Най-често го поднасят варен или пържен, с ароматни подправки, гарниран с чили^[1], картофи и дал — непалски сос от леща и треви. Когато го ядете, трябва да го смесите с гарнитурата, за да не е много сух. Понякога готвят ориз с месо, пиле или го използват в по-сложни ястия. Във всички разновидности поднесените в Непал ориз е много вкусен и толкова сипкав, че може да му се преброят зърната. Като се прибави към това и обичаят чинията с ориз да се допълва, докато гостът не каже „стига“, може да се предположи, че той е не само най-употребяваната, но и любимата храна на непалците.

Пшеницата и ръжта са култури, отглеждани в по-високите и по-сухите места. Целият труд по отглеждането им е ръчен, с примитивни инструменти. Жътвата се извършва с малки, почти прави сърпове. От нивите с беден урожай, където житото има различна височина, непалците събират класовете един по един. Навеждат се, ожънват една шепа класове и ги хвърлят в кошове, висящи на гърбовете им. След това допълнително жънат сламата за покриви и за добитъка. Вършеят по няколко начина. При класическия мъжете се нареждат в редица, вземат в ръцете си тънки снопове и ги удрят в каменни плочи, поставени пред тях. Жените събират зърната от утъпканата земя около плочите и ги веят, като ги подхвърлят срещу вятъра с плоски кошници, наподобяващи по форма големи тави. Когато класовете са отделени от стъблата, непалците вършеят, като ги удрят с дървени чукове или тояги. На местата, където минават асфалтови шосета, вършитбата се извършва по „съвременен“ начин. Ръкойките се нареждат на платното, минаващите автомобили газят класовете и хората смятат зърното в плътно оплетени кошове. Типичната непалска мелница е миниатюрна колиба с размери 2/2 м. Водното колело е на вертикална ос, свързана директно с горния воденичен камък. Конструкцията обикновено е изцяло дървена с изключение на лагерите, направени от парче желязо,

влизащо в каменно легло. Воденичните камъни са с размер до 1 метър. Често в къщите се използват хромели — ръчни мелнички с по-малки размери. Те се въртят чрез дървена ръкохватка, сложена в отвор на горния камък. Обикновено се ползват както мелничките за кафе непосредствено преди употребата на готовия продукт. Те се обслужват от жени и деца. Полученото брашно е грубо и немного чисто, но вкусът на хляба от него задоволява дори изтънчените вкусове на чуждестранните туристи. В градовете и близките до тях села продават хляб, замесен от чисто брашно и печен в съвременни фурни. Той не отстъпва по вкус на българския, а някои типове, произвеждани по европейски технологии и опаковани в хартия, го превъзхождат по трайност. В останалите области хлябът се пече преди ядене. Най-популярният домашен хляб в Непал се нарича чапати. Прави се от замесено само с вода брашно, разточено на тънки като палачинки питки, изпечени върху печката и накрая хвърлени върху жарта да набъбнат. В някои области правят тибетски хляб. В него слагат малко набухватели и понякога го пържат. Друга популярна храна, приготвяна от зърнени култури, обикновено царевица, ечемик или ръж, е цампата. За нейното производство зърната предварително се изпичат и след това се смилат. Тя се употребява най-много от непалците при пътуване поради малкото тегло и бързото приготвяне. Цампата може да се яде направо, разбъркана с малко вода или чай, но класическият начин на употреба е сипването ѝ във вряща вода с последователно бъркане на сместа до сгъстяване. Консумира се топла, самостоятелно или като гарнитура към други храни.

Картофите са сравнително нова култура за Непал, но вече играят важна роля в изхранването на населението, живеещо в планинските райони. Шерпите ги отглеждат на височина до 4300 м, около летните пасбища на яковете. На трапезата картофите се поднасят варени, печени, задушени с масло или в някои по-сложни супи и гозби. Непалците рядко белят картофите, но обикновено ги измиват добре преди употреба.

Фасулът се смята за деликатес. Засажданите сортове са с учудващо големи зърна за страна, в която повечето неща са дребни. Любимо мезе на непалците е леко сварен и после запържен в гореща мазнина с много подправки фасул. Зърната му стават хрупкави, а лютивината му го прави желано мезе на всяка трапеза.

Зърната на соята и царевицата също се срещат в менюто на непалците. Обикновено ги ядат, след като ги изпекат в широка тава, разбърквайки ги често.

Освен традиционните за Непал овощни дървета — бананите и мангото, все по-често се срещат ябълки, праскови и други класически за Европа видове. Край някои села се създават с помощта на чужди специалисти или обучени в чужбина непалци големи овощни градини, осигуряващи добър доход на предприемчивите им стопани.

Ние бързо отминахме оризовите ниви в ниското и още през първия ден навлязохме сред наедрели житни класове. След студените зимни дни в българските планини горещината ни мъчеше много. На практика разбрахме какво е южно слънце и повярвахме на географските карти, според които Непал и Египет са на еднаква географска ширина. Теглото на самарите, около 25 кг, и решението ни да се движим без носачи ни уморяваха бързо. Въпреки това радостта, че най-после ходим пеша по Хималаите, беше много голяма и бързо засенчи несгодите. Скоро свикнахме с тях дотолкова, че почивайки по дармасалите, подхващахме нашенски песни. Това много харесваше на непалците и те дълго спираха да ни гледат. По пътя се уверихме в голямата любов на местните хора към търговията. Често те са готови да сменят каквото и да е срещу нещо друго само заради пазарлъка. Това навярно се дължи на малкото магазини. Често затътените села са отдалечени от тях на няколко дена път. Още в началото на нашия трек Симеон си купи ремък за носене на багаж през главата. Затова му беше необходим половинчасов пазарлък с трима носачи. Всички минаващи покрай нас спираха и любопитно наблюдаваха оживената търговия. След този напрегнат разговор няколко дена Симеон се оплакваше от болки в пръстите на ръцете. Наистина ремъкът му помагаше да си носи раницата, особено по нанагорницата, но дълго след това той избягваше да говори непалски.

Първата вечер от пътешествието замръкнахме в Науданда (1400 м н.в.) — малко селце, разположено на остро било, по което минава пътеката. Къщите бяха наредени в два реда от страните ѝ. Спретнати, шарени постройките с чисти каменни дворове. Пред някои от тях се веяха молитвени знамена на дълги бамбукови пръчки и показваха домовете на будистите, предимно тибетски бежанци. Повечето къщи са свързани с туризма. Те са магазини, хотели или ресторанти, а най-

често и трите заедно. Познават се отдалече по навесите към улиците с изредени маси и пейки под тях. Отседнахме в първия хотел-ресторант, който беше и първата къща на селото. Чувствувахме се прекрасно, с повишено настроение. Говорехме си спокойно всякакви глупости с увереността, че на стотици километри наоколо няма човек, който да ни разбере.

Рано сутринта ни събудиха мелодичните песни на керванджийските хлопатари. Изгревът беше огрял нашата снежна мечта — върховете на Анапурна химал. Дълго ги съзерцавахме през прозорците на хотела. Умората от миналия ден беше отминала, но ние не бързахме да се натоварим с раниците. Спокойният живот на Непал ни беше заразил. Бавно изядохме закуската си — чапати с чай, наблюдавайки преминаващите край нас кервани и пътници. Тръгнахме към 9 часа и скоро стигнахме село Каре (1710 м н.в.). То е разположено на превала преди р. Моди кола. Тя носи буйните си води от циркус, към който природата е била особено щедра при раздаването на красотите. Наричат го Светилището на Анапурна.

Преди 2 години с Румен Воденичаров и Венелин Петров се изкачихме по долината на Моди кола. На места тя е толкова тясна, че пътеката трудно си намира място в нея и често е принудена ту да се изкачва нависоко, за да пресича странични била, ту да се спуска стръмно до притоците на реката. Вървейки нагоре, за 5 дена стигнахме до Светилището. На входа му, застанали като ледени стражи от страните на пътеката, се криеха в небето Мачапучаре и Хиунчули. Последната точка на цивилизацията по тази пътека е бамбукова колиба с гръмкото име „Хималая хотел“. Тя е на височина почти 3000 м. Над нея, скрила голяма част от небето, се издига почти двукилометровата отвесна стена на Мачапучаре. След едnodневен преход навлязохме в самото светилище на Анапурна. Там тясната долина изведнъж се разширява и пред нас се откри огромен циркус, заобиколен от десетина върха, по-високи от 6000 м. За обиколката му е нужно много време и добра техническа подготовка, но сякаш нарочно в средата му се издига връх Тент пик (палатката), висок 5500 м. Той изглежда нищожен между съседните гиганти, но предлага прекрасен изглед към целия циркус с огромните му ледопади, изтичащи като ледени реки в основните ледници на Светилището — южно и източно

анапурненските. Те от своя страна дават вода на Моди кола, изтичаща от челните им морени.

Тогава прекарахме 6 дни в Светилището. Гостувахме в базовия лагер на полската експедиция на „Клуб Високогурски“ от Закопане. Тя изкачваше Анапуерна по централното ребро на южната му стена, надвесила се 3 км над лагера с наклон около 70°. Когато я гледахме, ни се струваше, че ако падне, ще ни захлупи с половината циркус. Анапуерна (богиня на изобилието) е един от „ниските“ осем хилядници. Със своите 8091 м той е десети по височина връх в света. Известен е като първия осем хилядник, на който е стъпил човешки крак. На 3 юни 1950 г. французите Морис Ерцог и Луи Лашенал го покоряват и с това откриват нова епоха в алпинизма — на осем хилядните върхове. Затова двамата смелчаци платили много скъпо — първият загубил пръстите на ръцете и на краката си, а вторият — на краката си. Двадесет години по-късно, на 27 май 1970 г., Дъгъл Хейстън и Дон Уилсън от английската експедиция, ръководена от Крие Бонингтън, изкачиха Анапуерна по южната му стена. С това започна нов период в изкачването на осем хилядниците — по техните трудни стени. Поляците успяха да изкачат върха на 21 май 1981 г. Мачей Бербека и Богуслав Пробулски преминаха стената по нов маршрут, без помощта на шерпи и без кислородни апарати. Ние, със скромните си възможности, се задоволихме с Тент пик и успяхме да снимаме върховете, обграждащи Светилището: Хиунчули (6441 м), един от най-трудните трекинг-върхове в Непал, Анапуерна-юг, или Моди пик (7219 м), Зъбът (7647 м) с красива черна глава, приличаща на кучешки зъб, Главната Анапуерна с рижавата си южна стена, смятана дълго за непреодолима, Черната скала (7485 м), Ледниковото кубе (7193 м), Набраздения връх (6390 м), Гангапуерна (7455 м), Анапуерна III (7555 м) и небезизвестния Мачапучаре.

При сегашната си експедиция няхахме време да посетим Светилището на Анапуерна. Пресякохме Моди кола ниско под него, при село Биретанти (1040 м н.в.), и поехме двудневното изкачване към превала Горе пани (конска вода), висок 2830 м. Спахме и се хранихме в крайпътните хотел-ресторантчета, които се срещат във всяка махала и носят гръмките имена на околни върхове. Често те са стари къщи, преустроени за новото си предназначение. Повечето от тях са двуетажни постройки от дялан камък, споен с глина. Покривите в тази

част на Непал са от тънки каменни плочи, захванати за гредите с дървени клинове или гвоздеи. Прозорците са малки, без стъкла, с плътни капаци, които се затварят за спиране на вятъра. По-заможните стопани измазват къщите си с бяла или кафява глина, а понякога правят комбинации от двете. Още се срещат къщи с кръгла или овална форма. Някога те са били много разпространени в областите на Непал, заселени от гуркски племена. Това е било по времето, когато злите духове са се заселвали в ъглите на къщите и хората трудно са ги гонели оттам. Като спасение решили да строят кръгли къщи. В тях нямало ъгли и злите духове срещали големи квартирни затруднения. Сега е намерено по-просто решение. Оказало се, че духовете не се заселват в къщите на хора, които слабо вярват в тях. И правоъгълните къщи отново дошли на мода.

В хотел-ресторантите долният етаж е отделен за столова и кухня. Обикновено отпред има тераса, покрита с калдъръм. На нея и в столовата има дървени маси и пейки. Спалните помещения са на горния етаж. За спане се предлагат одри, застлани с рогозки. Туристите спят в спалите си чували върху неопренови дюшеци, ако си носят такива. Непалците получават по едно скъсано чердже и спят в отделна стая или в столовата, понякога на пода. Не се дава никаква гаранция, че няма хапещи буболечки, по-скоро се гарантира обратното.

В най-отдалечените от цивилизацията махали хотелите стават все по-мизерни, докато се стигне до последните „заведения“, разположени високо над населяваните области. Те са построени от предприемчиви непалци, които отиват там само през туристическите сезони. По пътя към Светилището на Анапурна това са бараки, направени от бамбукови рогозки. Технологията на строеж е много проста и бърза. Бамбукът, най-достъпният строителен материал в тези места, се нацепва, докато е пресен, и се накисва във вода. От получените ленти се плетат рогозки. За стените те са по-рехави, а за тавана — по-плътни, за да не пускат много дъжд. В земята се забиват няколко здрави кола. На тях се прави скеле, за което се връзват рогозките. Прозорци няма, но това се компенсира от стените, пропускащи достатъчно светлина и въздух. Вратата също е от рогозка, която денем се замята нагоре. Постройката е висока в средата около 2 метра. По края се снижава. Размерите са към 5/8 м. Подът е от утъпкана пръст или е покрит с плочи. Има две стаи, разделени с

рогозка. Едната служи за ресторант, другата за хотел. Покрай стените на първата има пейки, но е по-добре да седнете като непалците на пода — там димът е по-малко, а разговорите — по-интересни. За огнище в средата на помещението е издълбана дупка, оградена с камъни. Около нея са постлани рогозки за гостите. Всичкият дим от огнището остава вътре и поддържа въздуха топъл и сух. Когато духа вятър, димът излиза през стените. В хотела става по-студено, но видимостта се повишава. Хотелиерът (той едновременно изпълнява и длъжността главен готвач) седи по турски до огнището. Основното му задължение е постоянно да раздухва огъня. По-заможните използват духала. Готвачът може да изпълни цялото меню, без да става от мястото си. Продуктите и няколкото съда са върху полиците зад него, на разстояние една ръка. Само някой трябва да му носи вода от чешмата, представляваща маркуч, прекаран от извора и закачен до вратата. Непалците спят в кухнята, на пода около огъня. Другата стая е по-комфортна и по-студена. Тя е предназначена за туристите. Леглата са от бамбукови пръчки, наредени на пода и постлани с рогозки. Удобствата не са големи, но когато нощем завали дъжд или сняг, бамбуковите хотели показват явните си предимства пред тясната алпийска палатка.

---

[1] Люти чушки или сос от тях ↑

ПРОЛОМЪТ НА КАЛИ ГАНДАКИ

Представете си, че се намирате край морето, а от двете ви страни се издигат върхове, два пъти по-високи от Мусала и отдалечени един от друг на 26 км. Така се чувства пътникът, когато преминава през пролома на Кали Гандаки. За първи път видяхме тази голяма долина от превала Горепани. Изкачихме се, превили гърбове, жадуващи за малко прохлада и почивка. Изведнъж някой извика:

— Ето ги!

Отначало не разбрах за какво става дума, но когато вдигнах глава, замрях на мястото си. Бяхме излезли на превала. Пред нас се разгръщаше величествената панорама на Дхаулагири химал и Анапурна химал — гледка, за която наистина си струваше да дойдем от толкова далече. Най-дълго погледите ни се спираха на Дхаулагири, заслужаващ напълно името си — Бяла планина. Гледайки стръмните му склонове, отрупани с висящи ледници, и острите му ръбове, разбрахме защо си е спечелил славата на жесток връх за алпинистите. Въпреки сравнително малката му височина (8167 м) той е покорен предпоследен от осем хилядниците — чак през 1960 г. Швейцарска експедиция (включваща алпинисти от други нации) под ръководството на Макс Айзелин успява да превземе върха. На челото му стъпват Албин Шелберт, Ернст Форер, Курт Димбергер, Петер Динер, Мишел Воше, Хуго Вебер, шерпите Нима Дорджи и Наванг Дорджи. Накрая върхът, който дотогава е взел доста жертви, позволява на повечето участници в експедицията да го покорят. Около Дхаулагири и Анапурна са разхвърляни по-малки, но доста трудни върхове: Хинучули, Модипик, Зъбът, триглавият Нилгири (7061 м, 6940 м и 6830 м), Тукуче (6920 м) и други, които не можахме да определим по неточните си карти. Предният план беше напълно достоен за този пейзаж — цъфнала рододендронова гора с едри червени и розови съцветия, почти скриващи листата. От нея околните склонове червенееха почти до линията на вечните снегове. След 2 часа облаците отнеха гледката ни. Чак сега усетихме, че затворите на фотоапаратите

ни са се загрели от ненаситно снимане, а стомасите ни чакат забравения обяд.

В последните часове на деня започнахме слизането към Кали Гандаки. Това е една от реките, които извира от Тибетското плато и пресичат главното хималайско било. Тя тече между върховете Анапурна и Дхаулагири на височина 2000 м. Реката е сравнително малка, но проломът ѝ е най-дълбокият на света. Тази река, пробила снагата на най-високата планина, е свещена за народите от околните области. Но не защото край коритото ѝ минава древен търговски път от Индия за Тибет, а заради загадъчните салеграми. Това са свещени черни камъчета с размер на орех, притежаващи чудотворна сила. Когато се счупят, истинските салеграми вътре имат вкаменени амонити^[1]. Някога те са се ценели повече от златото. Вървейки нагоре по реката, аз трошах всички намерени черни камъчета. За нещастие не ожах да си намеря вълшебен талисман, а само спечелих шегите на приятелите си:

— Бива си го за каменар! За два дни се научи добре да чупи камъните.

— Да ги беше трошил край някое шосе, щеше да изкара поне две надници!

Все пак щастието ми се усмихна. На малко селско пазарче намерих салеграми, разчупени на две, с отпечатъци на нещо като охлюви. Явно търговците вече вярват повече в паричните знаци, отколкото в чудотворната сила. Искях да си купя салеграми тайно от приятелите си и да се хваля, че съм го намерил, но в последния момент бях лошо заловен и не можах да излъжа никого с находката си.

Старият търговски път, минаващ по течението на Кали Гандаки, някога е бил една от основните артерии, по които са се пренасяли ориз и ечемик от Индия и Южен Непал на север. Солта, вълната, домашните животни и маслото от Тибет са се разминавали със захарта, чая, подправките, тютюна и занаятчийските произведения от различни части на Индия. Този стар път почти навсякъде е бил широк 3 метра и покрит с каменни плочи. Някои негови участъци са запазени и се използват до днес. Селищата край пътя носят следите от бурния търговски живот, кипял някога по тези места. Къщите са дву и триетажни с богати дърворезби по прозорците и вратите. В долните етажи и дворовете имат големи помещения и навеси за

керванджийските коне и якове. Обикновено стоките са пътували в долната половина на пътя с коне и мулета, а в горната — предимно с якове. Търговията е била основно в ръцете на местните хора от народността такали. Името им произлиза от названието на Кали Гандаки в горното ѝ течение — Так кола. Този горд народ изповядва будизъм с примеси на индуизъм и бонпо^[2]. Такалите са от монголоидната раса. След като Китай завладял Тибет, търговията по тези места намаляла многократно. Сега такалите са принудени да се изхранват от земеделие, туристически бизнес и само отчасти с традиционната за тях търговия. Повечето магазини и хотел-ресторанти от Похара до Мактинат са техни. Те имат широки столови и удобни кухни. На стената винаги виси ръчно написано менюто на заведението. Освен традиционните непалски и тибетски ястия в него често има и някои европейски. Накрая на менюто е написана цената на нощуването. В Кало пани даже пишеше: „Спане — 2 рупии, сънища — безплатно, при кошмари връщаме парите“. Чистотата в къщите и хотелите на такалите е на добро ниво, а на бързината на обслужване могат да завиждат много наши заведения.

Пътят ни през пролома започна от село Тато пани (1200 м н.в., тато топъл, пани — вода). То носи името си от топлите минерални извори в околността му. От него вървахме нагоре около 50 км край Кали Гандаки. През първата част на пътя постоянно ни съпровождаше шумът на реката и нейните притоци. По-малките се вливат с водопади, високи по неколкостотин метра. На някои от тях се виждаше само началото, а в долния им край водата се разбиваше на прах, освежаващ въздуха наоколо и правещ красиви дъги. Големите притоци са издълбали в планината каньони с внушителни размери. Най-голям е този на р. Миристи кола, идваща от подножието на Анапурна. Неколкостотин метровото ждрело на тази река и стръмните гористи склонове над него ни убедиха в невъзможността да се стигне оттам до северния базов лагер на Анапурна. Стана ни ясно защо експедициите са търсили път за там доста по на север. В разширенията на пролома се виждат стари наносни тераси, по-високи от реката с неколкостотин метра. Повечето от тях са култивирани и заселени.

Вечерта отседнахме в малко хотелче в село Дана (1430 м н.в.). Както винаги, започнахме със запознанствата с другите гости на заведението. Там се запознахме с двама италиански алпинисти —

Джан Карло и Пиетро. Те отиваха да катерят няколко шест хилядника, намиращи се край нашия път, и около една седмица щяхме да се движим заедно. Ходеха с леки раници, а 45 килограмовия им багаж го носеше Бахадур — млад непалски носач. След вечеря дълго си говорихме за нашите, италианските и непалските планини. Бързо се сприятелихме и поляхме запознанството с по чаша непалска ракия ракши.

Тук искам да направя малко отклонение и да разкажа за алкохолните напитки на Непал. Непалците, от краля до последния носач, умеят да ценят радостите на живота. Отличителната им външна черта е усмивката. Може да я видите на портретите на краля и по лицата на бедняците. Това говори за народ със здрави разбирания за живота и умеещ да използва радостите, които той поднася. Природата не е глезила непалците и затова те са останали верни нейни деца — способни да се радват на малкото щастие, което тя предлага. Не свързвайте това с пълните стомаси. Непалците имат много други радости, като пътешествия, търговия, песни, танци и какви ли не, които не биха принесли в жертва на бога на яденето. Едно популярно удоволствие е чашката алкохол. Казвам чашката алкохол, а не алкохолът, защото алкохолизмът е непознато явление в Непал, разбира се, като изключим чужденците. Непалците твърдят, че пият само в особени случаи. Ако нямат такива, може и за рождения ден на някой бог, а Непал е страната на 33 000 бога...

Какво пият непалците? Всичко, но предпочитат националната ракия — ракши. Пият я само когато я има и само където я има. В останалите случаи я донасят отнякъде или я правят на място. Тук трябва да отбележа, че непалците никога не бързат и имат време да изчакат завършването на производствения процес. Ракшито се препоръчва в по-големи количества през студено и влажно време. Пие се преди, по време и след ядене, т.е. замества аперитива, виното и коняка. Качеството му не е регламентирано. Всеки производител си има запазена марка (поне за всяка произведена партида). Градусите обикновено се движат между 10 и 20, но се среща изкусно направено ракши, приятно на вкус и аромат, с 40°. Произвежда се от разварен ориз, царевица или просо с прибавена мая за бърза ферментация. Сместа се държи в глинени или пластмасови съдове близо до огнището. Дестилацията се извършва примитивно. Ферментиралата

каша се поставя в котел върху огнището. Отгоре се слага втори котел с отвори на дъното. В средата му се поставя паница с обем 1–2 литра. За похлупак се използва леген с вдлъбнато дъно, пълен със студена вода, периодически подменяна. Пролуките на системата се уплътняват с глина и парцали. При нагриване алкохолът се изпарява, минава през отворите на горния котел, кондензира се на дъното на легена и капе в паницата. Процесът трае няколко часа, през които трябва много умело да се регулира силата на огъня. След варенето остатъците от кашата се дават на добитъка. По пияните крави, въртящи се в кръг пред къщите, може да се разбере къде има прясно ракши. Вкусът на полученото питие обикновено е като на българския паток, но поради чистите изходни продукти е учудваща липсата на главоболие след употреба в по-големи количества.

Племената, етнографски близки до Тибет, са разпространили в Непал чанга. Това е слабо алкохолно питие от класа на бирата. Произвежда се от ориз, просо или ечемик. Продуктът, също както при производството на ракши, се разварява и остава да ферментира с мая. Преди пиене се вади една шепа от кашата и се размива във вода, докато ръцете на размиващия не станат чисти. След това се прецежда през плетена от бамбук цедка. Обикновено течността не се сипва отгоре, а цедката се натиска върху нея и чистият чанг се гребете отвътре. Като истинско нестандартно питие понякога той е по-тъмен и по-гъст от боза, а в него плуват частици от кашата. Друг път е бял и рядък като мътеница. За най-висококачествен се смята оризовият чанг и когато се поднесе студен, уморените пътници разбират какво наистина може да утоли жаждата след дълго ходене по горещината и нанаторнището, да изтласка умората от мускулите и напрежението от нервите, да разведри душата и да развърже езика.

Макар и немного популярно питие, томпата се смята винаги добре дошла и на богата трапеза, и на маса, заобиколена от бърбиви бедняци. Тя е национално питие на народа лимбу. Приготвя се от ферментирало просо. Сухото, ферментирало зърно се поднася в големи чаши (0,5–1 л) заедно с кана или термос гореща вода. Зърната се заливат и след 5 минути, когато водата екстрахира алкохола, пиетието е готово. Най-лесно се пие със сламка. Не забравяйте да свиете сламката от долния край, за да не се запуши. От една чаша могат да се извадят до десетина екстракции, като последните трябва да се чакат по-дълго и

стават по-слаби. На градус питието е много леко, но когато човек започне да пие последните екстракции от втората чаша, тялото му престава да чувства хималайския хлад на дългите нощи, а разговорите на чужди езици започват да се удават по-лесно.

В Непал може да се намерят почти всички напитки, произвеждани на земята, но те се пият малко, и то не заради високите им цени. Най-добре е виното да се пие във Франция, водката в Русия, уискито в Шотландия — за тях няма нужда да се ходи до Непал. Там през горещите дни опитайте хладния чанг, изпийте едно ракши преди вечеря и прекарайте една нощ между непалците с чаша томпа в ръка...

Свежото утро ни подкани на път. Пред нас беше най-тясната част на пролома. На места Кали Гандаки носеше мътните си води през дълбоки каньони. Тук-там паднали отгоре скали бяха затрупали коритото и само бученето, изпълващо теснините, напомняше, че реката продължава вековната си борба с планината. Пътеката минаваше по отвесните скали на каньона, използвайки релефа им. На най-трудните места по нея бяха изкопани балкони и тунелчета. Размерите им са съобразени с габаритите на товарните животни и непалците. Това особено затрудняваше почти двуметровия Недялко с огромен самар на гърба. Пътеката постоянно се изкачваше и слизаше, за да минава покрай препятствията. Там разбрах защо керванджиите слагат много звънци на всяко животно. Когато те ходят, нежна мелодия изпълва долината. Тя контрастира с бученето и се чува отдалече. Другите керванджии я улавят и изчакват, за да избягнат срещите на тесните места. В най-голямата теснина има мост, 20 м над реката, направен от две греди, дълги десетина метра, сложени между два скални издатъка. За щастие той беше на страничен път и ние не трябваше да проявяваме циркаджийските си заложби при преминаването му.

Малко преди село Газа (1950 м н.в.) каньонът се разширява и погледът може да обхване околните склонове. Бяхме пресекли линията на главното хималайско било. Субтропичната растителност преди каньона беше изчезнала. На мястото на рододендроните и другите широколистни дървета тука се появиха планинските борове и ели. Пейзажът стана по-близък до българския, което понякога ни караше да забравим, че сме далече от родината. На север от главното хималайско било географската зона и климатът са близки до тибетските. Там е по-

сухо, а и земята — по-безплодна. Планината спира облаците и основната част от валежите пада по южните склонове.

Газа е първото село на такалите по нашия път. Техните селища са построени като малки крепости, наричани дзонове. Те са пазели жителите си и нощуващите в тях кервани от разбойниците, върлували често край търговския път! В старите времена керванджиите са ходели силно въоръжени и никога не са замръквали извън селищата. Друга роля на стените, запазена и до днес, е защитата от постоянните ветрове. По тази долина, свързваща тибетското плато с индийската равнина, има течения, подобни на бризите. Сутрин те са от север, а следобед, когато платото се нагрее от слънцето, I вятърът се обръща и духа от Индия.

От следващото село Лете (2470 м н.в.) за няколко дни се стига до базовия лагер на Анапурна. Пътят минава по стръмни склонове, обрасли с бамбукови гъсталаци. Казаха ни, че пътят натам е непроходим, защото този сезон не е минавала експедиция. Когато ни обясниха, че трябва да платим на няколко водачи, за да ни прочистят пътя, интересът ни към този базов лагер рязко намаля.

До подножието на съседния осем хилядник — Дхуала-гири, водят два пътя. Първият е от село Кало пани (2520 м н.в.) към южната стена на върха, а вторият е от село Кобанг (2560 м н.в.) за североизточното му ребро. По него са минали първо покорителите на върха, без да се изкачват от Кобанг. Това е била първата експедиция, използвала самолет за пренасянето на хората и багажа до подножието на върха. И по двата пътя за един ден се стига до местата за базовите лагери.

Малко над Кало пани коритото на реката се разширява. Тя е маловодна и лъкатуши по плоското дъно на долината, покрито с чакъл. През сухия сезон пътеката върви до водата; а на склона има друга, използвана през мусонния сезон. Околностите стават все по-сухи, жълти и голи. Всичко говори за приближаването до Тибетското плато.

Център на тази област, наричана от някои Долен Мустанг, е градчето Джомосом (2710 м н.в.). Името му произлиза от изопаченото Дзонг Сам или Нова крепост. Сега там има малко летище с отъпкана земна писта, на която два пъти седмично кацат самолети от Катманду. Предприемчивостта на такалите личи особено силно около Джомосом. В самия град има много нови хотели и фурна, произвеждаща

европейски хляб. Учуди ме електроснабдяването. Построена е малка електростанция, охраняваща селищата от Тукуче до Джомосом. Макар и дванайсеткилометров, този „далекопровод“ символизира желанието на непалците за светло бъдеще. Друго съвременно начинание е засаждането на ябълкови и прасковени градини. Край село Марфа е създаден държавен овощаро-зеленчуков комплекс. Ръководителят му е агроном, завършил във Франция, решил да измени облика на своя роден край. Във фирмения магазин на комплекса си купихме свежи ябълки, запазени от миналата година. Там се продаваха също ябълково вино и ракия, направени по френски образец.

От Джомосом се насочихме към последното селище в долината на Кали Гандаки, откъдето пътят ни започваше да се изкачва към превала Торунг ла. Това беше селото Кагбени. Северно от него се простира загадъчното кралство Мустанг. Сега то е затворен за чужденците окръг на Непал, без външнополитически живот, но със самостоятелно вътрешно управление и собствен крал.

---

[1] Голяма група мекотелиот класа на главногите, живели през мезозоя ↑

[2] Бонпо — Черна вяра — секта от ламаисткия будизъм с древен шамански произход ↑

КАГБЕНИ — КРЕПОСТ НА ВОДОСЛИВА

Пейзажът стана почти пустинен. Околните склонове бяха сиво-кафяви. Жадуващите ни за цветове очи отдалече забелязаха червената сграда на манастира до Кагбени (2667 м н.в.). Малка постройка с форма на куб, застанала на тераса над реката. Когато приближихме повече, видяхме над нея и самото село. Първо ни изглеждаше, че е издялано от самата скала. После ни се стори, че къщите му са излети от бетон. Всъщност те са дебело измазани с глина от съседните хълмове и затова се сливат с тях. Когато се изкачихме на крайречната тераса, видяхме, че тя цялата бе засята и създаваше пъстър контраст на цветовете: тъмножълти хълмове и къщи, бели върхове, синьо небе и яркозелени ниви. Между тях само едно яркочервено петно — манастирът.

Кагбени има две врати, големи колкото да пропуснат натоварените кервани. Някога са ги затваряли пред залез слънце и ги отваряли при изгрев. Сега са отворени гостоприемно по всяко време. Отвън къщите са долепени и нямат прозорци. На местата, където не се допират, са свързани със стени, високи 3–4 метра. Улиците на селищата от този тип са тесни, с много завои и чупки, покрити с калдъръм. Често са задънени и водят само до някоя врата. Къщите са притиснати една до друга и буквално оплетени. Качват се една върху друга, надвесват се и преминават над улиците. Такалите от много векове са прокарали водопровод и канализация в селищата си. Сега на места, в дупки между плочите, се виждат течащите под улиците канализационни води. Старите каменни водопроводи се ремонтират с парчета пластмасови маркучи.

Дълго време Кагбени е било гранична крепост между Мустанг и непалските княжества. Имало е богати владетели, които са контролирали търговията между Индия и Тибет, извършвана край Кали Гандаки. Тяхната цитадела се издигала в средата на селото. Сега тя представлява изоставена 5-етажна постройка с разрушен покрив. От

горните етажи стърчат само страничните стени и напомнят за някогашната мощ на собствениците ѝ.

Къщите на такалите имат сложна вътрешна архитектура. Долните етажи са за животните на собствениците и керванджиите. Сега някои от тях са преустроени в ресторанти. По тесни стълби, направени от половин стebло на дърво с издълбани в него стъпала, се стига до горните етажи, разделени на няколко стаи със скромно вътрешно обзавеждане. Покривите са плоски, направени от гъсто наредени греди, каменни плочи върху тях и покрити с глина, непрopusкаща водата. Дърветата за зимата са складирани по края на покрива, като ограда, пазеща от вятъра. Този завет се използва за сушене на зеленчуци и зърно. Често върху покривите са построени малки стаички за летни спални и гостни. Около тях има пищна украса от цветя и зеленчуци, засадени в парчета от стари счупени делви и други ненужни съдове.

Малко под селото е будисткият манастир. Оказа се, че сградата му е доста по-голяма, отколкото ни се стори първоначално. Леко наведените навътре стени, характерни за тибетските култови постройки, ѝ придаваха солиден вид. Местните хора твърдят, че е построена много отдавна, а по изчисления на някои по-начетени, тя е от XII в. Сега манастирът се поддържа само от няколко души и е в лошо състояние. Явно броят на вярващите и силата на тяхната вяра са доста намалели. Вратата му се оказа отворена. Тихо се вмъкнахме вътре. След като я затворихме, стана тъмно. Пипнешком се заизкачвахме по тесни, стръмни стълби. Коридорът беше със скърцащ под. След завоя му се развиделя. На пръсти отидохме до прозореца. Срещу него имаше заключена врата към вътрешната зала. Над нея се виждаше голяма рисунка на Буда, гледащ лошо. Между залата и външните стени имаше лабиринт от стълби и коридори, изпълнени с мрак и тайнственост. Малко по-натам имаше двуметрово молитвено колело и няколко по-малки. Посегнах да го завъртя, но ме спря застрашителният шепот на Румен:

— Стой! Въртиш го на обратно!

Поправих грешката си и прошепнах молитвената формула на будистите „ом мани падме ум“ („скъпоценен камък в сърцето на лотоса“ — своеобразен поздрав към Гуру Рим-поче, основателя на тибетската секта на будизма, роден според легендата от лотосов цвят в

средата на езеро). Продължихме плахо нагоре. Чуха се приглушени бавни удари на тъпан. Погледнахме през откренатата врата, откъдето идваха те. Ламите, седнали на пода, извършваха молитва. А ние мислехме, че манастирът е безлюден! Един лама ни забеляза, скочи като обезумял и ни прогони с жестове на ръцете, като зли духове. На бегом минахме обратно по тъмните коридори и стълби. Изтичахме навън. Небето беше още синьо и слънцето грееше.

На другия бряг на Кали Гандаки в отвесни пясъчни скали се чернеят отворите на стотици пещери. Когато край реката са се движели кервани, натоварени с индийски и тибетски стоки, когато там хората са били по-набожни, монаси отшелници са дълбали и обитавали тези дупки. Те са прекарвали дълги години зазидани в тях, стремейки се чрез съсредоточение и отричане от земните блага да постигнат висшето състояние на духа — нирваната. Сутрин, по почти невидими кози пътечки, са им донасяли по паничка ориз и купичка вода. Когато няколко дни съдовете оставали непокътнати, разбирали, че душата на отшелника се е преселила в ново тяло и на старото, вече ненужно, трябва да се отдадат последни почести. С времето търговският път запустявал. Намалявали и подаянията за жителите на пещерите. Те ставали все по-малобройни, докато дошло време само тъмните отвори в скалата да напомнят за времената, наситени с религиозен мистицизъм.

Сега Кагбени заживява своята втора младост. През него минава един от най-популярните трекинг-маршрути на Непал. Вратите му са отворени за гостите. Старите ханове се преустройват в туристически хотел-ресторанти. Хората свикват с туристите и много от тях започват да говорят английски. В близко бъдеще това древно селище може да стане туристически център.

Ние отседнахме в хотел „Анапурна“. Отвън фирмата беше написана с боя направо върху стената. Отпред имаше малко магазинче. От тавана му висеше примитивен кантар с две блюда. На две полици бяха наредени малко, но много необходими стоки. Личи, че селото е отдалечено от цивилизацията на много дни път. До магазинчето имаше врата, през която трудно се влиза с голяма раница. Следва коридорче с размера на вратата. Когато човек застане на нея, си прави сянка и не вижда нищо навътре. Чаках, докато ми свикнат очите. Отдясно имаше малка врата, от която се носеше монотонно бръщолевене. Звън на

тибетски звънчета показваше, че в стаята някой се моли. Вгледах се по-старателно и в полумрака забелязах седнал на пода стар лама, заобиколен от звънчета, колела, листа с молитви, паничка ориз и други обредни атрибути. Около него седяха и слушаха членове от семейството от всички възрасти. В края на коридорчето, под завеска, се влизаше в столовата — обширна стая, в средата с печка и кюнци до тавана. Явно в тези места уважават студа. Имаше три маси с пейки и столове. По стените висяха афиши от индийски филми, будистки календари и щампи, туристически справочници и карти. На видно място беше заковано менюто, написано калиграфски на английски върху милиметрова хартия, попаднала там по неизвестен начин. Пет врати водеха към спалните и кухнята. Печката и високата скамейка, разположена около нея, бяха намазани с кафява глина. Върху скамейката, коленичило на пода до печката, малко момиченце пишеше домашните си, преписвайки криволиците на непалските думи от скъсан учебник.

Менюто беше от двайсетина ястия и десетина питиета. Всичко се приготвяше за 10–15 минути след поръчването. Вратата на кухнята беше постоянно отворена и можеше да се наблюдава приготвянето на храната и да се контролират технологичните миризми. Там почерпих приятелите си с истински тибетски чай. Това е питие, приготвено от масло, добре разбито в подсолена чай. Ако се пие като чай, вкусът му не е никак очарователен, но ако се приеме за бульон, е напълно поносимо.

На една от вратите пишеше „Тоалет“. Показа се, че пътят натам е труден. От началото ми се наложи да се върна за фенерче. През вратата попаднах в помещение, пълно с дъски, кошове, бидони и какви ли не вехти предмети. След кратко лутане намерих пътя и се озовах в конюшната. Там беше светло, но имаше голям бял кон, застанал пред нужната ми врата. Показа се, че той е възпитан като будист и кротко ме послуша да се отместя. За разлика от другите части на Непал, където тоалетните са рядкост, в земите, близки до Тибет, те са в къщите и имат рационална конструкция. Намират се на втория етаж. Под тях има малка стаичка, в която редовно трябва да се хвърля шума. Преди оран съдържанието ѝ се разхвърля по нивите за наторяване. Светлината в конюшната влизаше през малък прозорец, от който можеше да се отиде направо на плоския покрив. Лутайки се из помещението, неусетно се бях озовал на горния етаж.

Вечерта заваля дъжд, който постепенно премина в сняг. Сутринта, когато тръгнахме нагоре край притока на Кали Гандаки — Дзонг кола, продължаваше да вали. Малко по-нагоре стъпихме върху хималайския сняг...

МУКТИНАТ — СВЕТИЛИЩЕ ЗА БУДИСТИ И ИНДУИСТИ

Пътят ни минаваше край няколко села крепости. Неизвестна е силата, която е накарала хората да се заселят на такава височина и да водят там постоянна борба със суровата природа. Непонятно е и защо тежкия живот и бедността са ги направили вечно усмихнати и гостоприемни.

На 3600 м решихме да спрем за една нощ. Нужно беше да мислим за постепенната аклиматизация. Отседнахме в нов хотел край село Яхар кот. При обиколката на селото се запознахме с един неприятен обичай. След снеговалеж плоските покриви трябва да се изринат от снега. Поради неизвестни причини хвърляният отгоре сняг почти винаги пада на главите на невнимателните минувачи. Докато се научим да се пазим, често ставахме обект за шеги на местното население.

Рано на следващия ден се изкачихме до Муктинат (3660 м н.в.). Това е свято място за будисти и индуисти, известно далече зад пределите на Непал. На 1 км под него е възникнало цяло селце от хотели и магазини. То е пълно с пришелци от цял свят. Повечето туристи стигат дотам и се връщат обратно през Джомосом. Много са и поклонниците, дошли предимно от Индия, извършвайки затова неколкomesечни пътешествия. Те отсядат в стар хан, възрастта на който никой не знае. Хората твърдят, че той е вечен, винаги е съществувал и ще съществува. Представлява квадратна двуетажна постройка с много стаички, в които се влиза от вътрешния двор. В него има няколко огромни дървета и огнища за палене на огън. Отвън се виждат само два реда малки прозорчета, а под тях — много пилигрими, приличащи на слънце мършавите си тела.

Самото светилище е възникнало около стара будистка гомба, в която се пазят три свещени неща: камък, който гори, земя, която гори, и вода, която гори. Сега, когато е известен природният газ, изтичащ от земните недра, светинята не е изгубила известността си. В полумрака

на гомбата, под двуметрова позлатена статуя на Буда, застанал в поза на пълен лотос, горят три малки синкави пламъчета. Стар лама, пазител на храма, отваря пред посетителите завеската, която ги скрива, и с недвусмислен жест напомня, че манастирите се нуждаят не само от поклонници, а и от пари. Оставихме в паничката пред статуята по една рупия с надеждата, че ще помогнем за поддържането на храма. Водата в изворчето, което гори, също е свещена. Тя е изведена в една чешма под гомбата. Опитахме я. Беше вкусна планинска вода.

Покрай няколко редици молитвени колела тръгнахме за другите храмове. Както всички, минаващи оттам, и ние ги завъртяхме. Бяха медни цилиндри, с изчукани по тях свещени думи и напълнени с молитвени текстове. Отвън медта им е излъскана от ръцете на молещите се. Най-голям в Муктинат е храмът на Вишну. Намира се в рядка гора, между десетина поддържани, изоставени или съвсем разрушени храмове. Около него са известните сто и осем чучура със свещена вода. Тя тече от устата на животински глави, изковани от мед. Сто и осем глави на свещени животни. Сто и осем е свещено число с магическа сила. Особено голям култ към него имат будистите. Сто и осем са молитвените колела край манастирите. Сто и осем са топчетата на молитвените броеници. Сто и осем са основните молитви. Сто и осем са томове на Ганджура — свещените енциклопедични книги на будистите. Произходът на числото се обяснява така: $108 = 3.3.3.2.2.1$, или с думи: свещеното число е равно на миналото, по настоящето, по бъдещето, т.е. трите страни на битието, по слънцето, по луната (олицетворенията на будисткия космос), по единственото начало (единоличието на Буда). В изопачена форма това число е стигнало до нас чрез броениците, които мохамеданите са копирали от будистите и са пренесли в Европа.

Завъртяхме за последен път молитвените колела на светото място и бавно поехме по пътя нагоре в планината. За нас тя беше най-интересният храм на нашата религия — планинарството. Късно следобед стигнахме до малка чайна на височина 4150 м. Вече чувствахме недостиг на кислород, ходехме по-бавно и се задъхвахме лесно. В чайната, постройка с размер $3/5$ м, нямаше място за нас. Спахме отвън в палатка, но ползвахме услугите на стопанките, майка с две дъщери на 6 и на 18 години. Бързо се сприятелихме с най-малката стопанка — вечно усмихнато дете, постоянно пееща и танцуващо.

Любимата му игра беше да се върти в кръг с разперени ръце и да лови снежинките с уста. Когато някой я погледнеше, тя се размиваше, показваше белите си зъби, а черните ѝ очички се присвиваха. Беше облечена в тибетска рокличка, плетена жилетка и шапчица. На краката имаше тибетски ботуши, плетени от груба вълна на разноцветни орнаменти и после сплъстени като ямурлук. Щом имаше работа, веднага се залавяше да помага на големите. Носеше и слагаше дърва в огнището, ходеше за вода, прислужваше на клиентите, събираше мръсните съдове и ги миеше с пепел в един леген. Тя стана любимка на Недялко. Напомняше за двете му дъщери, малко по-големи от нея. Той ѝ даваше разни лакомства, за които получаваше благодарствени усмивки и весели песнички.

Майката, състарена жена с типична тибетска огърлица от огромен тюркоаз между два тибетски корала, нанизани на кожена сиджимка, постоянно предлагаше на туристите тибетски сувенири и парченца тюркоаз. За разлика от широко известния в Европа индийски тюркоаз с млечно син цвят, тибетският е по-зеленикав, с черни жилки в него. В Непал вторият се цени много по-скъпо.

Късно вечерта отгоре слезе група трекери, преминали през превала Торунг ла. Бяха уморени и някои от тях едва се държаха на краката си. Отрупахме ги с въпроси:

— Как е превалът?

— Колко е снегът?

— Вървахме около 14 часа. Нагоре наехме водач, но забравихме да го разпитаме за слизането, заблудихме се и се лутахме няколко часа.

Те пиха чай в огромни количества. Бяха щастливи, че са преминали най-тежката част от маршрута.

— Не ви завиждаме — продължиха те, — горе има много сняг и духа силен вятър.

За наше щастие тук-там имало маркировъчни пирамиди, показващи пътя. Нашата задача щеше да бъде по-лесна, защото смятахме да спим малко след превала и на другия ден, ако се чувстваме добре, да качим някое съседно връхче, за да снимаме масива на Анапурна от север. От друга страна, ни затрудняваха тежкия багаж, липсата на водач и тръгването ни от малко по-ниско. Явно не бяхме улучили хубаво време за преминаването на превала, през който има керванджийска пътека и местните жители често го преминават със

стада овце и натоварени якове. Щяхме да се движим с италианските си приятели и още трима туристи, екипирани толкова зле, че преминаването им през превала при тогавашните условия ми се виждаше невъзможно. Италианците ни посъветваха, че основното за аклиматизацията е бавното набиране на височина. Трябваше на другия ден да ходим полека с чести, кратки почивки. Вечеряхме последната готвена на огнище храна и изпихме последната чаша ракши от северната страна на главното хималайско било.

Легнахме рано с тревожни мисли за следващия ден. Все пак двама от нас не се бяха качвали по-високо от Мусала и тогава за първи път спаха на над 4000 м н.в.

ТОРУНГ ЛА — ПРЕВАЛ, ВИСОК 5330 М

Станахме по тъмно и тръгнахме, след като едва се развиделя. Снегът отначало беше до глезените, но по-нагоре стана по-дълбок. Времето беше ясно и сравнително лесно намирахме пътя. До обяд минахме над 5000 м. Стръмната част на пътя свърши, но превалът не се виждаше. Тримата туристи, тръгнали с нас, изостанаха и скоро поеха назад, отказали се от изкачването. Ние вървахме съвсем бавно. Раниците тежаха и ни караха да почиваме. Надявахме се, че след всяка чупка ще зърнем превала, но се разочаровахме много пъти. Видяхме отблизо първите висящи ледници. Те бяха кацнали върху стръмните склонове на околните върхове. Симеон беше най-впечатлен от тях. Той дълго гледа сините им ледени стени и шеговито заключи:

— Никога не ми е вървяло. Когато има уиски, рядко има лед. А сега има толкова много лед...

Към 3 часа спряхме да направим чай и да похапнем. Беше се заоблачило и започна да прехвърча сняг. Определихме височината по висотомера на Джан Карло. Бяхме на 5200 м. Чувствувахме първите признаци на височинната болест. Отначало Симеон, а след него Румен и Недялко.

— Днес трудно ще стигнем до превала.

— Я да спим тук. Горе надали ще има равни места на завет.

— Ти да не мислиш — опонирах аз, както обикновено, — че тук ще намерим по-закътано място?

— По-добре тук. Горе съвсем ще ни отнесе, пък и аклиматизацията ни е слаба — каза тежката си дума Румен.

Опънахме палатките на малка снежна площадка. Павел веднага запали „огненото чудовище“ (наричано обикновено бензинов примус Ювел 34) и започна да прави чай в промишлени количества. На болните ни другари апетитът рязко беше намалял. Започнаха пристъпите на главоболие. Вечерта излезе снежна буря, която още повече усложни положението ни. Почти по тъмно при нас се върнаха италианските ни приятели. Не бяха успели да преминат Торунг ла.

Носачът им Бахадур страдаше от височинна болест и беше много измръзнал. Те нямаха палатка, в която да го приютят. За бивакуване носеха само два хубави спални чувала и две големи брезентови торби, заместващи палатката. Това е удобна комбинация за спане при изкачване на върхове, защото няма нужда да се търси или прави голяма площадка, но при стеклите се обстоятелства носачът им оставаше навън. Румен, Павел и Симеон го приеха в голямата ни палатка. Там той преспа в едната брезентова торба с всички излишни якета. Джан Карло спа навън, а Недялко и аз приютихме Пиетро. Както винаги, той беше в прекрасно настроение и постоянно си тананикаше италиански песнички. За съжаление с него не можехме да се разберем на никакъв език, но това не пречеше от време на време да му пригласяме. Вечерята ни се състоеше от българска пастърма и фъстъци с италиански хляб и сушени домати. Всичко това поливахме обилно с непалски чай. Ядохме в палатките. За жалост Недялко обърна гръб и не опита храната. Положението му явно се влошаваше. През нощта прибрах обувките и фотоапарата си в чувала. Вътре отдавна стояха мокрите ми ръкавици и шише вода за нощта. Спах като сложен на полицата във вехтошарски магазин. Не беше много удобно, но нищо не замръзна, а сутринта срещнах завистливи погледи, когато слагах топлите си обувки.

Цяла нощ палатката ни плющеше толкова силно, че очаквах всеки момент вятърът да я разпори и да останем навън. Нощта беше тежка за нас. Даже аз, който бях признат за човека с най-големи възможности в групата (за съжаление само по отношение на съня), често се будех.

Рано сутринта изпихме по няколко чая и започнахме да тъпчем снега към превала. Вятърът беше отслабнал, но беше навалял доста пресен сняг и продължаваше да вали. По-късно започна да се спуска мъгла. За половин ден преодоляхме 130 м височина. Познахме, че сме на превала по голямата купчина камъни. 13 април 1983 г., 5330 м. За малко се разясни, но не успяхме да снимаме нищо съществено. Състоянието на Симеон, Недялко и Румен се влошаваше. Отказахме се от първоначалната си идея да спим близо до превала и да се изкачим до точка с добър изглед. Тръгнахме бързо надолу. Италианците ни изпревариха с половин час. Снеговалежът стана толкова силен, че трудно намирахме следите им. За щастие слизахме доста бързо и

вятърът намаля. Отначало срещнахме нарядко маркировъчни купчинки, но към вечерта ги загубихме. Първо предположихме, че са под снега, станал дотогава към метър. Скоро разбрахме, че сме се заблудили, доверявайки се на следите от Джан Карло. Слязохме под нивото на мъглата и разбрахме грешката си — вървахме към долина, от която реката изтичаше през тясно ждрело между неколкостотин метрови отвесни стени. В дъното му имаше прагове и водопади. Беше невъзможно да минем оттам. За щастие в една пролука на мъглата видяхме италианците, катерещи се по съседния склон. Те успяха да ни извикат:

— Не слизайте надолу, пътят е над вас!

Мъглата отново ни раздели. Тръгнахме обратно. Павел и аз взехме част от багажа на Симеон, но въпреки това се движехме много бавно. Товарът и височината ни бяха уморили. Няколко часа се лутахме, търсейки правилния път. На здрачаване уморени си спомнихме, че утрото е по-мъдро от вечерта, а обикновено и видимостта сутрин е по-добра. Организирахме бивак на снежен склон, скрит от лавините зад малко ръбче. Някои от нас можеха да пият само бульона и чая, сварени от неуморимия Павел. Той единствен от нас не чувствуваше влиянието на височината. Що се отнася до мен, аз успокоявах приятелите си, че нямам главоболие не защото съм здрав, а понеже „празна глава не боли“. Прекарахме дълга, кошмарна нощ. Втората на височина над 5000 м. Въпреки лекарствата за сън и против главоболие, взети от по-закъсалите, те не можах да си починат добре.

Сутринта не бързахме да тръгнем. Снегът продължаваше да вали, а мъглата ни се струваше по-гъста. Придвижихме се нагоре до последния знак на маркировката. Павел и аз тръгнахме в разни посоки да търсим пътя. В мъглата не се разбираше колко стръмен е склонът. Постоянно ми се струваше, че лавините са надвиснали над мен. Изследвах района съвсем внимателно. Изкачих се на съседното било по посоката, където смятах, че е пътеката. Спуснах се донякъде от другата му страна, но се уплаших да търся пътя по-натат. Над мене се издигаха скални стени, височината на които не можех да определя. Знаех само, че са по-високи от двайсетина метра, колкото беше видимостта. Между тях имаше улеи. В мъглата не можех да определя наклона им. Също не знаех откъде идват и колко сняг могат да изсипят на главата ми, ако рекат да потекат. Понякога имах чувството, че

следващата крачка може да е в нищото и опипвах пътя си с пикела като слепец. Тук там имаше стърчащи над снега камъни, по които донякъде се ориентирах за наклона и на които можех да почина в относителна безопасност. След неколкочасово скитане очите ме заболяха от взиране в бялата мътилка. Тръгнах обратно по следите си, изпитвайки отново същите страхове. За щастие имах готова пъртина и можех да вървя побързо, без да опипвам пътя. Заварих приятелите си, опънали голямата палатка и влезли вътре на сухо. Скоро се върна и Павел без никакъв резултат. Беше имал премеждия, подобни на моите, и беше не по-малко мокър. Свикахме съвет и решихме да изчакаме още една нощ. Положението на болните не беше фатално, а рисковете от движение по непознатата планина без видимост бяха много големи. Ако на другия ден времето не се променеше, щяхме да слезем още и да се опитаме да минем по следите на Джан Карло. Спуснахме се малко, за да бивакуване по-ниско. С това се опитахме да облекчим положението на болните. Опънахме палатките зад голяма скала, пазеща ни от лавини и каменопади. Наблизо под снега имаше поточе. Най-последно се напихме до насита. „Огненото чудовище“ буча дълго и ние се наслаждавахме на ароматния непалски чай. С яденето беше по-зле. Недялко и Симеон можаха да хапнат само малко сушени кайсии и печени ядки.

Следващото утро беше многообещаващо. Снеговалежът беше спрял, а мъглата се беше издигнала над бивака ни. Двамата с Павел се изкачихме до един ръб над лагера и видяхме пътя. Оказа се, че сме го търсили доста по-нагоре. С радостни викове слязохме при другите. Бързо стегнахме багажа и се изкачихме до пътеката. Тя беше добре прекарана под скали, на скрити от лавините места. Тактиката на изчакване даде своите плодове. Успяхме безопасно да преминем през дълбокия сняг и да излезем на ръб, слизането край който не представляваше проблем. Най-последно планината се смили над нас и ни разреши да напуснем високите ѝ части. След неколкочасово спускане по сняг и сипеи стигнахме до първия покрив — малък заслон на 4400 м. Стопанисваха го двама непалци, които ни нахраниха с чай и варени картофи. Чак там, след като дробовете ни се напълниха с гъст въздух, успяхме да усетим истинската сладост от храната, а за някои от нас това беше първото сериозно ядене от няколко дена насам.

Край този заслон организираниите трекинг-групи опъват биваците си и понякога стоят там ден-два за аклиматизация. В постройката

обикновено спят носачите. Ние решихме да не се задържаме там, а бързо да слезем по-надолу, където болните щяха да се оправят по-лесно. След приятния обяд почувствахме прилив на сили. Тръгнахме с добро темпо и скоро започнахме да се шегуваме с преживяното приключение.

Замръкнахме в следващата къща. Малка, мръсна чайна, в която се бяха настанили няколко японски алпинисти, катерещи съседния връх — западния Чило, висок 6583 м. Те използваха заведението за базов лагер и бяха изпили всичкото налично ракши. Ние трябваше да се примирим с теснотията, защото следващите къщи бяха на половин ден път, а телата ни, прекарали три ноци на над 5000 м, плачеха за почивка и сън.

През нощта валежът спря окончателно и слънцето ни събуди рано сутринта. По пътя надолу се радвахме на издигащите се срещу нас Гангапурна, Анапурна III и Анапурна IV (7525 м). Когато стигнахме до първите терасирани по склоновете ниви, на височина 4000 м, Румен ни успокои:

— Другари, спасени сме! Вече сляхохме в полето!

СЛИЗАНЕТО

Надолу се върви по-лесно. Това е стара истина, важаща особено за високите планини. Там при слизането въздухът става повече. Болните ни другари се оправяха с всеки час. Когато влизахме в първото село — Мананг (3540 м н.в.), трудно можеше да се предположи, че тези едри българи преди един ден напругаха всичката си воля за всяка крачка. Настанихме се в малки тавански стаички на един хотел. От плоския му покрив — прекрасна тераса, се откриваше изглед към масива Анапурна и долината на р. Марсианди кола, ограждаща го от север. Точно срещу селото, между стари ледникови морени, има синьозелено езеро. От Гангапурна към него тече ледопад и почти го достига. Нагоре по долината се издига острият връх Тиличо (7132 м). Под него, на височина около 5000 м, е едноименното езеро с площ към 4 км². Казват, че през малкото време, когато то не е замръзнало, в тъмните му води се къпят отраженията на Анапурна и Гангапурна. За съжаление нямахме два дни, за да отидем до него.

Простряхме на терасата мокрите си палатки и чували. Стопанинът на хотела, след като научи за преживяванията ни на Торунг ла, бързо намери причината за това:

— Ако искате планинските богове да ви пазят по пътя — започна лекцията си той — и да ви помогнат да изкачите планината, трябва да вземете по едно камъче от подножието и да го хвърлите на купчината камъни на превала. Вас ви е спасило незнанието. Ако сте знаели и сте забравили, боговете нямаше да ви простят неуважението и нямаше да ви пуснат през превала. Сега само са ви предупредили...

През цялото време се чуваше думкане на тъпан. Беше събота — почивният ден в Непал. Ние решихме, че има сватба. Когато стигнахме до групата зрители, се оказа, че те наблюдават състезания по стрелба с лък, доста разпространен спорт по онези места. Бяха се събрали юноши и мъже от всички възрасти. Лъковете бяха високи почти колкото стрелците. Всички имаха по три стрели. Целеха две забити в земята греди с размер 1 м на 40 см, които имаха в центъра си пет

сантиметрово петно. Попадналите в гредата печелеха точка, а тези в петното — две. Разстоянието между мишените е 50 м. Стреляха от едната към другата. След като всички свършиха стрелите си, отидоха да ги съберат и преброят точките. После стреляха от другата греда към първата. Най-често уцелваше възрастен лама и събираше овациите на натрупалите се по околните покриви и прозорци жени и деца. Стрелбите продължиха до вечерта. Тъпанът думкаше непрекъснато, само от време на време тъпанджиите се сменяха.

Изпратихме залеза от покрива на хотела си. Прекарахме дълга вечер, кроейки планове за близкото бъдеще. Заспахме късно през нощта и оставихме само вятърното молитвено колело, закачено на един прът над къщата, да се върти цяла нощ и да се моли за спокойния ни сън.

По пътя след Мананг има много мани — каменни плочи с изчукани върху тях молитвени текстове. Тибетските букви (в Непал будистките текстове се пишат на тибетски) са гравирани със завидно калиграфско майсторство. Някои съдържат само една буква или дума, а други — текст за няколко страници. Всеки силно вярващ будист трябва да остави през живота си поне една такава плоча. Това ще помогне за благоприятните му бъдещи преживявания. Бедните изчукват мамите сами, а богатите плащат на други да свършат тази работа. Плочите са наредени на пътеките в редици. Те винаги трябва да се заобикалят отляво. Това правило важи за всички култови постройки. Неуважението на тази религиозна традиции прави лошо впечатление и според вярващите може да разгневи някои богове. С това непалците обясняват лявото си улично движение.

На един завой неочаквано се сблъскахме с трима непалци, заобиколили един теодолит. Може би щях да се учудя по-малко, ако бях видял летяща чиния. Младите геодезисти ни обясниха, че работят по реконструкцията на пътя до Мананг. В долната си част щял да стане за автомобили, а в горната — широка модерна пътека. Те ни дадоха пълна информация, как и за колко време можем да стигнем до Катманду. Оказа се, че нашите сведения, събрани от пътеводители и срещнати трекари, са доста неверни.

В края на голяма поляна, сред рядка мурова гора, се намира националното училище за високопланински водачи и носачи. Там заварихме двама младежи от Хималайската спасителна служба на

Непал. Те ни разказаха за нея и за училището. Основано е с помощта на югославските алпинисти. Сега занятия се водят само 30 дена годишно през юни — времето, когато шерпите не са заети с експедиции тренинг. Мястото на училището е избрано много сполучливо. То е на 3 часа път от базовите лагери на Анапурна III и Анапурна IV, склоновете на които дават прекрасни условия за усъвършенствуване снежната и ледената техника на алпинистите. От другата страна на реката има малки връхчета с удобни за тренировки скални стени. Инструкторите са предимно чужденци, но тенденцията е към увеличаване на собствените кадри. Алпийският инвентар беше стар, подарен от хималайските експедиции. През трекинг сезоните (от октомври до декември и от март до май) в сградата на училището дежурят по двама спасители, сменящи се през две седмици. Основната им задача е да дават сведения и препоръки на трекерите, насочили се към Торунг ла. На всички раздават листовки, описващи височинната болест и даващи препоръки за аклиматизация и начини за помощ на болели. Засега в Непал има два такива поста. Другият е до село Фериче, в областта на Еверест. Младите спасители ни продадоха по една емблема на Хималайската спасителна служба на Непал и ни почерпиха с чай. За чая не искаха пари, но казаха, че тяхната служба се издържа предимно от дарения и учтиво ни предложиха да внесем своята лепта.

Минахме покрай летището на областта, което е подобно на това в Джомосом — 500 — метрова поляна, разположена на дъното на дълбока долина. По всичко личеше, че непалските пилоти летят еднакво добре над равнина и между заледени върхове.

Вечерта ни свари в село Писанг (3170 м н.в.). Оттам надолу по течението на Марсианди кола живееха представители на народностите четри и горунги. Те заедно с магарите са основните гуркски племена. Образуваха се от смесване на местното население с дошли през XII в. индо-арийски преселници, напуснали индийската равнина поради военен натиск от запад. Вследствие на това се формирали народности, говорещи индо-арийски (групата кхас-кура). Те дълго населявали Западен Непал. През XV в. там имало 46 техни княжества, често воюващи помежду си. През XVII в. се засилило магарското княжество Горка и махараджата му Рам Шах успял да централизира властта в тази част на Непал. От тези племена са набирали и продължават да

набират много войници за турските полкове на английската армия. Те са се прославили с храбростта си през двете световни войни и продължават да се приемат с уважение на служба в английската и индийската армия. Много от тях сега са наемници в непалската войска и полиция. В селата по пътя ни срещнахме възрастни хора, знаещи добре английски. При разговори с тях разбрахме, че са служили в Сингапур, Индия или Малайзия, а някои са стигали дори до Англия. Сега те получават пенсии два пъти годишно в пунктовете край големите градове. Често пъти те идват със семействата си и в пенсионните пунктове стават неколкодневни веселия.

Под Писанг единият склон на долината представлява плоска скална стена, по-висока от 500 м. Към долния си край тя се извива постепенно, докато наклонът ѝ достигне 45°. Никога не бях виждал и не бях чувал за толкова гладка стена с такива космически размери. Само на някои места в долния ѝ край се бяха отцепили повърхностни пластове, образувайки тавани, способни да откажат смелчаците, които ще дръзнат да се катерят нагоре.

От село Чаме (2700 м н.в.) видяхме третия осем хилядник по нашия път — Манаслу (8156 м). Можехме да разгледаме само горната част на западната му стена и южното ребро, свързващо го с Пик 29 (7835 м). Знаехме, че по реброто са тръгнали към върха югославски алпинисти, но въпреки голямото желание да им гостуваме, не можехме да отделим 5–6 дена, необходими за това. След връщането си в Катманду научихме за трагичната смърт на един от най-добрите югославски алпинисти, участник в тази експедиция — Нейц Заплотник. Някои превеждат името Манаслу като разумна планина, но защо тогава тя отне живота на този, който обичаше планините толкова силно?

По обед заваля силен дъжд. За щастие бяхме близко до малка махала. Влязохме в най-близката къща. След кратък пазарлък стопаните се съгласиха да ни сварят картофи. Поканиха ни в крайната стая. По изрисуваните на стените свещени картинки решихме, че това е било стара домашна гозба. Поради липса на мебели се настанихме на пода в очакване на яденето. Другите седнаха по турски, а аз както винаги предпочетох полулегналата римска поза.

— Внимавай да не изцапаш пода — не пропусна да ме жегне Румен.

— Не се бой. Като гледам, тука не е метено от празниците през декемврийското пълнолуние, а якето си го прах в началото на годината.

— Абе ти гледай да не те изпъдят на дъжда, да ти изпере якето.

Голяма тенджера, пълна с топли картофи, прекъсна спора ни. Както навсякъде в Непал, и тук ни ги поднесоха без сол. Трудно им обяснихме какво ни трябва, след което ни дадоха няколко големи кристала. Павел пое инициативата в свои ръце и отиде в кухнята. Там без обяснения, за които му пречеше езиковата бариера, той взе дървено хаванче и чука солта. Когато я опитахме, се оказа, че в хаванчето са чукали люти чушки, и то толкова силни, че солта не можеше да се яде. Предвидливо я прибрахме в кутийка от филми и с нея си подлютявахме манджите през следващите две седмици. Непалците често ни се смееха, че ядем малко люто, а по българските представи ядохме свръх люто. Местните хора смятаха, че трябва да се яде колкото може по-люто — от това човек ставал по-силен. Често ги виждахме да се изпотяват при хранене и да дишат дълбоко от подлютяване. Павел, който обикновено контролираше готвенето, бързо се научи да казва:

— Цайна чили! (без люто) — и яденето ставаше нормално люто.

А когато искаше да ни подлюти, казваше:

— Али-али чили! (много малко люто).

На другия ден Павел прояви освен големите си кулинарни разбирания и опита си в отглеждане на деца. Вярно е, че по-добре се справяше с момиченцата, но непалците нямат право да му се сърдят, че има две дъщери. Отседнахме в хотел-ресторант, обслужван от млада непалка с 2 деца на 4 години и на 8 месеца. Голямото ѝ помагаше, а малкото, докато тя шеташе, стоеше вързано с една кърпа на гърба ѝ. Черните му очички, лъснали от светлината на огъня, любопитно наблюдаваха движенията на майка му и то от малко овладяваше тънкостите на готварското и хотелиерското изкуство. Когато бозаеше, майка му го държеше с едната ръка, а с другата продължаваше да си върши работата. Понякога братчето му го вземаше и го носеше на гръб в кърпата, докато то се изсули и започне да лази към огнището. Тогава някой от насядалите край огъня го вземаше и го подаваше на майка му, която отново го слагаше на гърба си. Късно вечерта тя сложи децата в едно дълбоко като сандък легло. След като всичките ѝ клиенти си отидоха или заспаха, стопанката изчисти и легна при децата. Сутринта,

когато станахме, а за нас това беше ранно ставане, тя вече беше напалила огъня и сварила чая. Винаги съм се чудел как хората могат да работят толкова дълго през деня, да спят толкова малко през нощта и да бъдат винаги усмихнати. Сутринта се оказа, че бебето има пъпна херния. Павел, асистиран от трима планински спасители, изрязва няколко парченца лейкопласт и прибра пъпчето на детето. С помощта на преводач успяхме да обясним на майка му, че не трябва да маха лейкопласта 2 седмици и да не го къпе през това време. Отначало помислихме, че тя не разбира за къпането, но се оказа обратното. Ние не я разбирахме. Тя просто се учуди, че ще трябва да го къпе толкова скоро.

Общо взето имахме доста случаи, в които трябваше да проявим медицинските си познания. Почти всеки ден някой непалец, забелязал чужденци, идваше при нас и се оплакваше от нещо. Аз обикновено лесно се измъквах, като обяснявах на приятелите си, че на курсовете за планински спасители съм присъствал само на първата лекция — какво се прави с умрял. След това им обяснявах, че трябва много дълго да чакаме пациента, докато влезе в областта на моята компетенция, и е наложително те да му оказват помощ. Най-често ни търсеха за рани по краката — една честа злополука при хора, които постоянно ходят боси. Понякога ни викаха за заболявания. Настинките и стомашните разстройства оправяхме бързо, отделяйки част от медикаментите си. При по-тежките заболявания, ако нямахме подходящи лекарства или не можехме да поставим диагноза, давахме аспирин, защото иначе ни обвиняваха в нежелание да помогнем. Мъчехме се, колкото можем, да облекчим страданията на болните, почти винаги практически лишени от медицинско обслужване. В Непал на 33 000 души се пада по един лекар и те са неравномерно разпределени между населението. Срецахме хора, които носеха на гръб по няколко дни техни близки, за да ги прегледа най-близко намиращият се лекар.

Следващата вечер се поделихме. Симеон и аз подминахме село Дара пани (1860 м н.в.), смятайки, че имаме време да стигнем до следващия подслон. Останалите се забавиха, за да снимат. После били получили информация за хотелите по пътя, различна от пашата, и решили да спят в Дара пани. Били са сигурни, че сме пред тях и щели да тръгнат сутринта много рано. Ние спяхме на 2 часа път по-надолу в бедна каменна колиба със сламен покрив, построена до отвесна скала.

Стопаните ѝ използваха малко разширение на речната клисура, за да засеят няколко нивички с пшеница. Желаяйки да се преборят с немотията, бяха закачили на вратата табелка „Хотел ресторант“. Седнахме на пейка пред къщата, решили да дочакаме там приятелите си. За съжаление контактите ни със стопаните — възрастно бездетно семейство, бяха много ограничени. Те говореха тибетски и малко непалски. Бяха се преселили от Тибет заедно с бежанците, последвали Далайлама, след като китайците потушили последното въстание в Лхаса през 1959 г. Правеха впечатление на много бедни и много набожни хора. След размяната на обикновения поздрав „намасте“ започнахме усилено да си припомним всички непалски думи, за да се разберем криво-ляво с тях. За щастие бяхме научили имената на основните храни и числителните. Първо решихме да утолим жаждата си.

— Лазо, дину дуй чанг. (Батко, дай два чанга.)

Както във всяка тибетска къща, и при тях се намери от това питие. Пихме чанг, докато се мръкна. Явно нашите приятели бяха останали да спят другаде. За всеки случай оставихме една раница на пътеката, да не би да ни подминат, и влязохме в къщата. Обстановката беше крайно бедна — две легла, на които ни предложиха да спим, огнище на пода и малко покъщнина. В единия ъгъл имаше стан за тъкане на груби тъкани. Каменните стени бяха облепени с тапети от стари вестници. Всичко това се осветяваше от огъня тънки борини, запалени в малък, грубо изкован от желязо светилник. Седнахме до огнището и къде с думи, къде с жестове обяснихме, че искаме омлет и задушени картофи. Стопанката се захвана да готви. Едновременно с нашето ядене тя сложи на огъня тяхната вечеря — една тенджерка с ориз. В това време мъжът предеше тънки конци на вретено с голям маховик отдолу, поставено в специална паничка за по-малко триене. Нахранихме се. Първо ние, а след това хазаите. Преди да почне да яде, стопанинът дълго се моли, въртейки с едната ръка молитвено колело, а с другата прехвърляйки бавно 108-те топчета на будистка броеница. След това взе паница с внушителна купчина ориз и преди да се залови с него, хвърли по няколко зърна към ъглите на стаята — приношение за Буда и други богове. След вечеря за наше голямо учудване в къщата вкараха няколко кокошки, коза и теле, които не представляваха много приятна компания за спане. Спогледахме се със Симеон и мълчаливо

изнесохме одрите си под стряхата. Така цяла нощ гледахме звездите, изгряващи от отвесната скала над главите ни, и си говорихме на чист въздух.

Сутринта, преди изгрев слънце, Румен, Павел и Недялко ни завариха сладко спящи в спалните ни чували на 3 метра от пътеката, до най-бедната къща, в която сме отседнали. Пихме по един млечен чай и поискахме сметката. Стопанинът дълго смята с помощта на броеницата си, като за всяка рупия премяташе по едно топче. По-късно видях даже почетни ламии да използват броениците си при търговски сделки вместо джобни калкулатори.

Тръгнахме надолу. За съжаление понятието слизане в Непал е свързано с много изкачвания. Някои от тях са малки. Вървите по равна пътека и я виждате 200–300 метра пред себе си. Изведнъж се оказва, че за тия неколкостотин метра пътеката слиза и се изкачва още толкова, а вие сте виждали само продължението ѝ след дълбокото дере. Такива малки изкачвания отнемат към 1 час и се появяват обикновено в края на деня, когато уморените пътници предчувстват близката почивка. За големите изкачвания при слизането не искам да си спомням. Когато на картата има две близки села, между тях на практика се появява огромно било, което отнема цял ден.

Към вечерта долината на Марсианди кола се разшири и започнаха да се срещат отклонения на пътя. По-късно той се раздели на две, по двата бряга на реката. Вследствие на малко недоразумение между Румен и мен нашата група отново се раздели на две. Той тръгна по левия бряг с Павел и Недялко, а ние със Симеон — по десния. Чакахме ги половин ден, докато разберем, че навярно има грешка. Успяхме да се изкъпем и изперем в едно топло поточе, но после се наложи да компенсираме удоволствието с бързане надолу. Смятахме, че в най-лошия случай ще се срещнем в Катманду. По пътя оставихме няколко бележки, закачени на дървета, и предупреждавахме всички срещнати трекари да им кажат къде сме. Притесняваше ни, че никой от тях не беше виждал приятелите ни. Ако те се движеха по другия бряг, което беше много вероятно при Руменовата разсеяност, трябваше да разпитваме за тях чак на следващия ден, когато преминем основния мост, свързващ двата пътя.

Горещината ставаше трудно поносима. Виновници за това бяха хубавото време и малката височина. Вече бяхме слезли под 1000 м.

Успокоявах ни само сутрешният и вечерният хлад. Особено приятни бяха утрините. Въздухът беше прозрачен и ние дълго се наслаждавахме на последните високи върхове — Хималчули (7864 м), най-южния от масива на Манаслу, и Ламджунг химал (6931 м), застанал от другата страна на Марсианди кола като последен представител на масива Анапурна.

От Палесанду (640 м н.в.) тръгнахме по строящото се шосе. Така и не разбрахме дали това беше село, или град. По официалната категоризация е село (градовете имат над 10 000 жители), но по външен вид със съвременните си магазини, чисти и широки улици, голяма казарма и даже затвор приличаше на китно градче. За 4 часа от него стигнахме малко селце, до което пътят беше проходим за джипове и камиони. Там трябваше да чакаме превоз, за да икономисаме 2 дни. За наша голяма радост заварихме самарите на приятелите си под една дебела сянка. Скоро ги открихме и тях да дегустират лакомствата в местната сладкарница. Присъединихме се към пиршеството и използвайки опита им, си поръчахме само заслужаващите внимание произведения на местния кулинар. Много приятни бяха сладкишите му от преплетени тестени пръчици и топчетата, напоени с много сироп. Всичко се поднасяше с чаша много студена вода. Интересно ни беше как я охлажда, защото водата в чешмата беше студена за чай, но много топла за пиене. Оказа се, че сладкарят си налива вода рано сутрин и пълни делви, заровени под земята в най-хладния ъгъл на заведението.

Междувременно пристигна един джип — шевролет, оформен като комби. Той докара 9 души и обеща да ни качи, но трябваше да почакаме да се съберат 15 пътници. Ние си натоварихме багажа и продължихме дегустационните занимания. В това време шофьорите — те бяха двама — се заеха да регулират предницата на колата, използвайки един огромен чук. След това смениха едното задно с едното предно колело. Обясниха, че по-износената гума слагат отпред, а по-здравата отзад, за да издържа претоварването. И двете гуми нямаха следа от грайфер. Имаха протрити дупки, под които се виждаха подложки от стари гуми.

Събрахме се 15 души и тръгнахме по прашния, строящ се път. На места имаше такива дупки, че се налагаше част от пътниците да слизат. По пътя срещнахме други джипове и камиони, натоварени като нашия. Явно частните шофьори надушваха къде може да се спечелят

пари и организираха транспорт преди държавата. В нашата кола се качиха още 1–2 пътници, които се свиха във всевъзможни пози. Аз бях сравнително свободен, защото се возех с единия крак в джипа, а с другия бях стъпил на задната броня. Държах се за багажника на покрива. Това можех да направя благодарение на липсата на задно стъкло. Неудобно пътуване, но по-приятно от двудневно ходене по жегата. Както можеше да се очаква, на една дупка задната гума се спука, и то така, че от нея се разлетяха парчета. Резервна нямаше и трябваше да чакаме няколко часа да намерят нова или да изминем останалите 5 км пеша. Приехме втория вариант като по-сигурен. Шофьорите излязоха честни и върнаха на пътниците по няколко рупии като компенсация. Вечерта стигнахме до асфалтираното шосе Похара-Катманду в приличното селце Думре (360 м н.в.). В сравнение с досегашните мизерни заведения тук бяхме като в малък рай. Вечерята ни се превърна в нещо средно между банкет и кулинарна оргия.

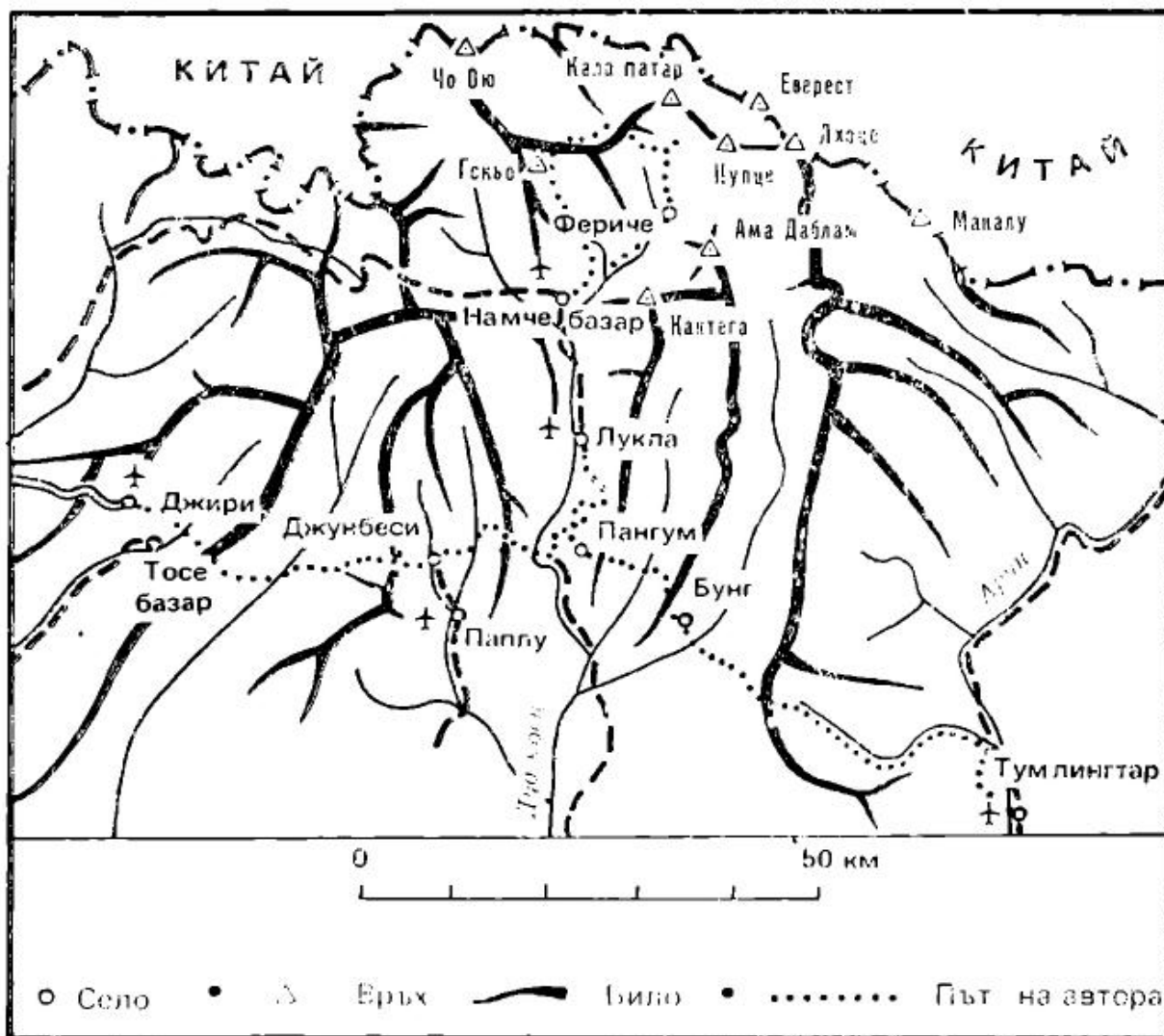
Рано сутринта на покрива на първия автобус се прибрахме в Катманду. Следобед стигнахме до хотела „Red House“. Стопанката ни посрещна радостно и ни настани като стари клиенти. След 21 дена, през които изминахме повече от 300 км^[1], хотелът с баня и бели чаршафи ни се стори като роден дом.

---

[1] Разстоянията измервахме с крачкомер, като смятахме 2 крачки за 1 метър ↑

ОТНОВО В КАТМАНДУ

Вечер след горещите пролетни дни прохладата слиза от планините и залива Великата долина. Настава най-приятното време за разходка. Хубаво измити и пременени с чисти дрехи, се чувствахме като подменени. Бавно се запътихме към стария си приятел Санге Шерпа, собственик на шерпски ресторант на улица Камал Похари. Бяхме решили да отпразнуваме там сполучливия край на първия си трекинг.

— Намасте сати! (Здравей, приятелю!)

— Намасте меро сати! (Здравей, скъпи приятелю!)

Това беше обикновеният поздрав, който си разменяхме от вратата. Ресторантът представляваше голяма стая с кухня в единия ъгъл, пет маси под опушен таван, а по стените — афиши от експедиции и снимки на върхове. Централно място заема цветна панорамна снимка на района около връх Еверест със заглавие „Покривът на света“. В кухненския ъгъл около два газови примуса се въртят жената и дъщерята на собственика. През деня рядко някой минава оттам. За сметка на това вечер заведението се напълва с шерпи. Те го използват като клуб. Някои минават оттам за делови разговори на чашка чанг, а други прекарват цяла вечер във весели приказки. Често там се появяват истински тигри на снеговете, изкачили по един или повече осем хилядника. Ние събирахме от тях всякакви данни за предстоящите ни маршрути, а те наистина знаеха много. Самият стопанин ни даваше най-много и най-полезни напътствия. Той беше участвал в повече от 20 експедиции, предимно японски. На някои от тях е бил сердар. Сега се занимава предимно с ресторанта, но, както казват неговите приятели, планината още го влече. От време на време той оставя бизнеса в ръцете на жена си и заминава с някоя експедиция или трекинг-група. Това не го прави само за пари. Ресторантът му дава добър доход — просто той не може да устои на зова на планината.

За начало изядохме по една порция момо — задушени пелмени от кълцано говеждо месо. Поднесоха ни го с много люта супа. В ресторанта не продаваха хляб и се наложи Недялко да изтича до насрещната фурна и да купи по половин хляб на човек. След това успешно се преборихме със супата и момото. За мезе след вечеря си поръчахме сукути — препържени дребни мръвки от як или бивол, много жилави и люти, сервирани в малки чинийки. След дълга вечеря и сладки разговори с шерпите напуснахме последни заведението. После се отдадохме на едно почти забравено удоволствие — да спим в мека постеля.

През следващия ден си уредихме трекинг пермити за втория маршрут и потвърдихме билетите си за връщане. Отказаха ни разрешение за трекинг до подножието на Кангчендзъонга. Тази област беше разрешена само за експедиции. Трябваше да пропуснем петте съкровища на големия сняг (както поетично превеждат името Кангчендзъонга), където според различни легенди живеят доста богове.

Вратата на небесната страна според будистите се намира именно на този връх, а според индуистите от облаците над него някога е излитала блестящата богиня Лакшми, за да донесе щастие на света. Нямахме възможност да проверим коя версия е правилна, а в книгите на тези, които са се изкачили там, не се разказва за боговете. В замяна на това щяхме да имаме повече време за обиколка в района на Еверест и нямаше нужда постоянно да бързаме. Примирихме се с мисълта, че ще видим само 7 осем хилядника, и прекарахме останалото време до заминаването в скитане из столицата и подготовка на багажа. Смятахме да летим до малкото летище Тумлингтар и да достигнем крайната си цел по рядко преминавани от чужденците пътеки. Неприятно ни ограничаваше теглото на багажа по вътрешните авиолинии — само 15 кг и забрана за носене на ръчен багаж. Това гарантираше, че няма да носим излишни тежести. Облякохме дебелите си дрехи и сложихме солидните обувки. Взехме само най-необходимото.

На 25 април 1983 г. с две таксита се добрахме до летището. Когато стана време за излитане, в аерогарата не се чувстваше никакво оживление. Само пътниците започнаха да се събират по малко. След половин час ни извикаха да си оформим билетите. Багажът, разбира се, ни беше доста над нормата. За щастие боговете се смилиха над нас и кантарът под смразяващия поглед на Павел заяде точно на нашия багаж. Това ни спаси от доплащане. След вял оръжеен контрол и малко чакане се настанихме в 18 местен самолет, модел „Гуйн отър“. Това са малки двумоторни машини, произведени в Канада. Те са направени да кацат на къси и лоши писти. С тях се обслужват повечето вътрешни линии на Непал. Стюардът раздаде бонбони и по две памучета, които непалците старателно затыкнаха в ушите си. Излетяхме само с 1 час закъснение. Изглежда, това е нормално за там, защото на никого не направи впечатление.

Летяхме право на изток около 1 час на височина 5000 м. За съжаление видимостта беше лоша. Не можахме да видим разположените на север върхове от главното хималайско било. Надявахме се да зърнем осем хилядника Шиша Пангма (8012 м). Той е най-близкият до Катманду, но е разположен на китайска територия. В ясно време се вижда от някои по-високи точки на непалската столица. Летяхме близо до осем хилядниците Чо Ою, Еверест, Лхоце и Макалу. При хубаво време щяхме да ги видим, а може би и заснемем. Ако

имахме по-добра видимост, щяхме да видим на изток и мечтания Кангчендзъонга. Жалко, че непалските самолети сутрин, когато въздухът е най-прозрачен, летят до по-трудните места, където следобед вятърът изпълва клисурите и затруднява достъпа до летищата. Имахме видимост само надолу, където прекрасно се виждаха хълмовете на ниските Хималаи с безбройни терасирани ниви по склоновете. Между тях има малки махали от по няколко къщи. В тази част на страната селяните строят къщите си непосредствено до нивите. Често затова използват заравненията на билата. Винаги съм се учудвал откъде носят вода до тези селища, построени толкова високо в сухата планина. Разхвърляните по склоновете къщи бяха свързани с красива плетеница от пътеки. Уви, тогава не предполагахме колко скоро ще се озовем пред трудно разрешимата задача на този лабиринт от стръмни пътеки, където всяка грешка се заплаща с дълги часове качване и слизане.

Самолетът започна да се снижава. Под нас се показва блестящата лента на р. Арун. Това е една от буйните реки, носещи водите си от тибетското плато, пресичайки главното хималайско било. Кацнахме на една ливада край реката, носеща гръмкото име „Аеропорт Тумлингтар“.

В ЗЕМЯТА НА РАИТЕ

Труднодостъпните долини на север от Тумлингтар (937 м н.в.) са населени от народността раи, известни също под името киранти. Дошли са в Източен Непал преди 2000 г. Тогава са населили ниските и плодородни области, но преди няколко века постепенно били изтласкани от гуркските племена нагоре в планините. Сега отделните клонове на този народ говорят на 15 диалекта, понякога толкова различни, че за общуване използват непалски език. Много отдавна раите са имали собствена писменост, но сега едва ли някой чете и пише на нея. Обучението в училището им се води на непалски. Те са предимно земеделци и доскоро са водели затворено стоково стопанство. При тях са чести браковете между роднини, което довело до допълнителното изоставане на този народ.

Предупредиха ни, че селата на раите са много бедни и в малко от тях може да се намери храна. Затова още в Тумлингтар купихме доста от всички храни, които намерихме в няколкото магазинчета около летището. За съжаление там имаше само бисквити, захар и чиура — разварен, счукан и след това изсушен ориз. Оказа се, че е много удобна за пътешественици храна. Може да се яде суха или с чай, а при нужда се сварява само за няколко минути.

От Тумлингтар до областта Соло Кхумбу има два пътя. Първоначално искахме да стигнем дотам по северния, минаващ през високите Хималаи и край базовия лагер на Макалу. Той пресича четири превала, високи от 4200 до 6100 м. Много сняг, навалял по височините, и горчивият опит от преминаването на Торунг ла ни накараха да се откажем от този вариант. Вторият път за Соло Кхумбу, по който тръгнахме рано сутринта, минава по-ниско, през населените области. Той е по-лек и по-безинтересен. Само в ясните утрини от някои по-високи места виждахме заснежените върхове на високите Хималаи.

В утринния хлад вървахме 2 часа край пълноводната Арун. На български това име означава сутрешна заря и напълно съответстваше на прекрасното начало на деня. Щастието ни се усмихна още в началото на

трекинга. Един час след тръгването успяхме да снимаме Макалу и заобикалящите го върхове. През една долина видяхме на изток друг голям масив. Павел твърдеше, че това е Кангчендзъонга, но никой не можа да потвърди или отрече предположението му. Маранята и насрещното осветление не ни позволиха да направим добри снимки, а шерпите, с които по-късно разговаряхме за това, бяха на различни мнения.

В този участък течението на Арун е сравнително спокойно и за преминаване на реката се използват сковани от дъски лодки. В пътеводителя тези жалки черупки се наричат фериботи, макар че единственото желязо в тях са гвоздеите. Цената за превозване беше половин рупия, но за чужденци не можеше да се свали под една. Явно лодкарите знаеха, че течението е много силно дори за опитни плувци, а температурата на водата ще накара и най-стиснатите да прекратят пазарлъка. Изчакахме, докато лодката докара от другия бряг няколко жени, пренасящи дъски. След това двамата лодкари изгребаха от коритото внушително количество вода с бамбукови черпаци. Плахо се натоварихме на дългата плоскодънна лодка. Течението беше неприятно бързо, а устойчивостта на плавателния съд явно беше под всякаква критика. Подобрехме я леко, като поставихме самарите си ниско на дъното.

— Я да си събуем обувките — предложи Павел, — ще успеем по-лесно да изплуваме, ако се обърне лодката.

— Къде ще ги развързваме, пък после да ги връзваме. Я да караме така — предложих по-мързелив вариант, който се прие неочаквано лесно.

Чак на другия бряг си признах:

— Абе знаете ли, че аз не знам да плувам и ми беше все едно дали ще се удавя бос, или обут.

Лодкарите, предният от които беше въоръжен с триметров прът, а задният — с гребло, отначало подкараха лодката доста нагоре срещу течението, близо до брега. След това с остър завой я засилиха направо на реката, която ни отнесе, и достигнахме другия бряг срещу мястото на отплуването. Разплатихме се и попитахме за пътя. Оказа се, че той се раздвоява преди реката. По другия бряг беше доста заобиколен, а по нашия имаше малко изкачване. Избрахме втория, като най-силен довод затова беше липсата на повторно пресичане на реката. По-късно се

разкаяхме за това решение, защото се оказа, че малкото изкачване за непалците е половин ден. Надвечер слязохме отново до Арун, няколко часа по-нагоре от „ферибота“, мерено по пътеката край брега.

Замръкнахме в лагера на строители на мост през Арун. Строежът се ръководеше лично от кмета на тамошната община Тара Чапагай. Той ни прие като гости и ни предложи пищна непалска вечеря. Ядохме в беседка пред лагера му. Пихме и ядохме ракши и чиура и пъстърва в лют сос. Обясниха ни, че околните реки са пълни с риба, но е забранена за лов. Затова я купували от браконьерите, често ползващи взрив. Предложихме на домакина луканка и пастърма, но се оказа, че той е от кастата на брамините и религията му забранява да яде свинско и говеждо месо. Разреши ни да извадим на масата само фъстъци и шоколад. След аперитива ни поднесоха прясно заклан петел, нарязан заедно с костите на малки парченца и силно препържен. Завършихме с традиционния ориз. За да сме в тон с гостоприемните стопани, ядохме като тях с ръце. Тогава разбрах защо непалците винаги си мият ръцете след ядене, докато преди това не всички го правят. След вечеря имахме музикална програма. Пяха ни непалски песни под акомпанимента на два мадала — вид барабани, използвани в Индия и Непал. Ние отговорихме на молбата им да изпеем нещо българско и песните за Пирин и Мальовица заглушиха шума на Арун.

На другия ден Тара Чапагай ни показа строежа. Щеше да стане 120 метра дълъг, висящ на четири стоманени въжета мост. Против люлеене имаше предвидени странични обтяжки. Материалите за него се пренасяха на гръб. Конструкцията беше съобразена с това и всички детайли бяха по-леки от 50 кг — максималната норма за един носач. Изключение правеха само въжетата. При носене тях ги развиваха. Носачите се нареждаха до въжето, вдигаха го на рамене и тръгваха по пътеката като жива стоножка с огромни размери. С тъга се сбогувахме с гостоприемните стопани и поехме дългия си път. На Недялко му подариха за спомен един мадал. Хубаво изработен музикален инструмент, но за съжаление, особено на Недялко, тежащ 2 кг.

Следващите пет дена се движихме между нивите на раите. Често вечеряхме традиционната им вечеря — печена царевица или соя. Край пътеката растеше много бамбук от най-едрия сорт. Достигаше височина повече от 10 метра. Това е доста ценено в Непал дърво, защото от него могат да се направят най-различни съоръжения и съдове. Често се

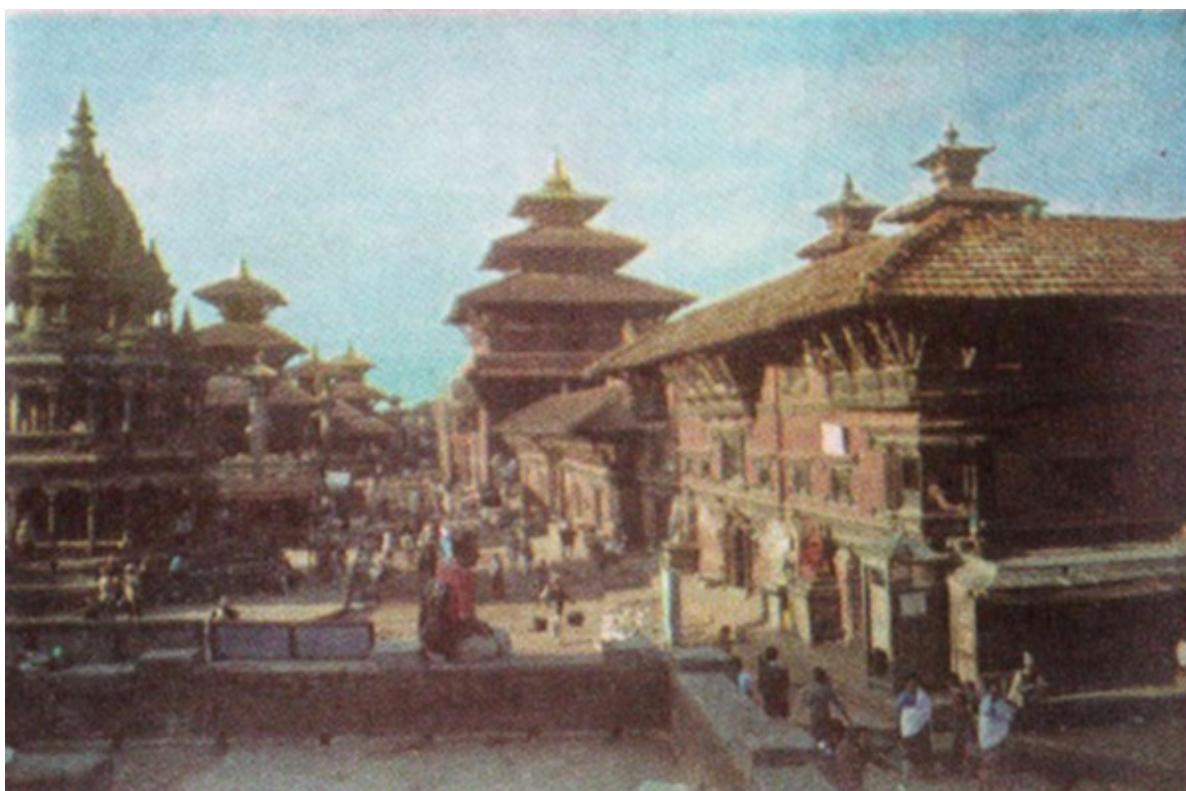
срещат бамбукови стълби, покриви с бамбукови греди, скелета, наподобяващи асми, подпрени на къщите и окичени с бобени шушулки. От разцепени на две бамбукови стъбла, издигнати над земята на чаталести колове, са направени водопроводите. Водата тече по неколкостотин метра, преливайки се от един улей в друг. По всяка вероятност това приложение на бамбука скоро ще отпадне след навлизането на пластмасовите маркучи в тази област. Бамбукът се използва и за направата на различни съдове, като се почне от еднометрови тръби за носене на вода и се стигне до малки цилиндърчета за държане на подправки. Едно от най-незаменимите приложения на това растение е постройката на мостове. Доста пъти преминавахме реки по такива крехки съоръжения, понякога достигащи дължина 15 м. От двете страни на реката се затискат с камъни по 5–6 бамбукови стъбла от дебелите им краища. Над средата на реката тънките им краища се връзват с лико. Отстрани имат перила от едно стъбло. При преминаване по тях те скърцат и заплашително се люлеят над пенливата вода. Лазехме един след друг върху завързаните бамбуци, радвайки се на шегите на стоящите на твърдата земя. Те коментираха възможностите преминаващият по моста да компенсират липсата на баня в съседните села. В най-неизгодно положение беше Недялко. След него винаги преминавахме мостовете спокойно. На едно особено нестабилно мостче Павел значително намали шансовете му да се окъпе, като му пренесе раницата до другия бряг за един шоколад.

След мостовете обикновено следваха огромни изкачвания. Едно от тях минава през село Бунг, държащо своеобразен рекорд в областта. Разликата във височините между най-ниската и най-високата му къща е 1000 метра. Около 3 часа обикаляхме между бедните му къщурки със сламени покриви.

Следващият ден беше Първи май. Започнахме с празнична закуска. За нея Павел извади малко цампа от тайните си запаси. Сготви я като за празник — със захар и шоколад. След това манифестирахме по едно тричасово изкачване, толкова стръмно, че ако нямаше пътека, трябваше да се катерим с клинове и въже. Спахме малко преди превала, до който стигнахме рано на следващата сутрин, и от него навлязохме в областта Соло Кхумбу. По тези превали, високи 3000–4000 м, горите са обрасли с мъхове и лишей. Те растат през мусона, когато облаците постоянно стоят на тази височина и голямата влажност ги подхранва.

Пълни са и с различни насекоми, най-опасни от които са пиявиците. Щом въздухът стане влажен, те се активизират. Изчакват, когато хората или животните минават под тях, и се пускат от дърветата. Ухапването им е неприятно поради многото кръв, която изсмукват, и опасно поради възможността от инфекция. От тях предпазват по-дебело облекло, извънредно неприятно в горещо и влажно време, или чадър. За щастие нас ни хапаха само няколко пъти. Ние се отървавахме от тях по старите непалски начини: чрез посипване със сол или чрез изгаряне с цигара. Вярно, че след това оставаше кръвотечаща рана, но това предпазваше от зарази.

Дворцовият площад на Патан

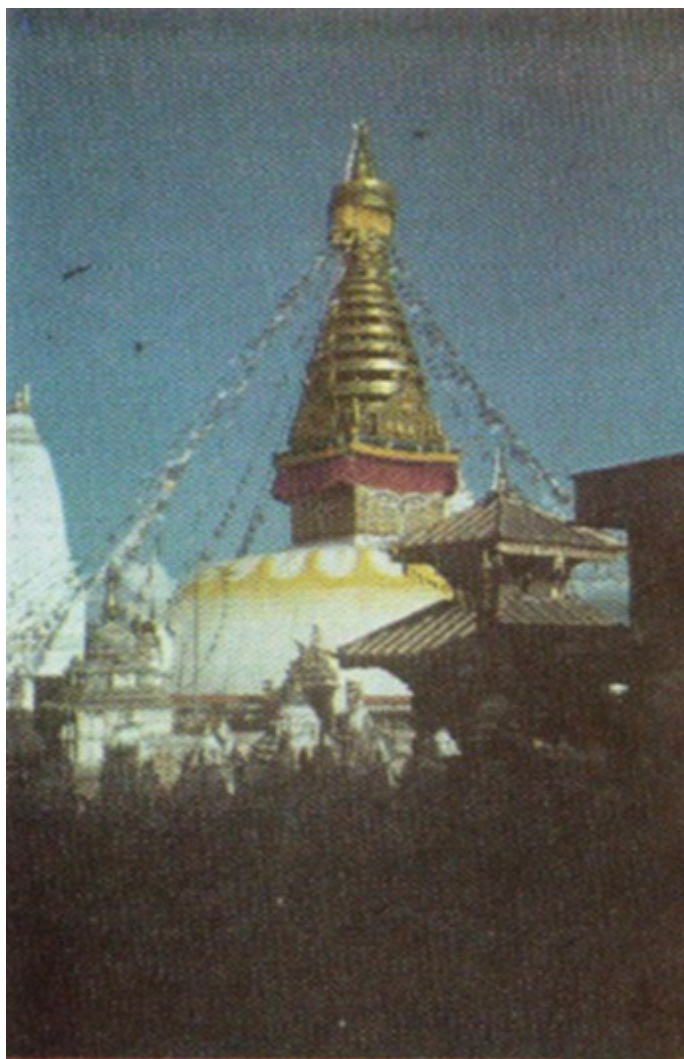
Пашу патинат

Пагодата Нуатапола

Много търговци показват стоката си направо на тротоара

Сваямбоднат

Магазин за бижута

Централната баня на Катманду

Оран

Непалско дете

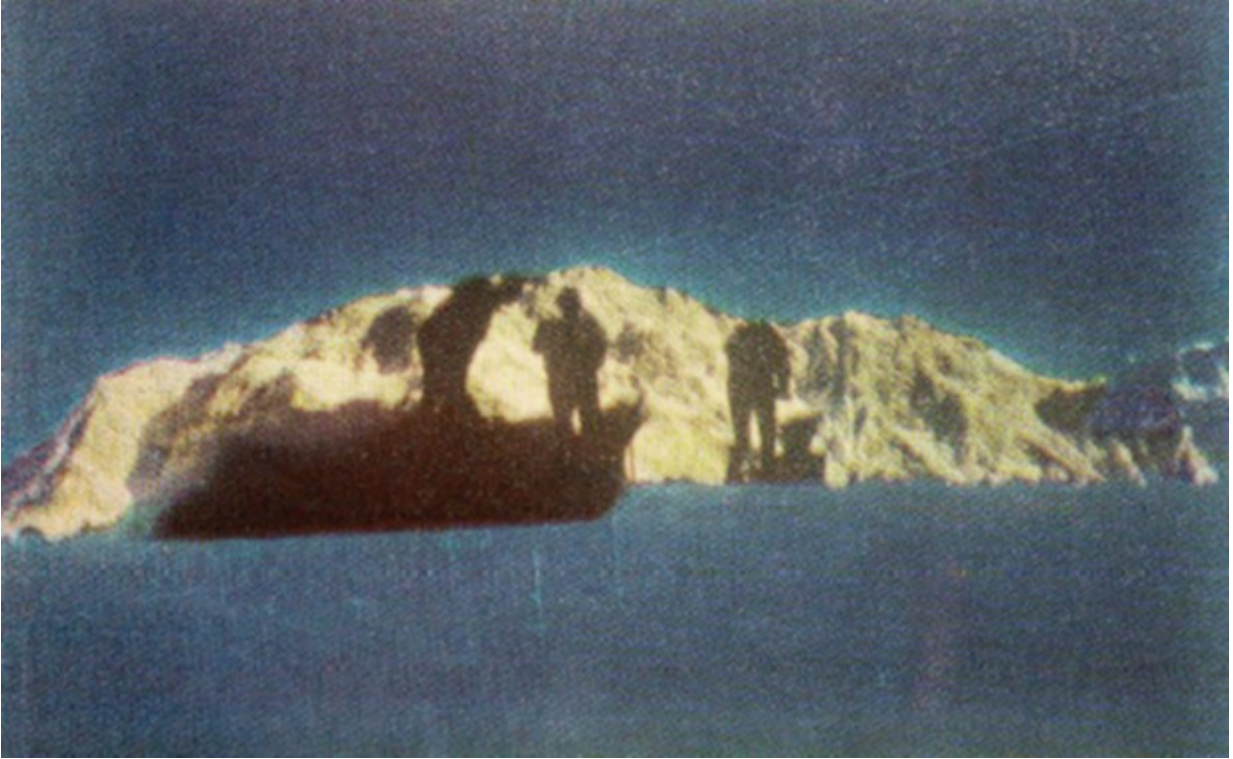

Дхаулагири

Анапурна I

Южната стена на Анапуерна I

Мачапучаре при залез

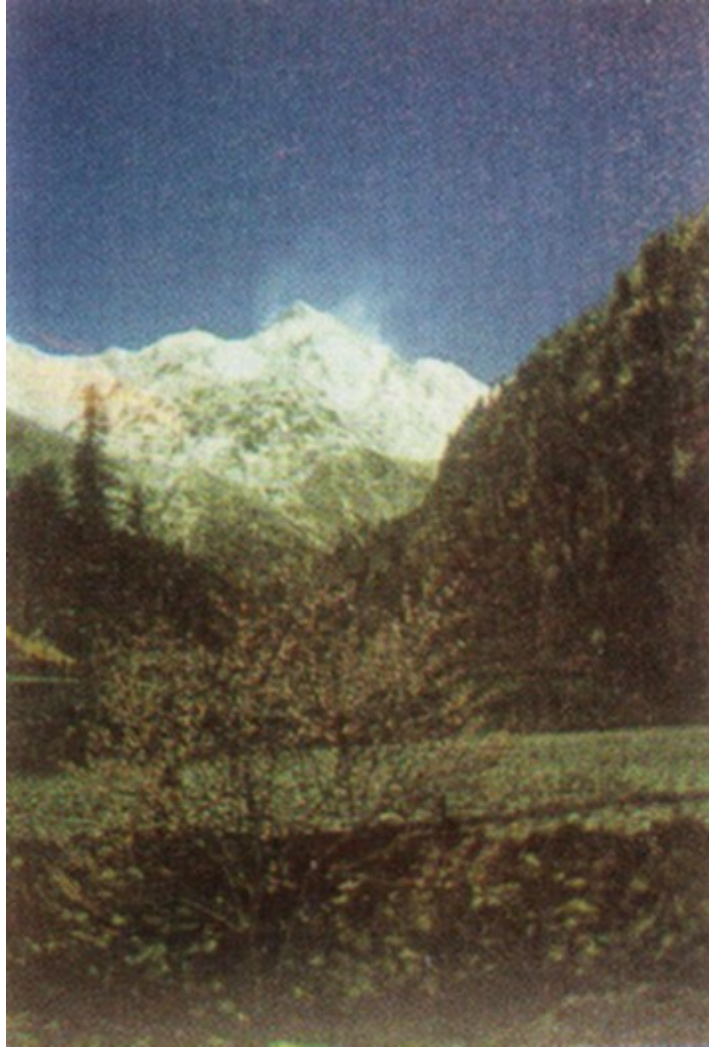
Такалското селище Марфа

Главната улица на Марфа

Бивак на 5200 м — преди превала Торунг ла

Анапуерна II

Тосе базар

Манастирът край село Сеге

Джунбеси — столицата на Соло

Превалът Ламджура

Манастирът Таксинду

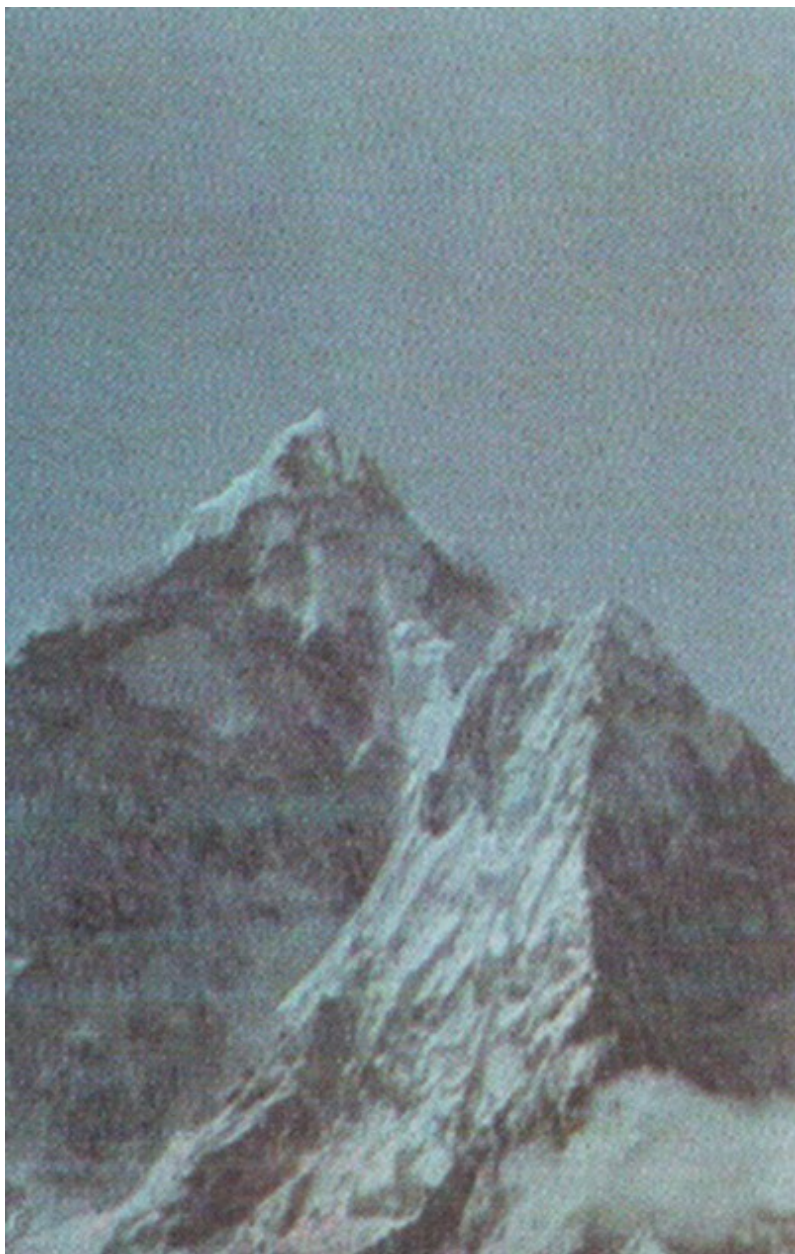
Ама Даблам

Гомпата на манастира Тягбоче

Еверест и Лхоце, гледани от манастира Тянгбоче

Ама Даблам от север

На високите превали будистите строят чортени

Якове — незаменимите помощници на шерпите

Кантега

Преминаване на ледника Нгозумпа

Западното ребро на Еверест

Лхоце

Половин ден след преминаването на превала излязохме на пътеката от Катманду за Намче базар. Румен и аз бяхме минавали през 1981 г. два пъти по нея и вече се чувствавахме на „свой терен“. Бяхме навлезли в богата и позната област, в която много хора знаеха английски, а хотели и ресторанти се срещаха доста често и бяха пълни с храна.

СТРАНАТА НА ШЕРПИТЕ — СОЛО КХУМБУ

Едно малко непалско племе донесе на страната си световна слава. Това са шерпите — известни на всички алпинисти и изтоковеди. Макар и малоброен народ, наброяващ около 20 000 души, те имат собствен език и самостоятелен етнически облик. Името шерпа се превежда като човек от изток (на шерпски шар — изток, па — човек). Те са дошли в Непал преди 4 века от югоизточната тибетска провинция Салмо Ганг, преминавайки през превала Нангпа ла, висок 5716 м. Заселили са се във високите и негостоприемни части на долините около Еверест, които дотогава са били безлюдни. Езикът им е близък до тибетския, а за писане използват неговата писменост. Отначало те са живели като номади, прехранващи се от сезонни зеленчуци, скотовъдство (предимно отглеждане на якове) и търговия. Предполага се, че първоначално те са идвали в Непал само през зимата, а за лятото са връщали стадата си в Тибет. Шерпите започнали да водят заседнал живот след появата на картофите по техните земи и откриването на техниката за съхраняването им. Сега също имат склонност към чергарство — лятно време изкарват стадата си във високите пасбища, където имат малки летни колиби, построени като миниатюрни копия на зимните им къщи. За първи път се чува за шерпите след английската разузнавателна експедиция на Еверест през 1921 г. Тя е проучвала подстъпите към върха от север, като е стигнала дотам през Индия, Сиким и Тибет. По пътя си англичаните минали през Дарджилинг, където живеят доста шерпи. Експедицията наела някои от тях. Те се харесват на англичаните и оттогава стават постоянни спътници на алпинистите, помагачи им в почти всички хималайски изкачвания. Физическата издръжливост и височинната поносимост правят шерпите незаменими за тази цел. Това се обяснява лесно — техните летни селища са разположени на височина до 4500 м, а пасбищата на яковете им достигат 5000 м! На човек от равнината са необходими 5 до 10 дена за аклиматизация, преди да може да се изкачи

до тази височина. Втори път славата на това малко племе обиколи света през 1953 г., след като неговият син Тен-зинг Норгей заедно с новозеландеца Едмънд Хилари за първи път изкачиха връх Еверест.

Сега шерпи живеят в Катманду, Дарджилинг, областите Лантанг, Хелан (разположени на север от Катманду) и най-много в Соло Кхумбу. Кхумбу е област, разположена югозападно от Еверест, в горната част на басейна на р. Дуд коси. Соло е област, разположена южно от Кхумбу. Понякога шерпите, живеещи там, се наричат народност соло. Те се занимават повече със земеделие и водят потседнал живот. Шерпите се отличават с тих и спокоен характер. Тези дребни планинци са свикнали да приемат околния свят такъв, какъвто е, без да се учудват на нищо. От тях никога няма да чуете груба дума или караница. Животът на децата им е тежък. Те започват да работят още от малки, но не знаят какво е наказание, скандал и бой.

Шерпите са от сектата Нигмапа от тибетския будизъм, който се е отделил от един основен клон на будизма — Ма-хаяна (широк път). Те се молят не само за хората, но и за животните, защото смятат, че в тях са се преродили души на хора. Шерпите никога не убиват животните и много рядко ги малтретират. За клане на добитъка обикновено викат хора от други племена. В краен случай подгонват животното към някоя пропаст, за да падне и да умре, без да е убито от човешка ръка.

Думата шерпа сега е добила двойно значение: като човек от племето шерпи и като помощник на експедициите и трекинг — групите. Там те изпълняват функциите на височинни носачи, водачи, готвачи, куриери и сердари (ръководители на шерпите помощници). Двете значения на думата не се покриват, защото във втората група се включват все повече хора от други племена. Първият от тях, непринадлежащ към племето шерпи, който се изкачи на Еверест, е Самбу Таманг, покорил върха през 1973 г. с италианска експедиция.

Шерпите имат вродено влечение към пътешествия. От много време те са се прехранвали от търговия между Тибет и източните области на Непал, пренасяйки стоки през високите хималайски превали с керваните си от якове. Сега те използват най-малкия повод, за да отидат до съседното село, близкото градче, Катманду и даже подалече. Много от тях са били в Тибет, Индия или Сиким, а се срещат такива, които познават Европа и Америка. Голяма е възприемчивостта на шерпите към чужди езици. Почти всички знаят тибетски и

непалски. Много от тях, особено сред по-младите, владеят английски. По време на работата си в една експедиция — около 3 месеца — шерпите усвояват малко от езика на алпинистите. В Соло Кхумбу може да намерите събеседници на френски, немски, японски, полски и даже български...

Основен поминък на шерпите все още си остава животновъдството. Отглеждат овце, кози и едър рогат добитък: якове, дзо (кръстоска между як и крава) и много други вторични кръстоски, получени от тях. Най-уважавани са яковете и наковете (женските якове). Те се използват за транспорт и оран, за мляко, масло и месо. Особено търсено е маслото. Основни потребители са манастирите, където го горят в кандилниците. Голямо количество от него отива за популярния тибетски чай. Ценни са също рогата и опашките, които се продават навсякъде на Соло Кхумбу като сувенири, напомнящи за страната на шерпите. От земеделските култури най-важни са картофите. Нивите, засадени с тях, се познават отдалече по ликото или въженцата, опънати на колове над тях. Това се прави за защита на посевите от многобройните гарги, живеещи около селата. Шерпите отглеждат също пшеница, ръж и в по-малки количества царевица, фасул и соя. Последните три се смятат за деликатеси. В последно време голяма част от шерпите се прехранват от експедициите и трекерите като водачи, носачи, търговци и специалисти по най-различни услуги. Туристите са добре дошли във всяка шерпска къща, където срещу малко пари могат да намерят подслон, да се нахранят и да утолят жаждата си. Ако шерпската кухня не им харесва, те трябва да съдържат глада си до най-близкия ресторант. За щастие по централните пътеки на Соло Кхумбу те са доста много и предлагат храна, по-близка до вкуса на европейците.

Първото село в Соло Кхумбу, през което минахме, беше Пангум (3050 м н.в.). То е малко и е разположено настрани от главната пътека. Известно е с хартиената си фабрика, в която от специално дърво със здрава, подобна на кожа кора, произвеждат известната ръчно направена хартия — папие маше. Тя се използва предимно за писане на религиозни текстове и рисуване на танки (религиозни картини). От Пангум започнахме спускане към село Сурке, разположено близо до Дуд коси, или на български Млечната река. Заслужила си е това име от водите, носещи размити минерали и имащи млечен цвят. По-късно се

убедих, че това е характерно за всички реки, водещи началото си от ледници. Скоро излязохме на новопостроена широка пътека. Оказа се, че тя е дело на новозеландския комитет за подпомагане на шерпите, основан от сър Едмънд Хилари — първо покорителя на Еверест. Освен пътно строителство в програмата на този комитет влиза построяването на летища, болници и училища. До нашето посещение бяха построени 2 летища, 17 училища и няколко болници.

В Сурке (2340 м н.в.) трябваше да се отбием при нашия познат от 1981 г. Пурба Китар. Тогава бяхме спали една нощ в неговия хотел. През сегашното си пътуване го срещнахме да изкачва Торунг ла с група германци. Оплака ни се, че вече е стар за експедиции и се е преквалифицирал в сердар на трекинг-групи. Когато разбра, че ще ходим към подножието на Еверест, ни помоли да се обадим на жена му, останала в Сурке да поддържа хотела. Малко преди селото аз изостанах и за да настигна приятелите си, минах по пряк път до хотела. Стигнах там пръв и влязох вътре. Запознах се с брата на Пурба Китар, често минаващ оттам, за да помогне с каквото може. Заварих го да пие чай с приятелите си, насядали край огнището. Поканиха ме и мене, но ме предупредиха, че централното място до огъня е за главата на семейството и не е прието да се сяда там не само когато стопанинът отсъства, но даже и след смъртта му. Всички внимателно изслушаха разказа ми за срещата с Пурба Китар и дълго ме разпитваха за него. Почерпиха ме чай и докато го пиех, можах да се огледам наоколо. За две години обстановката се беше изменила. До огнището имаше модерно ковашко духало. Стопанката от време на време завърташе дръжката му и раздухваше огъня. Лъскавите медни и неръждаеми съдове на полиците край стената се бяха увеличили. Тези съдове са гордостта на шерпските къщи. По броя и по размерите им може да се съди за заможността на семейството. Понякога те стават толкова много, че никога не се използват всичките. Това не пречи да са постоянно лъснати и добре подредени на видно място. Над огнището бяха закачени да висят на пушека тънки парчета месо от як. Това е използваният от шерпите начин за консервиране на месо. Похапнах леко и се приготвих да хвърля трохите в огъня. Шерпите енергично ме спряха.

— Никога не хвърляйте боклуци, особено остатъци от храна, в огъня на шерпското огнище — започна да ме поучава най-старият от

тях, — най-голям грях е да се хвърли там месо. Това ще разгневи боговете на планината! А когато те се разгневят, стават големи нещастия. Винаги, когато горе загиват едновременно няколко души от лавина или когато вятърът ги издуха в пропастта, значи боговете на планината са се разгневили и вземат своите жертви!

— Също така никога не замърсявайте изворите — допълни братът на Пурба Китар, — това ще разгневи водния бог Ла, който може да прати суша или да излее мусонни дъждове върху хората.

На раздяла гостоприемните стопани ме поканиха на връщане да се отбия пак при тях. Трябваше да побързам, защото приятелите ми бяха отминали или бяха се отбили някъде. Все едно трябваше да ги търся из Соло Кхумбу. Гоних ги половин ден, докато разбера, че са някъде след мен. За всеки случай драснах името си по пътя. Това се оказа ефикасно. След като разбрах от минувачи, че не са ги срещнали, легнах на една слънчева полянка до пътя. След 2 часа те ме събудиха. Оказа се, че са се отбили в съседното заведение и са ме потърсили, след като са тръгнали.

Малко над Сурке, до село Лукла, е разположено първото летище на областта. Голяма част от трекерите и някои от експедициите, посещаващи района на Еверест, стигат до Лукла със самолет. Въздушният транспорт, макар и много по-бърз, не винаги се предпочита пред носенето на гръб. По втория начин преносът е по-евтин и по-сигурен. На него не влияят метеорологичните условия и заетостта на самолетите. Летището на Лукла представлява предварително заравнена и утъпкана с крака поляна, дълга 200 метра и с наклон, по-подходящ за ски — писта за начинаещи, отколкото за летище. Разположено е напъряко на долината на Дуд коси на височина 2800 метра. Околните била са на 2000 метра над пистата. Те създават доста трудности на пилотите и много емоции на пътниците. В долния край пистата завършва с пропасть, а горе — с отвесна скала, пред която има малка площадка за обръщане на самолетите. Навигационното оборудване на летището се състои от радиостанция, охранявана от бензинов агрегат, и ръчна сирена, с която предупреждават хората да напуснат пистата преди кацане и излитане. Когато чуят сирената, всички свободни хора в Лукла се събират край летището, за да наблюдават най-интересната атракция на селото — кацането или излитането. Полетите до Лукла се извършват с леки самолети,

пригодени да кацат на лоши писти. Някои от тях са кацнали там за последен път, претърпявайки авария. Два такива стоят в дворовете около летището, служат за развлечение на шерпанчетата и навяват тежки мисли на пътниците. През туристическите сезони полетите са ежедневни. При повече желаещи има по няколко самолета на ден. Полети до Лукла се извършват предимно рано сутрин, преди слънцето да напече и да възникнат турбулентни въздушни потоци, които правят полетите опасни. При лошо време самолетите не летят и ако то се задържи няколко дни, Лукла се напълва с пътници, чакащи да отлетят. Те правят опашки пред администрацията на летището, записват се всяка сутрин в списъци за отлитане и плащат големи подкупи, за да се придвижат напред в тези списъци.

На един ден път от Лукла се намира административният център на областта Соло Кхумбу — Намче базар (3440 м н.в.). Неофициално го наричат столицата на шерпите. Състои се от около 200 къщи, накацали амфитеатрално на стръмен склон. Повечето от тях са типични къщи на по-заможни шерпи — дву- и триетажни постройки, разделени от тесни ниви и дворове. Построени са от грубо дялан камък и покрити с каменни плочи или цепени дъски. За съжаление икономическият възход се е отразил зле на външния вид на Намче базар. По-богатите шерпи слагат на къщите си ламаринени покриви, които блестят на слънцето и развалят идиличния вид на старото селище. От пръв поглед личи, че Намче базар е оживен туристически център. През целия ден и до късно вечер по улиците се срещат пъстро облечени чужденци. Смело може да се каже, че всички къщи там са свързани с туризма и алпинизма. Повечето имат ресторанчета или магазинчета в долните си етажи и стаи за гости в горните. Витрините са пълни с непалски и тибетски сувенири, туристическа и алпийска екипировка от всички националности и епохи, шерпска храна и чуждестранни консерви с най-различни етикети. Повечето вносни стоки са оставени от експедициите и индивидуалните туристи. Между тях е възможно да се намерят вещи и консерви от времето на първо покорителите на хималайските върхове. Явно шерпите компенсират загубата на доходите от търговията с Тибет след затварянето на границите му от китайците с разширяване на туристическия бизнес.

На малка заравненост над Намче базар има летище и близо до него голям модерен хотел — „Everest view“ („Поглед към Еверест“).

Тези съоръжения са построени от японците, които изкарват солидни печалби от богатите любители на планината, желаещи да прекарат няколко дни в центъра на Хималаите. При това те не се лишават ни най-малко от привичните си луксове. Още на летището посрещат гостите с кислородни маски и ги водят с тях до стаите. Там над всяко легло виси друга кислородна маска. Хотелът е съвременна постройка със солидни цени за посещение (по 200 долара на ден). Стаите имат големи прозорци, обърнати към най-високия връх на земята. Панорамата от терасата на хотела наистина е фантастична. В центъра е Еверест, показал главата си над гребена на Нупце (7879 м). До него е Лхоце (8516 м) с трикилометровата си южна стена. Отляво се издига островърхият Кумбила (5883 м) — свещен връх на шерпите. Ако някой го оскверни с изкачване, богът Кумбила, покровител на шерпите, ще се разяри и ще прати много нещастия на земните жители. Отдясно е непристъпният Ама Даблам (6858 м), наричан още Хималайски Матерхорн. Той носи поетично име, означаващо голям златен медальон, носен от шерпанките майки (на шерпски майка е ама, а медальон — даблам). Горната част на върха има форма на женска шия, а малко по-надолу има голям висящ ледник, напомнящ по форма медальон и стоящ точно на необходимото място. Напоследък японският хотел работи малко време през годината. Когато минавахме край него, беше затворен. Обясниха ни, че през миналия сезон там починали от височинна болест няколко посетители и сега клиентелата рязко намаляла.

Срещу японския хотел, в долната част на мощно било, са кацнали белите постройки на манастира „Тянгбоче“. За съжаление въпреки еднаквата височина пътят до него минава през доста внушителна долина. Отивайки натам, се отбихме в най-голямото село на шерпите — Кумджунг. То вече се е сляло със съседното село Кунде, в което е централната болница на областта Кхумбу. Тя е построена по инициатива на Хилари. В нея работят двама лекари, две медицински сестри и двама общи работника. Лекарите са чужденци, а останалите — шерпи. Доскоро тя е била безплатна, но сега събират по 1 рупия за преглед. Освен тази болница в Кхумбу има 6 здравни пункта. Във всички често посещавани от чужденците места на областта се разпространяват листовки, издадени под шефството на болницата в Кунде. На първо място в тях има инструкция за предпазване от

височинна болест, започваща със зловещото предупреждение, че от всеки 1000 трекера, посетили Кхумбу, един умира от нея. След това чужденците се съветват да не дават лекарства на шерпите, защото това често води до отрицателни резултати при ненавикнали организми. Накрая има молба да не се дават шоколад и бонбони на шерпските деца, които често ги просят. Поради увеличената употреба на захар в последните 20 години състоянието на зъбите на шерпите рязко се е влошило, а стоматологичната помощ е недостатъчна и се състои предимно във вадене на зъби. Пристигнахме в манастира „Тянгбоче“ (3875 м н.в.) малко преди залез. Той е разположен на разна поляна. Построен е сравнително скоро, през 1923 г., с доброволни средства и труд на жителите от околните села. Десет години след това силно земетресение го е разрушило. Шерпите отново се събрали и върху основите на стария манастир построили нов — по-голям и по-красив. Сега около манастира има тридесетина постройки — жилища на монаси и прислужници, хотели и магазини. На централно място върху ливадата на манастира е построен чортен, в основата на който са зазидани останките на ламата Гулу — основател на манастира. Сутринта ни събудиха удари на гонг и свирене на свещени раковини. Затичахме се, за да видим сутрешната служба в манастира. Докато тя траеше, двама монаси на смени удряха голям гонг и надуваха морска раковина. През това време група момчета от манастирското училище бръщолевеха 108-те будистки молитви в един страничен коридор на главната сграда. На туристите се дава възможност да разгледат манастира, като единствените условия са при влизане да си събуят обувките, а при излизане да оставят по няколко рупии.

На следващата сутрин трябваше да се разделим със Симеон. Отпуската му скоро свършваше и той трябваше да поеме обратния път. Направихме си прощална снимка на фона на Еверест и с насълзени очи си стиснахме ръцете. През следващите няколко дни доста се притеснявахме за неговия полет от Лукла до Катманду, защото времето беше лошо. После се оказа, че е летял в последния момент, за да успее да хване самолета за София.

Продължихме изкачването си към подножието на Еверест в тъжно мълчание. Отпуснахме се чак по обед в село Пангбоче (3900 м н.в.). То е известно с манастира си, в който се съхраняват скалпът и изсушената китка на Йети — снежния човек. За съжаление на

любителите на загадъчни истории мнението на последните експедиции е категорично — Йети съществува само в съзнанието и легендите на хималайските народи. Скалпът е направен от животинска кожа, а китката е човешка — това е тежката дума на експертите. Тя обаче никак не вълнува шерпите. Те вярват в съществуването на Йети, също както вярват в добрината на своите богове, живеещи във високите планини. Просто снежният човек, който притежава голяма физическа сила, има и способността да става невидим. Скалпът му притежава вълшебни свойства и се използва при празнични обреди на манастира. Тогава го изнасят навън и той участва в церемониите върху главата на някой монах. В останалото време всеки, който иска, може да го види и снима в комплект с китката, разбира се, срещу известна парична помощ за манастира.

Следващата спирка след Пангбоче направихме във Фериче (4260 м н.в.) — малко лятно селище на шерпите. Сега няколко от десетината му къщи работят като хотел-ресторанти. Ние отседнахме в най-горната от тях, където бяхме спали с Румен преди две години. Тогава стопанката му, носеща прякора Мария, въртеше хотел сама и се грижеше за няколко месечното си бебе. Сега я заварихме все така засмяна и с ново невръстно бебе. Първото дете вече беше порасло и помагаше — носеше дърва, чистеше и занимаваше братчето си. Мария непрекъснато си тананикаше монотонни шерпски песни, в които мелодията е една и съща, а думите не са определени. Тя постоянно измисляше нови и нови. Повечето от тях бяха предназначени за бебето. Когато излизаше да работи извън хотела, тя го слагаше в един кош като сандък и го клатеше на гърба си. През това време цепеше дърва, носеше вода и вършеше всичката дворна работа. В селцето имаше няколко стада якове, използвани много рационално. Млякото им служеше за прибавка към чая, а изпражненията им — за горене. Шерпите ги събираха с ръце, правеха ги на брикети и ги сушеха на слънце, закачени отвън на къщите. След като изсъхнеха, ги горяха в огнищата. Това е един своеобразен начин за борба с енергийната криза. Тя съществува от много години на тази височина, характерна с много оскъдна растителност. Околните храсталаци отдавна са изгорени, а дървата трябва да се носят на гръб поне един ден.

В края на Фериче има малка болница. Тя се поддържа от Хималайската спасителна служба на Непал съвместно с Токийския

медицински колеж. В нея работят по двама японски лекари, идващи в Непал за един туристически сезон. Предназначена е предимно за трекари, заболели от височинна болест. Вътре в болницата има барокамера, в която поставят болния за няколко дни при налягане, отговарящо на височина 2000 м. Медицинската помощ там е безплатна.

Сутрин от Фериче се открива великолепна панорама във всички посоки. На юг блестят с вечните си снегове върховете Ама Даблам, Тамсерко (6623 м) и Кантега (6809 м). Формата на последния напомня тибетско седло за як, затова шерпите го наричат Кантега (седло на як). На запад, точно над селото, се издига почти километровата стена на Тавоче (6367 м), а на север долината се затваря от Лобуче (6119 м). Едно ребро, на половин час над Фериче, предлага гледка към горната част на Чо Ою, а малко по-нагоре се открива изглед към правилната пирамида на Макалу, показваща се над превала Барун.

НАЦИОНАЛНИЯТ ПАРК „САГАРМАТХА“

В Непал има 16 вида животни, вписани в червената книга на изчезващите. Големият индийски носорог и блатният елен се срещат освен тук само в Индия, а дивият як и мечката губач — в още две страни. Подобно е положението и с растенията. Непалското правителство напоследък полага доста грижи за образуване на мрежа от резервати и национални паркове. Първият резерват е основан през 1959 г. като кралски национален парк „Читаван“. Намира се в терайте, на 100 км западно от Катманду. Първоначално е създаден за охрана на големите индийски носорози. Сега има територия 80 000 ха и статут на пълна протекция над природата. Местното население е изселено. Допускат се само туристически групи, които го обикалят по определен маршрут. Основната атракция тук е обиколката на резервата върху гърба на слон.

Вторият резерват е създаден през 1966 г. в югозападната част на терайте. Нарича се „Сукла Панта“. Площта му е 12 500 ха. Създаден е главно заради измиращите в световен мащаб блатни елени, които живеят на открити места в широколистните гори и са лесно забележими за лов. Сега в резервата броят им се увеличава значително.

Департаментът на горите при правителството на Непал подготвя образуването на още два резервата.

Националните паркове, т.е. областите с частична защита, са два — „Лантанг“ и „Сагарматха“. Първият се намира на север от столицата, близо до границата с Китай, а другият е в района на Еверест. Той е най-посещаваният парк в Непал. Обявен е, също както Великата долина, за обект под протекцията на ЮНЕСКО. Създаден е през 1976 г. на територия от 124 300 ха. Носи Непалското име на Еверест — Сагарматха, което непалските и индийските власти се стараят да популяризират. В превод от санскритски то означава „високо в небето“. Въведено е преди около 15 г. и сега е задължително за употреба във всички официални документи в Индия и Непал.

Входът на парка е при село Джорсале, на 2 часа път преди Намче базар. Намира се в най-тясната част на долината на Дуд коси. Състои се от малка дървена постройка и бариера на пътеката. Всички чужденци, влизащи оттам, заплащат входна такса. Тя е по-скоро символична — 60 рупии, отколкото финансово подкрепяща парка. Срещу нея издават входен билет, на който са написани правилата за поведение в парка. Основните задачи, поставени при организирането на парка, са: запазването на флората, особено на застрашените от изчезване видове; съхраняването и увеличаването на горските масиви; опазването на фауната — пълна забрана за лов. Не по-малко важно е да се съхрани уникалната култура на шерпите.

След като шерпите се заселили на тази територия, започнали да секат горите. От тях задоволявали нуждите си от строителен материал за къщи и мостове, дърва за огрев и шума за тоалетните и добитъка. В миналото използването на горите се регулирало чрез назначаването на Шингнава — покровител на селската гора, който имал правото да контролира изсичането и да глобява нарушителите. Техният успех в запазването на гората преди идването на наплива от туристи и алпинисти бил известен само на първите изследователи, посетили Соло Кхумбу. От 1950 г. шерпите започнали да събират дърва за хималайските експедиции, трекерите и многобройните им носачи. Намалването на горите се ускорило рязко. Старата система за контрол се провалила, особено в селищата, засегнати пряко от пришълците. Цените на дървата за огрев се увеличили поради усиленото търсене. Макар че сухите дърва били за предпочитане, започнало все по-голямо нелегално изсичане на жива гора. Това най-силно се чувствувало около селата и в достъпните гори по южните склонове. Някои от тях били заплашени от пълно изчезване поради изсичане на големите дървета. Останалите млади фиданки били чувствителни към липсата на навес от стари дървета. Тези разредени гори станали по-уязвими към пожари и любимо място за паша на домашните животни. Те нарушили развитието им с храненето и движението си между младите дървета. Това е основната причина, наложила основаването на парка „Сагарматха“. Първото правило за посетителите му е, че те трябва да са снабдени с достатъчен запас от лично гориво за техните нужди и за тези на носачите им по време на престоя в парка. Забранено е купуването на дърва от шерпите. Въведени са строги наказателни

санкции за нарушителите. В момента се правят опити да се заменят дървата като основен енергиен източник за местното население. Тенденциите са за използване на водната и слънчевата енергия. Вече е построена първата малка електростанция до Намче базар.

През 1978 г. е започнало осъществяването на програма за залесяване. Видяхме няколко разсадника и много парцели, заградени с каменни огради, спираци животните. Това бяха млади гори, разположени на най-заstraшените от ерозия места. Засега се засаждат борове и ели. В някои по-важни ерозирани дерета и склонове се засаждат върби от пръчки. Правят се опити с бреси и дървовидна смрика.

Паркът „Сагарматха“ е създаден по инициатива на Хилари. Той е призовал новозеландското правителство и някои световни възстановителни организации да помогнат с пари и хора. Новозеландската програма е вече завършена и ръководството на парка е предадено на непалците. Негов управител е шерпата Мингма Норбу, преминал петгодишно обучение в Нова Зеландия. Той е роден в Кумджунг и познава добре обичаите и нуждите на своя народ. Засега работата на парковото ръководство е много трудна. Шерпите малко се интересуват от бъдещето на гората, а повече от моментните печалби. На изборите през 1976 г. в програмата на кандидатите е влизала борбата за премахване на парка. Шерпите не са разбирали неговите цели и даже са се страхували да не ги изселят от родните им земи. За щастие съзнанието на хората постепенно се изменя, но са нужни още много години борба. Тя е започнала от училищата, където се обяснява екологията и икономиката на горските масиви. Управлението на парка е разположено в няколко красиви нови къщи, построени на хълма Мендалфи край Намче базар. В тях са канцелариите и жилищата, някога заемани от новозеландските съветници, а сега от някои служители на парка.

В най-ниската точка на парка, входа при Джурсале, преобладаващото дърво е синият хималайски бор. Той има увиснали, събрани по пет иглички и банановидни клатеци се шишарки. Този вид се среща нагоре покрай реките Дуд коси и Бот коси до 3500 м, като преобладава между Джурсале и Намче базар. Заедно с него се срещат много дървета и храсти. В ниските области има хималайска ела, хималайски дъб, клен, малък дрян и много видове рододендрони. На

големите височини с топло изложение борове са изместени от сребърната ела, пробляскваща със сребристите си игловидни листа и с изправените си като свещи шишарки. Този вид живее на височина до 4000 м и преобладава около „Тянгбоче“. На студените склонове на същите височини преобладава хималайската бреза. Тя често образува самостоятелни гори. Кората ѝ е янтарно оцветена. Клоните ѝ са подобни на ръце, обрасли със сивозелени лишей. Расте в долината на Дуд коси между Намче базар и „Тянгбоче“. Около граничната линия на дърветата, между елите, постепенно се вмъква дървовидната смрика. Това дърво е от голямо значение за шерпите, защото се разлиства през религиозните им празници и те пазят известен култ към него.

Над последните гори от ела, смрика, бреза и рододендрони преобладаваща растителност стават алпийските храсталаци. Тяхното царство е между 4000 и 5000 м. Характерни видове за там са рододендронът джудже, очеболецът, храстовидният дрян и смриката. Под убежището на тези храсти растат тинтявата, хималайската иглика, непалската лилия, а малко по-нагоре по ледниковите морени има цели поляни от хималайски еделвайс. С нарастването на височината поясът от храсти намалява и се изменя. Най-високо се срещат снежният рододендрон, висок само една педя, хималайският зърнастец, алпийският храстовиден хвоц и черната смрика. Над тях има обширни ливади с алпийски треви. Около линията на вечния сняг животът се ограничава само от лишей и мъхове.

Положението с животинския свят в парка „Сагарматха“ е малко по-добро от това с растителния. Шерпите уважават животните и много трудно се съгласяват да станат водачи и косачи на чужденци, дошли в Непал за лов на животни. Зооложките експедиции, посетили Соло Кхумбу, често са срещали неприязънта на местното население, особено когато са убивали животни. Влиянието на хората върху животните в парка е доскоро косвено. След намаляването и разреждането на горите много животни са били принудени да напуснат удобните за живот места. Отрицателно влияние оказват и многото хора, движещи се постоянно из областта. Те плашат животните и ги карат да се изселват в отдалечени и невинаги благоприятни за тях места.

Основният вид, закрилян от закона, който се среща на територията на парка, е мускусният елен. Той е с по-дълги задни крака, малка глава без рога, тъпа муцунка и два развити зъба на горната

челюст. С външния си вид и малкия си ръст прилича повече на заек, отколкото на нормален елен. Живее в планинските гори със скали и сипеи, избягвайки ниските и равните места. Движи се често сам или на малки групи. Не е претенциозен към храната и може да се задоволи само с лишеи. Мъжките имат мускусна жлеза на корема. Веществото, съдържащо се в нея, използвано за производството на ориенталски парфюми, е станало причина за нещастията на този вид. Заради него много ловци и браконieri са убивали животните, гонейки леки печалби.

Снежният леопард е истинско високопланинско животно. Обича суровите места около вечните снегове и скалистите райони. Козината му е сива, с тъмни петна без жълти тонове. Тя му помага да се маскира между камъните. Среща се на височина между 3000 и 5000 м. Зиме слиза до горите след дивите животни и птици, с които се храни.

Черната хималайска мечка е най-едротото диво животно в парка. Достига 180 см и 120 кг. Има остра муцуна, плоско чело, големи уши и слаби голи лапи. Козината ѝ е черна, с бяло петно на гърдите. Тя е пълна вегетарианка. Живее в широколистните и смесените гори, по дърветата на които се катери превъзходно. Зимно време спи, седнала в хралупи.

Малката панда е типично животно за Хималаите. Живее в горите от 2000 до 4000 м. Отгоре кожата ѝ е тъмно рижава, а отдолу — черна. Храни се с всякаква храна. Тя е страхлива, избягва близостта с хората и затова живее далече от селищата и пътеките.

Живо украшение на парка е кралският фазан. Той е национална птица на Непал и заема почетно място в герба на страната редом със свещената крава. Перата му са ярко цветни, на главата са зелени, на тялото се преливат от виолетови към сини, а на опашката са оранжеви и жълти.

В парка „Сагарматха“ са забранени ловът и внасянето на оръжие и амуниции. Сега се полагат грижи за опазването и увеличаването броя на редките животни.

Третата важна функция на парка е прекратяването на замърсяването на района му. Много места са се превърнали в боклукчийски сметища. Най-високата от тях е южното седло на Еверест, издигащо се почти на 8000 м. Според някои алпинисти там има повече от тон боклук и изоставена екипировка. Сега туристите са

задължени да заравят или изгарят боклуците си. Експедициите трябва да почистват местата на всичките си лагери.

Много важна задача, поставена пред управлението на националния парк, е съхранението на самобитната култура на шерпите. Това е доста трудно за изпълнение, защото шерпите за 30 години са прескочили 2 века. Доста от тях контактуват с чужденците и приемат много неща и идеи от тях, без да могат винаги да ги осмислят. Това влияние е особено силно върху младежите. Повечето от тях вече се обличат в европейски дрехи и предпочитат модерната музика. В програмата за развитие на парка са предвидени средства за поддържане и реставриране на архитектурните паметници на неговата територия.

Засега много от правилата за поведение в парка не се спазват или се спазват частично, но първата решаваща стъпка в опазването на този ценен за цялото човечество район е направена.

КАЛА ПАТАР — ЧЕРНИ ВРЪХ

Висок е 5545 м. Изглежда като ниско хълмче между околните върхове, но се е прочул с прекрасната гледка, която предлага на желаещите да видят Еверест отблизо. Голяма част от трекерите, посещаващи този район, се изкачват на Кала патар (Кало се превежда черен, а патар — връх). Той е най-посещаваният връх в Непал. От Фериче за един ден спокойно се стига до подножието му, където на 5160 м е малкият хотел „Горак-шеп“. За да избягнат височинната болест, не аклиматизираните трекари изминават този път за 2–3 дни. По него има още две места за спане: в малкото хотелче „Дугла“ и в Лобуче, разположено под едноименния връх. Там освен стария хотел е построен нов, имащ широка спалня с нарове на два етажа и печка с комин. Той е изграден и се поддържа от управата на националния парк „Сагарматха“.

Ние стигнахме от Фериче до „Горакшеп“ за 1 ден, разчитайки на аклиматизацията си от миналия трек. Оказа се, че хотелът е без покрив и е пълен с посетители. Опънахме голямата си палатка. Малката бяхме оставили в Намче базар и се наложи един от нас да спи навън. Павел и аз бяхме с най-топли чували и теглихме чоп. На него се падна да е пръв. След като слънцето залезе, стана толкова студено, че се наложи да си допием чая влезли в спалните чували. Намирахме се на страничната морена на ледника Кхумбу и студеният му дъх се носеше във въздуха.

7 май. Тръгнахме нагоре рано сутринта. Денивелацията до върха беше около 400 м, но ни бяха необходими почти 2 часа за изкачването му. Пътят минаваше по трева, а в горната част — по наклонени камъни, неизискващи катерачна техника. Снегът беше на петна и не създаваше трудности за придвижването. В 9 часа бяхме на върха. Разочарованието ни беше голямо, защото мъглата ни беше изпреварила и закрила околната панорама. На върха срещнахме един от членовете на западногерманско-американска експедиция, щурмуваща Еверест по класическия маршрут. Точно в този ден се очакваше първата

заклучителна атака. Организаторите смятаха за първи път да заснемат изкачването на Еверест с видеокасетофон. Искаха да направят записи от няколко места. Щурмовата свръзка, съставела от четирима души, носеше пет килограмова телевизионна камера с портативен предавател и толкова тежък видеокасетофон. Чрез предавателя те излъчваха до японския хотел над Намче базар, където били монтирали приемна и записваща апаратура. На връх Кала патар бяха изкачили друга камера с видеокасетофон и еднометров телеобектив. С него трябваше директно да заснемат изкачването на най-високата точка на планетата. След записването искаха да размножат видеокасетите и едната да изпратят по бързоходец или с вертолет до Катманду, а оттам чрез спътниковата връзка — направо в Щатите. Телевизионният репортаж от това изкачване е бил излъчен по Американската телевизия една седмица след него. Американецът, когото срещнахме на Кала патар, спеше там от 2 дни. Един шерпа му носеше топла храна и чай. За тяхно нещастие мъглата им попречи да си изпълнят задачата и единствените записи бяха от щурмовата свръзка. Ние правихме компания на американеца до обяд, след което загубихме всякаква надежда за оправяне на времето и поехме надолу. Румен и Недялко се отправиха към палатката, а ние с Павел към базовия лагер на Еверест.

В подножието на Кала патар, там, където пътеката за базовия лагер напуска страничната морена и се изкачва на ледника Кхумбу, има голяма скала. Върху нея са изчукани имената на много от алпинистите и шерпите, загинали при експедиции, минаващи по този път. Малко над камъка се разделихме с Павел. Той тръгна по страничната морена към мястото за базов лагер на връх Пумори (7145 м) — северния съсед на Кала патар. Аз се отправих нагоре по ледника Кхумбу. По добре очертана пътека слязох от морената и се изкачих на ледника. Личеше, че оттам са минавали много хора и якове. Ледникът Кхумбу на това място е доста равен и покрит с най-различни по размер камъни, донесени от съседните върхове. На места имаше езерца, почти винаги замръзнали, понякога заобиколени с отвесни ледени стени. Стараех се да ги заобикалям отдалече, представяйки си удоволствието от десетметров скок в ледена вода с малки шансове за измъкване оттам. Върху ледника течаха ручей, понякога затрудняващи придвижването. За да ги пресека, се налагаше да ходя край тях, докато намеря тясно място, където мога да ги прескоча. Под камъните, покриващи ледника,

се показваше прозрачен лед. След като няколко пъти се подхлъзнах и натъртих, започнах внимателно да гледам къде стъпвам и да заобикалям оголените места. В по-горната част на ледника от него стърчаха ледени кули и пирамиди, високи до няколко десетки метра. Всичко това е характерно за т.нар. спящи ледници, движещи се със скорост до няколко метра на месец. Успокояваща е липсата на пукнатини в тях, което позволява сравнително спокойното придвижване.

Пътеката беше маркирана с каменни пирамиди. Те се използват само при навалял сняг. През останалото време тази работа прекрасно вършеха изпращенията от яковете. Постоянно трябваше да се изкачвам на малки хълмчета. Вляво от мен през мъглата прозираха стръмните склонове на Нупце. Право напред от време на време се откриваше седлото Ло ла, през което минава пътят за Еверест от запад.

Движейки се по ледника Кхумбу, си спомних думите на Хилари: най-високият връх на земята привлича толкова много почитатели, че те скоро ще го погребат под боклуците си. По целия път срещях стари консервени кутии и други отпадъци. Те буквално излизаха от леда. Особено впечатляващо е замърсяването около базовия лагер. То е толкова голямо, че в околностите му трудно се намира вода за пиене. От години там се трупат боклуци, които в момента са няколко тона. А колко ли още има под леда?

Дълго чаках да се вдигне мъглата. В малките пролуки се стараех да заснема седлото Ло ла. Затова ме бяха помолили българските ми приятели алпинисти, които щяха да го щурмуват през следващата година по пътя към Еверест. След като се намръзнах достатъчно и направих снимки, макар и лоши, тръгнах обратно. Павел се движеше на 1–2 км от мене, но като викахме силно, се чувахме. Разбрах, че скоро и той смята да се връща. За 2 часа се добрах до палатката. Румен се беше почувствувал зле и спасявайки се от нов пристъп на височинна болест, беше приложил първата хватка на джудото — бързото бягане. Взел си багажа и слязъл в Лобуче. Тези неколкостотин метра го спасиха и през следващите дни той се чувствуваше превъзходно.

Дочакахме Павел и оживено коментирайки преживяванията си през деня, се отправихме да вечеряме при шерпите в останките от хотела. Нахраниха ни със скъпи, но затова пък на малки порции картофи. На такава височина цените се качват значително. До късно

през нощта споделяхме впечатления си, често поглеждайки навън от палатката с надежда да зърнем звездно небе.

На Кала Патар

Станахме по тъмно. Само на изток леко сияние започваше да гаси звездите. След чаша чай тръгнахме повторно към Кала патар. Този път времето обещаваще повече. Изкачихме се с много добро темпо. Явно бяхме напреднали с аклиматизацията. Слънцето ни огря на гребен малко преди върха. Най-последно осъществихме мечтата си — да видим отблизо покрива на света. Дълго гледахме и снимахме околиците върхове. Най-голямо внимание отделяхме на Еверест. Виждахме добре някои от маршрутите, по които беше изкачван. За съжаление долната част от югозападната му стена се криеше зад гребена на Нупце. Особено внимание отделяхме на западния ръб. Той стоеше срещу нас, показвал цялата си дължина. Проследихме с поглед пътя на българската експедиция „Еверест 84“. Разглеждахме колкото можем по-внимателно трудностите, които чакаха нашите приятели,

знаейки за големия интерес, с който те ще ни разпитват за тях. Убедихме се, че западният ръб е наистина труден маршрут, създаден за силни и смели хора.

Над нас прелетяха два малки самолета и направиха по няколко кръга близо до Еверест. Това бяха туристическите полети за оглед на върха, организирани от непалските авиолинии. Туристите, посетили Непал, могат срещу 55 долара да огледат и фотографират от въздуха Еверест и околните върхове, слушайки обясненията на висококвалифицирани шерпи. Накрая те получават снимка на върха, направена като диплома. С нея се удостоверява, че пътникът е бил на височината на Еверест.

Изснихме по няколко филма и потеглихме надолу. Поехме към следващата цел на нашата експедиция — подножието на връх Чо Ою.

ПЪТЯТ КЪМ ГОКЪО. МАЛКИТЕ ГРЕШКИ СТРУВАТ ЕДИН ДЕН

Гокьо е по-нисък от Кала патар. Издига се на 5318 м. Известен е с това, че от него се виждат 4 осем хилядника и много други върхове. За да стигнем дотам, можехме да минем през село Порче. То е разположено до манастира „Тянгбоче“, но на другия бряг на Имджа кола — реката, идваща от ледника Кхумбу. Затова преминаване ни трябваша поне два дни. Решихме да минем на пряко, през превала Чо ла, висок 5420 м.

Тръгнахме към Гокьо веднага след като слязохме от Кала патар. Намерихме Румен в новия хотел на Лобуче и продължихме заедно. Пътят ни вървеше по хоризонтална, лошо очертана пътека. Времето изглежда разбра, че се готвим да преминаваме през превал и се развали. Заваля сняг и падна мъгла. Спахме в лятното пасбище Дзонгла (4843 м н.в.). Надеждите ни, че там ще намерим сносен подслон, не се потвърдиха. Оказа се, че има само няколко изоставени колиби без врати. Покривите им бяха започнали да пропадат и ние дълго се двоумихме дали да не спим в палатката. Накрая мързелът победи и ние влязохме в най-запазената колиба. Нямаше следи от скорошно, посещение. Павел ни нахрани с вкусна цампа, гарнирана с пастърма и с шоколад за десерт. Припасите ни бяха на привършване, но се надявахме следващата вечер да спим при хора, които ще ни нахранят. Освен това скоро щяхме да стигнем до Намче базар, където бяхме складирали два килограма български деликатеси. Затворихме отвора на вратата с един самар. Тогава оцених обичая на непалците да правят малки врати. Колибата беше толкова ниска, че не можехме да се изправим, без да оберем с глава мърсотията от тавана. Легнахме направо на земята, под най-здравата част на покрива, с надежда, че тежките каменни плочи ще останат на местата си поне още една нощ.

Утрото повече приличаше на слънчев сън, отколкото на реалност. Вечерта не бяхме видели къде отсядаме заради мъглата, но сутринта ни показа цялата прелест на мястото, където бяхме спали. Първи

излезе Павел и нададе такъв силен вик, че ние се стреснахме в съня си. Оказа се, че това било признак на висшия му възторг. Бързо пролазахме през вратата навън и се озовахме в снежно ледения рай. С възторг оглеждахме околните върхове, докато Павел ни прекъсна:

— Не гледайте настрани. Обърнете се нагоре!

Когато обърнахме глави нагоре видяхме, че отвесната стена на връх Чолатце закриваше почти половината небе. Макар и висок 6440 м, явно той беше изсмукал доста пот от мераклиите да го изкачат. Скоро потеглихме към превала с бързо темпо. Искахме да стигнем до него преди времето да ни е скроило предишната си шега. Вървахме по стари ледникови морени, като рядко срецахме каменни пирамидки, маркиращи пътя. Пресният сняг, навалял вечерта, беше около 20 см и само на места затъвахме по-сериозно. Настроението ни беше бодро. Бързо набирахме височина. Скоро излязохме, до малък ледопад.

— Най-пряко е да минем по него — предложих аз.

— По-добре да не се бутаме между шамарите — благоразумно се дръпна Румен, гледайки огромните ледени блокове и внушителните дупки между тях.

— Щом има толкова много ледени висулки, значи не е подвижен — настоявах аз с шопския си инат.

— По-добре отляво, по заледените скали.

Приехме това предложение като най-разумно. Вързахме си котките и стиснахме пикелите по-здраво. Тръгнахме. Предните зъби на котките лесно влизаха в леда. Само на най-стръмното място изсякохме стъпки, по-скоро за успокоение, отколкото за сигурност. След това изкачване се озовахме на сравнително равен ледник, захранващ ледопада. Направихме няколко големи криволици, за да избегнем областите с пукнатини, не предвещаващи нищо приятно. Времето даваше признаци на разваляне и ни караше да бързаме. Нямахме време за почивка и хапнахме по няколко залька на крак. Преди самия превал се наложи да преодолеем петдесет метрова стръмна стена. Ронливата скала ни създаде допълнителни трудности. Трябваше да се изкачваме и да катерим един по един. Към 3 часа излязохме на връхната точка на превала. Аз предвидливо бях взел малък камък от подножието и го оставих на най-високото място от пътя. Учуди ме липсата на купчина камъни, характерна за превалите, често преминавани от будисти. Когато се огледахме и ориентирахме, решихме, че или картата е много

грешна, или сме излезли на друг превал. Втората версия изглеждаше по-правдоподобна, защото от дясната ни страна се издигаше ледена грамада, подобна на връх Западен Лобуче (6143 м). Към него водеше съблазнителен леден ръб. С Павел ни сърбяха ръцете да тръгнем по него. Липсата на сериозен катерачен инвентар ни възпря от дълги мечти. Само добре огледахме възможностите за изкачване. Румен и Павел успяха за половин час да преодолеят цепнатината между скалата и ледника от другата страна на превала, използвайки късото въже, което носехме. Аз и Недялко го използвахме за парапет и се прехвърлихме на ледника. За щастие само началото му беше стръмно, а надолу ставаше полегат и безопасен. Аз тръгнах бързо надолу, за да търся път. Страхувахме се мъглата да не ни изпревари, ако чакаме да се съберем. Другите лесно можеха да ме намерят по пъртината. След около 2 км ледникът се раздвои и започна да се спуска. Не можех да видя краищата на двата потока. Беше ме страх да не свършват с ледопади. Изчаках приятелите си на връхчето между двете ледени реки. Исках да се посъветваме и да ме наблюдават, за да знаят къде съм, ако ми се случи нещо. Събрахме се и огледахме пътя. Най-много ни хареса вляво, край стръмен скален ръб. Камъните винаги са ми се стрували по-стабилни от леда, а и ръбът ни пазеше от евентуални лавини. Съмнение будеше само крайната долна част от пътя, която не се виждаше. Тръгнахме внимателно. Оказа се по-лесно, отколкото предполагаме.

— Ако се задържи така, а няма голям скок на края, можем да си хвърляме шапките.

— Не бързай да се радваш, ами си стискай пикела — беше твърдият отговор на Румен.

Последните стотина метра бяха по-стръмни, но не попаднахме на ледопад. Късно следобед стигнахме до ледника Губанар. На неговата странична морена се почувствахме в безопасност и спряхме да починем. След кратки спорове относно ориентировката тръгнахме надолу. Отначало се движехме по края на ледника, а след това минахме на страничната му морена. Вляво от нас, високо над главите ни, през няколко улея изтичаше ледникът, по който слязохме от превала. Ако бяхме тръгнали по някой от тях, сигурно щеше да ни се наложи да бивакуваме доста по-високо. Заобикаляхме на почетно разстояние

местата, откъдето можеше да се откъсне и падне лед от ледопадите в тези улеи. Тук-там се бяха свлекли парчета с големина на стая.

Опънахме палатката си до камък с навес. С каменни плочи изравнихме земята под него и стана легло за един човек. Този човек трябваше да съм аз, защото беше мой ред да спя навън. После се оказа, че страхът ми от студа е бил напразен и спях не по-лошо от приятелите си. Вечеряхме една шепа цампа на четирима и по три парченца пастърма. Скромна вечеря след дълго ходене. А перспективата за следващия ден беше по-лоша. Оставах ни по два резена пастърма и три бисквити. Само чаят беше в неограничено количество. Хубав, ароматен чай, за съжаление без захар.

— А само като си представя колко недоядени пържоли и други манджи са останали днес в институтския ми стол — подех разговор на най-злободневната тема.

— И как охранените готвачки са ги занесли на не заслужилите прасета, които в момента гложат кокалите на научните работници — се включи Недялко.

Румен не остана по-назад в спомените си:

— Да знаете ние какъв готвач имаме! На мене ми дава най-големите шницели. Чиниите са малки за тях и краищата им стърчат навън. Уредих се така, след като му издействувах една награда от профсъюза. Казах на събранието, че когато директорът е бил две седмици във Франция, не се е забелязало, а когато готвачът си навехна крака, всички усетиха едноседмичното му отсъствие.

Основната тема на разговорите ни неусетно се беше сменила. Докато в долината на Кали Гандаки разговорите се въртяха предимно около представителките на нежния пол, то сега се стараехме с кулинарни теми да компенсирате недостига на храна. Често обсъждахме тези въпроси до късна вечер с надежда, че от нощта ще остане по-малко време за тежки сънища на празен стомах.

Следващият ден ни подари изгледи към Чо Ою и околните му върхове. Това беше седмият осем хилядник, който снимахме. Висок е 8201 м. За първи път е изкачен на 19 октомври 1954 г., единствен от осем хилядниците през след мусонния период, и то от лека тричленна експедиция. Вдясно от Чо Ою се издига внушителният връх Гячунгканг (7922 м). Той беше по-близо до нас и ни се струваше по-

висок. Отначало го приехме за Чо Ою и го удостоихме с голямото внимание на обективите ни.

За да стигнем селището Гокьо, трябваше да пресечем ледника Нгозумпа. Той е най-дългият в областта Соло Кхумбу. Четири часа се придвижвахме по неговите хълмове, постоянно лъкатушейки, за да избегнем езерата и реките, образували се върху него от топенето. За наш късмет той нямаше пукнатини и бяхме спокойни поне, че няма да се провалим в недрата му. Най-опасно беше изкачването на страничната морена. Тя представляваше сто метров наведен склон, по който постоянно се търкаляха камъни с различни размери. Намерихме най-безопасното място в околността и го преминахме един по един. Мъчехме се да ходим бързо, но по средата на склона ни се свършваше въздухът и трябваше да намаляваме темпото. Когато излязохме горе, си починахме върху полянка до страничната морена. Край пас минаваше пътеката към Гокьо. Почувствувахме се отново част от цивилизования свят. Оставаше само да решим накъде да тръгнем. Тъй като гласовете бяха два на два, хвърлихме ези-тура и с весели шеги потеглихме надолу.

Чо Ою

Гокьо (4720 м н.в.) е малко лятно селище на шерпите от Кумджунг. Състои се от 7 миниатюрни каменни къщи, построени на брега на езеро. Дворовете са оградени с каменни зидове. Там нощем държат стадата от якове. Гокьо се е прочуло само заради близостта си с едноименния връх. Няколко от къщите му са преустроени в хотели. Влязохме в първия от тях и поръчахме варени картофи. Обстановката в къщата беше много бедна. Като се поогледахме, решихме, че преустройството на колибата в хотел се състоеше само в поставянето на шперплатава фирма над вратата. Собственикът на заведението много се учуди, като му казахме, че идваме отгоре. Щом му обяснихме откъде сме минали, той се хвана за главата. Каза ни, че сме пресекли билото през превала Лобуче, висок 5700 м. Оттам почти никога не минавали хора. Верният превал, Чо ла, е бил малко по-вляво. Не е било нужно да минаваме край ледопада, а да изкатерим някакви прости скалички. Шерпата твърдеше, че оттам минавали трекинг групи и имало маркировка с камъни. След слизането от превала Лобуче сме били на 2 км от Тибет, но даже да сме били тръгнали случайно нагоре, което си мислехме като възможен вариант на пътя, нямало да стигнем доникъде, защото имало големи ледопади. Като резултат от грешката си направихме височинния рекорд на експедицията — 5700 м.

Макалу

Рано сутринта, почти по тъмно, минахме край езерото и поехме по пътя към върха. Времето ни глезеше и ни предложи прекрасна видимост. Гокьо, макар и нисък, е така разположен, че от него се виждат Еверест, Лхоце и Макалу. Четвъртият осем хилядник Чо Ою е открил югоизточната си стена в непосредствена близост. Не искам да споменавам за десетките по-малки връхчета, които заобикалят Гокьо като вълни на голям океан. Това беше прощалният ни ден с височините. Оттам тръгнахме надолу и повече не стъпихме на сняг.

Селото беше залято от слънчева светлина. В малкото размръзнала вода на езерото се къпеше двойка жълти патици. Бързо минахме край тях и поехме по пътя надолу. Оказа се, че повечето селища, през които минахме, противно на написаното в пътеводителя, бяха празни и не можахме да ядем и спим в тях. Последната ни надежда беше Уркен Сердар в най-долната къща на Геле (3960 м н.в.). Славата му на гостоприемен стопанин се носеше между трекерите и ние решихме да се запознаем с него. Дълго се лутахме в мъглата и вечерния здрач между разхвърляните къщи на Геле. Прескачахме оградите на дворовете, заобикаляйки яковете по-отдалече. След тези трудности радостта от срещата беше голяма. Уркен беше нисък 55-годишен шерпа, облечен в стари алпийски дрехи и обут в катерачни обувки. Говореше много добре английски, а както се оказа после, можеше да чете и малко да пише на този език. Говореше също и немски. С учудваща лекота минаваше на него, когато разговаряше с Павел, който не разбираше английски. Къщата на Уркен беше малка, двуетажна и пълна с дим. Явно собственикът ѝ както повечето шерпи вярваше, че димът гони духовете на болестите. Това може да се свърже с известното дезинфекциращо действие на пушека, но за сметка на това в Непал са много разпространени хроническият конюнктивит и заболяванията на горните дихателни пътища. Уркен сложи чай на огъня и ни остави за малко. Като се върна, носеше котле с прясно надоено мляко за чая. Обясни ни, че за разлика от другите части на Непал в Соло Кхумбу не обичат и много рядко пият чай с кондензирано мляко. Нахрани ни с много вкусни ястия, сготвени по европейски образец. Разговорихме се. Оказа се, че е тръгнал с експедиции още преди Втората световна война. Отначало като

кухненски помощник, после като готвач, височинен носач, накрая като сердар и даже участник в изкачванията. Познаваше пътя до южното седло на Еверест като пътеките около родното си село Кумджунг. Изкачвал се е на Макалу и на Ялунгканг. Участвал е в експедиции на Хилари, помагал е на учените при преброяването на шерпите и търсенето на снежния човек. Ходил е с Шнайдер, когато е съставял топографските карти на Непал. Най-много е помагал на австрийци и германци. Два пъти е бил в Европа и много се учудваше, че в Австрия най-равните места са ливади, а не са засадени с нещо. Ливадите според него трябва да се правят на стръмните склонове. Голямо впечатление му беше направил океанът с многото солена вода.

Сега Уркен Сердар се изхранваше от стадото си якове, картофените ниви и гостуващите му туристи. Рядко се залавяше да води трекинг групи, но си пазеше катерачните съоръжения. Парите, спечелени от експедициите, явно беше вложил в купуване на имоти. Сега имаше четири къщи. Две в Кумджунг, по една в Геле и Пунке (селце под „Тянгбоче“). В Геле отиваше да пасе яковете, а в Пунке бяха картофените му ниви. Сигурно сред шерпите се славеше като богат, защото едно от мерилата им за благосъстояние е количеството на къщите. Най-богатите от тях имат по десетина къщи. Четирите къщи не пречеха на нашия домакин да ни готви и да ни прислужва, разбира се, без да бъде раболепен. Хвалеше се, че готви по-добре от жена си, която не е била готвачка на нито една експедиция. След вкусната вечеря пихме млечен чай, придружен със сладки приказки. Всички легнахме на пода. Вече беше минал първият месец, през който човек или свиква, или се отказва от живота в Непал. Ние бяхме свикнали дотолкова, че го намирахме съвсем естествен. Вече се бяхме откъснали от повечето си европейски обичаи и, струва ми се, никой от нас не изпитваше желание да ги подновява.

За съжаление утрото ни напомни, че този свят не е наш, а можем да му се радваме само още няколко дни. В самолетните ни билети имаше една дата — 25 май, а срещу нея — знака ОК. Те ни караха да бързаме към Катманду. Снимахме се с Уркен на фона на Кантега. Той ни изпрати до следващите колиби и ни показа пътя. Минавайки през невзрачни храсти, Уркен ни обясни, че ако сме дошли един месец по-късно, щели сме да видим как цъфтят. Това били едни от най-красивите рододендрони, имащи пищни жълти цветове.

ОБРАТНО ПО ПЪТЕКАТА НА ХИЛЯДИТЕ КРАКА

От Соло Кхумбу за Катманду води една от най-оживените пътеки на Непал. По нея минават много експедиции със стотици носачи, много трекери, насочили се към подножието на Еверест, и доста местни жители. Затова тя е получила името Пътеката на хилядите крака. По нея ние преминахме четири превала от 2500 до 3500 м. В долините между превалите има тропическа растителност и селата са населени от раи. По билата растителността е високопланинска, а жителите са шерпи. Наложих ни се четири пъти да се спускаме до бананови градини и да се изкачваме до места, където прехвърчаше сняг.

След първия превал слязохме в село Джунбеси (2675 м н.в.) — главното селище на областта Соло. Отседнахме в хотел, стопаните на който бяха заминали за няколко дни. Цялата работа вършеха дъщерите им — на 10 и на 12 години. Те посрещаха гостите, чистеха, готвеха и правеха сметката. Изпълняваха цялото меню, съставено от десетина ястия. Голямото момиченце командуваше и вършеше по-отговорната работа, а малкото му помагаше и прислужваше на гостите. Вършеха всичко с голяма рутина и личеше, че не им е за първи път. На прощаване им подарихме последните си два шоколада. Тайно сравнявахме с тях нашите деца, които трудно си правят сами закуска, а камо ли да им оставим цял хотел с ресторант...

От Джунбеси към Катманду пътеката е доста разбита и има малко места за почивка. Затова носачите в този край на Непал носят Т-образни бастуни за подпиране на багажа при кратки почивки на крак. През 1981 г., когато отивахме за първи път към Соло Кхумбу по тази пътека, бяхме наели един носач. Нарекохме го Борето, по първата буква на неразбираемото му име. Беше професионален носач с голям стаж. Познаваше добре всички пътеки в района, с местата за спане и магазините. Беше облечен в сако с елегантна кройка, но с много дупки и кръпки. Панталонът му с доста фантазия можеше да мине за бял. Той

беше с широки крачоли, които според температурата можеха да се навият на ниво туристическо голфче или къс панталон. Ходеше бос, но се оказа, че има кецове, които обуваше пред големите села и преминаваше през тях с достойнство на богат представител на народа лумбу. Носеше обемист кош за багаж, закрепен освен с традиционния широк ремък през челото и с два тънки за раменете. С тяхна помощ Борето пазеше много добре равновесие в трудните участъци на пътя. В коша носеше личната си екипировка: принадлежности за спане — две черджета, за постилане и за завиване, толкова „нови“ и „чисти“, че никоя българска домакиня не би ги използвала даже като изтривалки за крака; малко храна; кухненски прибори — котле, чиния и канче от алуминий и традиционния кукри, тежащ поне килограм. Борето използваше рядко вода, предимно за пиене. През цялото ни съвместно пътуване го видях само веднъж да си мие краката — когато се наложи да прегазим една река. Носеше 30 килограма от нашия багаж, но това не разваляше настроението му и не прогонваше усмивката му. Борето ни помагаше да опъваме палатката, носеше ни вода, пазаруваше храна и вършеше куп дребни поръчки. Всичко това правеше за 2 долара на ден и понякога малко храна, която му давахме за бакшиш.

Веднъж, влачейки се в горещината нагоре, неволно завидях на Борето. Достигайки поредното място за почивка, го заварих да играе на гоненица с десетина девойки, като при това беше забравил да свали багажа си! Обичах да гледам как Борето си свива цигари. Вадеше от коша си полусухо листо и бавно го свиваше на фунийка. Пълнеше я с рязан сух тютюн, който вадеше направо от джоба си. После подгъваше горните краища на фунийката, за да не изпадне тютюнът, и запалваше примитивната си цигара. Понякога сменях от моите „Арда“ филтър за неговите самоделки. Те имаха лют дим, но ароматът им беше приятен.

Из горите на тези места често се срещат стада маймуни. Те пресичат пътеките и при приближаването на хора не се хвърлят в панически бяг, а се оттеглят в гората със скокове, любопитно наблюдавайки нарушителите на спокойствието им. Нощем маймуните не се отказват да потършуват в багажа на невнимателните туристи, оставили го извън палатките. Една нощ на Румен му се наложи да ги гони из гората, докато оставят пластмасовата ни туба за вода. Друга интересна среща е с местната кукувица. При всяко следващо кукане тя повишава тона и накрая изглежда, че всеки момент може да си пръсне

гърдите от напъване. Щастие е, че в Непал, макар и южна страна, едрите хищници и опасните за хората отровни насекоми и змии са голяма рядкост. Това позволява на туристите да спят в обикновени палатки и да се наслаждават отблизо на природата, на красивите залежи и изгреви, огласяни от музикалния хор на южните птици.

Превалът Деорали (2705 м н.в.) е границата на страната на шерпите. На него има повече от хиляда молитвени плочи, наредени в няколко дълги редици. Спахме на 1 час път от превала в мандра, носеща име „Фабрика за сирене Тодунг“. Това е една от най-големите мандри в Непал, произвеждаща годишно по 20 000 пити сирене тип грюер. Построена е с швейцарска помощ и работи по технология и със закваска на „Грюер“. В Непал има десетина такива мандри, използващи мляко от якове и крави, някои от които също са докарани от Швейцария и се отглеждат по тамошен начин.

Закусили до насита с хубаво сирене, започнахме последното си голямо спускане към селището Тосе базар (1740 м н.в.). Това е богато село със стабилни двуетажни къщи. Улиците и дворовете му са застлани с плочници. Голямото му училище събира всеки ден децата от околните села и махали. Историята на Тосе е стара. В миналите векове там е бил един от основните арсенали на непалските крале. В околните селища са се правели дървени въглища и се е добивало желязо, а в Тосе от него са ковали ножове и други оръжия за непалската армия. Сега занаятите са западнали. Останали са само търговията, славата и ново развиващият се туристически бизнес.

От Тосе за няколко часа, минавайки през малки села, пътеката стига до Джири — центъра на областта. Преди 25 години е разработен швейцарски проект за развитието на тази област. Започнал е с построяването на летище, краварници и мандри из околността. Сега се завършва шосе от Ломосанго до Джири. Там заварихме голямо строителство за такова малко селище. Едновременно се строяха към 20 солидни сгради. Някои от тях щяха да станат административни учреждения, а една по-голяма — търговско училище.

За наше съжаление все още нямаше автомобилни съобщения с Джири и ни се наложи да изминем още 22 км до село Майне похари, докъдето идваха джипове и камиони. Там се натоварихме на чартърен автобус на малка датска експедиция, връщаща се от връх Барунце след сполучливо изкачване. Автобусът беше почти празен, поне по

непалските представи. След като пресякохме две големи била, започнахме спускане към река Сун коси. Тя се губеше в дъното на огромна пропаст. На завоите шосето така надвисваше над нея, че пътниците неволно затваряха очи и изтръпваха при мисълта, че при най-малката грешка на шофьора колата ще спре чак в реката.

Пресякохме Сун коси по нов железен мост, построен малко под Ломосанго. Някога Пътеката на хилядите крака е преминавала през това градче, пресичайки реката по дълъг мост. От него произлиза името Ломосанго, означаващо в превод дълъг мост. Градът е разположен на Арнико раджмарк — шосето за Тибет. До Ломосанго е една от големите водни електростанции на страната. Тя използва само част от водите на Сун коси, отклонени по един канал малко встрани. Оттам за 3 часа автобусът ни закара до Катманду.

По време на втория си трекинг изминахме повече от 400 км пеша за 24 дни. Изкачихме два върха — Кала патар — 5545 м, и Гокьо — 5318 м. Преминахме превала Лобуче, висок 5700 м, но най-голямото постижение на експедицията беше това, че за 2 месеца въпреки трудностите не само че не се скарахме, но дори не си повишихме тон.

ПРОЩАВАЙ, НЕПАЛ!

Последни два дни в Непал. Шляхме се по улиците на Катманду. Непал ми беше станал толкова близък, че се чувствах почти като у дома си. Не разглеждах нищо и не снимах нищо. Всичко ми се струваше обикновено. Единственото интересно събитие през тези дни беше посрещането на пакистанския президент. По този случай в Непал имаше национален празник. Държавните предприятия и учебните заведения не работеха. По главните улици се бяха събрали празнично облечени хора. Всички ученици бяха дошли с учителите си. Полицията и жандармерията пазеха улицата от двете страни. Гвардейският оркестър беше застанал близо до входа на двореца. Музикантите бяха облечени като шотландци: с карирани поли, три четвърти чорапи, пъстри гети, наметнати елеци и шапки. Инструментите бяха също шотландски — гайди и барабани. Изглежда, това е наследство от английското влияние върху устройството на армията. Процесията на посрещането беше много пищна. Отпред вървеше стара синя Волга, а след нея — отряд гвардейци на коне. Бяха облечени с пъстри дрехи. Водеха ги двама офицери на бели коне. Останалите бяха на черни и носеха дълги пики с национални знамена на тях. Кралят и гостът му бяха в открита каляска, теглена от шест коня. След тях в покрита каляска с много красива изработка минаха кралицата и жената на пакистанския президент. Процесията завършваше от друга група гвардейци и автомобилите, които бяха докарали висшите особи от летището до града.

След тази среща сметнахме, че сме видели достатъчно от Непал и можем спокойно да го напуснем. Минахме за последен път край Санге Шерпа и изпихме последната чаша чанг. Простихме се със стопаните на хотела, а няколко часа след това — и с Непал. Бавно правехме последните стъпки по бетона на пистата. Отивахме към самолета с непалско знаме на опашката. Вгледах се в него. Два остри триъгълника, разположени един над друг. Формата им наподобяваше острите хималайски върхове — едното от богатствата на Непал.

Другото богатство на тази страна е бедният, но трудолюбив народ. За 4 месеца опознах доста непалци и повярвах в искреното им желание да живеят в мир. Може би трябваше да посветим нашата експедиция само в името на мира. Сигурно ако народите се опознаят по-отблизо, борбата за мир ще стане по-лесна, а това е мечта не само на пътешествениците. Надявам се, нашият пример да запали много българи да тръгнат из далечните страни. Това ще допринесе за укрепването на мира в целия свят.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.